Yeni Ümit

Dinî İlimler ve Kültür Dergisi YIL: 18 SAYI: 73 TEMMUZ-AĞUSTOS-EYLÜL 2006
www.yeniumit.com.tr 106702 - 2006/3
FİYATI: 4.50 YTL.

Gözlerin, gönüllerin Kur'ân'la aydınlandığı günden itibaren, kâinat ile alâkalı nice bin seneden beri çözüm bekleyen bilmeceler, iç içe problemler, birer birer çözülür hale geldi ve insan-varlık-Yaratıcı münasebeti ayın on dördü gibi ortaya çıktı; derken, bütün muammalar mânâ urbaları giyerek hikmet yörüngelerine oturdular.

KUR'ÂN'IN SiHiRLi UFKU*

Her yeninin eskiyip partallaştığı, her tazenin sararıp renk attığı şu fani dünyada, her zaman rengârenk ve taptaze kalabilen bir şey varsa, o da Kur'ân'dır. Evet O, indiği günden beri, onca muhalif rüzgâra, beklenmedik soğuğa, buza ve vakitsiz yağan kara, yer yer sertleşen atmosfere, değişen şartlara rağmen hep orijinini koruyup semavî kalabilmiş tek kitaptır.

Sonsuzun, kelime ve harfler dünyasında parıldayan ışığıdır Kur'ân. İns u cinnin duygu, düşünce ve his atlasında melekutun sesi-soluğudur Kur'ân. Gün gelip de O, en müstesna bir sadef içinde inciye dönüşünce, işte o zaman, söz sarraflarının gözleri de, sararıp solmayan ve renk atmayan bir güzellikle buluştu. Kur'ân, ziya olup varlığın çehresine yağacağı güne kadar, her yanıyla ayrı bir renk, desen ve ahenk meşheri olan şu koca kâinat bir gulyabanîler ülkesi; her satırı, 'Mele-i A'lâ'nın farklı bir sırrına sadef sayılan bu varlık kitabı da bir kısım evrak-ı perişandan ibaretti. Kur'ân bir güneş gibi doğunca –hiç olmazsa olumsuz ön yargıları olmayanların nazarında– o güne kadar bütün ufukları karartan küme küme bulutlar dağılıp gitti ve varlığın o güzellerden güzel endamı ortaya çıktı; çıktı ve bütün eşya, okunup zevk alınan bir kitabın paragraf, cümle ve kelimelerine dönüştü.. O'nun sesinin duyulmasıyla gönül gözlerine nurlar indi.. ve ruhlarda köpüren duygular da, o duygulara tercüman olan diller de, ışık türküleri söylemeye başladı.

Evet, gözlerin, gönüllerin onunla aydınlandığı günden itibaren, kâinat ile alâkalı nice bin seneden beri çözüm bekleyen bilmeceler, iç içe problemler, birer birer çözülür hale geldi ve insan-varlık-Yaratıcı münasebeti ayın on dördü gibi ortaya çıktı; derken, bütün muammalar mânâ urbaları giyerek hikmet yörüngelerine oturdular.

Sağlam bilgi ve sağlam düşüncenin başı Kur'ân, doğru ifadenin, mantikî beyanın esası da yine Kur'ân'dır. O'nun ilk muhatab-ı zîşânı, bütün peygamberlerin efendisi, o Furkan-ı Zîşan da bütün semavî, gayri semavî kitapların sultanıdır.. öncekiler, O'nun gelip geçeceği yollara işaretler koymak ya da bayraklar dikmek için gelmişlerdir; sonrakiler de -biraz da kendi ruhlarının desenine göre- O'na şerh, haşiye ve dipnot düşmek için... eskiler, misalî fotoğraflarında, yeniler de, O'nun vücudî resimle-

rinde, meydana getirdiği büyük tesir ve inkılâplarda O'nu görmüş, O'nu tanımış ve O'na «Söz Sultanı» diyerek saygıyla dillerini yutmuş ve karşısında el pençe divan durmuşlardır. Kur'ân, değişik dalga boyundaki ışık ve renklerini yeryüzüne salarken, kadirşinas ruhlar da gözlerini ondan hiç ayırmamış ve bütün gönülleri ile O'na yönelmişlerdir.. evet O, bir çağlayan gibi göklerden gönüllere boşalırken, hüşyar sineler de, bağırlarını O'na açıp, damlasını bile zayi etmemeye çalışmışlardır.

O, bir hamlede en kuytu yerlere bile sesini duyurmuş ve şerare yapan bütün uğursuz hırıltıları bastırmış.. ön yargılı olmayan her düşüncede kevser çağıltıları duygusu uyarmış.. ve fethettiği sinelerde hicran ateşlerini söndürerek, bütün ruhlarda vuslat arzu ve ümidini coşturmuştur. Sop soğuk tabiatlar onunla hararetlenmiş, ebed arzusuyla yanıp tutuşan gönüller de onunla serinlemişlerdir.

Her yeninin eskiyip partallaştığı, her tazenin sararıp renk attığı şu fani dünyada, her zaman rengârenk ve taptaze kalabilen bir şey varsa, o da Kur'ân'dır. Evet O, indiği günden beri, onca muhalif rüzgâra, beklenmedik soğuğa, buza ve vakitsiz yağan kara, yer yer sertleşen atmosfere, değişen şartlara rağmen hep orijinini koruyup semavî kalabilmiş tek kitaptır. Bundan dolayıdır ki Kur'ân, ne zaman kendi lisanıyla heyecan köpüren sinelerden yükseliverse, ruhlarımızda âdeta semadan henüz inmiş bir ilâhî sofra ve Cennet'ten gelmiş bir demet turfanda hurma hissini uyarır; ne zaman O, özündeki cevherleri etrafa saçsa, inanmış gönülleri bütün dünyevî servetlere karşı istiğna ufkuna yükseltir. Kur'ân, ilâhî sözlerden nazmedilmiş bir beyan gerdanlığı, ilim feyezanlı beşer idrakinin son durağı ve lâhûtî ibrişimlerden örülmüş bütün varlığın haritasını resmeden incelerden ince bir danteladır. O'nun sesinin duyulduğu bucaklarda söz şeklindeki bütün ifadeler birer hırıltıya dönüşür; onun bayrağının dalgalandığı burçlarda inananların ruhlarına ışık, şeytanların başlarına da taşlar yağar ve oralarda ruhanîler iç içe şehrayinler yaşarlar.

Kudreti Sonsuz, iki cihan mutluluğunu O'nun kılavuzluğuna bağlamıştır. O'nun rehberliğine başvurulmadan kat'iyen hedefe ulaşılamaz; O'nun vesayetine sığınmayan yolcular da dökülür, yollarda kalırlar. Arkasına aldıklarını, şaşırtmadan, yanıltmadan maksada ulaştıran en son, en kâmil söz O'dur.. her zaman, herkes tarafından gayet kolaylıkla tilâvet edildiği halde, söylenmesi imkânsız olan da yine O'dur. O'nu kendi derinlikleriyle sinelerinde duyanlar, duyulması gereken her şeyi duyup hissetmiş olurlar. O'nu tam tadıp zevk edenler de, birer "arş-ı Rahman" sayılırlar. Ve onların sesleri, her zaman meleklerin solukları ile iç içedir.

Kur'ân'ın yeryüzünü şereflendireceği güne kadar, gelmiş-geçmiş her nebî, kendi çağını aydınlatacak çerağı O'nun ışık kaynağından tutuşturmuş ve çevresindeki amansız çölleri O'ndan birkaç damla ile cennetlere çevirmiştir.

Hattâ, O'nun gölgesinin gezindiği en karanlık devirler bile, birer altın çağ haline gelmiştir. Aslını duyup yaşayanların dönemleri ise Cennet sabahlarından farksızdır. O'nun eşiğine başkoymuş olanlar meleklere eş, O'nun aydınlık ikliminde canlı-cansız her varlık da kardeştir.

Kur'ân'ı tam duyabilmiş bir sinenin ilhamları karşısında koca deryalar damla gibi kalır ve O'nun nuruyla aydınlanmış bir dimağ yanında güneş bir mum ışığına dönüşür. O'nun gönüllerimizde duyulan nefesi canlarımıza can ve eşyanın yüzüne çaldığı ziya ile bütün varlık da iç içe Hakk'a bürhandır. O'nun soluklarının duyulduğu en kuytu yerler bile İsrafil'den sur sesi almış gibi birden bire dirilir; O'nu kendi şivesiyle duyan gönüller Cebrail'den nağmeler duymuş gibi gerilir; dirilir ve gerilir, zira «Bu Kitap, iman edenler için, onların Rabbleri tarafından basiretleri açan bir hidayet ve bürhandır..» Evet O, insanî melekeleri ölmemiş kimseler için tam bir rahmet ve hikmet kaynağıdır.

Kur'ân, kat'iyen beşeriyetin çocukluk dönemlerinde mahallî risaletler çerçevesinde kalıp zaman ve mekân hudutlarını aşmayan, aşamayan diğer beyanlar gibi değildir; O, bütün zamanları, mekânları aşan ve itikaddan en küçük âdâbına kadar, bütün insanlığın ihtiyaçlarını cevaplayan engin ve zengin bir mucizedir ve O, bu derinliğiyle bugün dahi herkese ve her şeye meydan okuyabilecek güçtedir.

Kur'ân, indiği dönemdeki ilk muhatabları olan hedef kitlenin bütün muarazalarını onların yüzlerine çalmış ve onlardan, benzer muhtevada bir kitap, bir sure, hiç olmazsa bir ayet getirmelerini istemişti. Bu ilk muarızlar O'nun beyan gücüyle büyülenmiş yer yer O'na sihir demişler; bedî' üslûbuna çarpılıp şiir demişler ve eşyanın perde arkasından verdiği haberler karşısında aptallaşıp, onu kehanete bağlamak istemişlerdi ama, kat'iyen O'nun benzerini getirememişlerdi. Nazım, nesir sözün her türlüsünü konuşan, konuşmayı seven konuşma üstadı o günkü muarızlar, dillerini yutup ve kuyruklarını kısıp inlerinin bir köşesinde sessizlik ve hacalet murakabesine daldıkları gibi, bu ifrit çağın inatçı münkirleri de, eskilerden tevarüs ettikleri muaraza rûhunun yanında, onca demagoji, diyalektik ve karşı çıkma taktiklerine rağmen, acz ve öfke içinde yutkunup durmaktan başka hiçbir şey yapamamışlardır. Zaman değişip durmuş, asırlar başkalaşmış, telâkkîler farklılaşmış, muaraza ve mücadele hissi daha bir hararetlenmiş ama, Kur'ân, bunca muaraza yolları ve muarızlar karşısında hâlâ dağlar gibi metin, deryalar gibi zengin ve gökler gibi de derin o vakur ve müessir haliyle gönüllere ürpertiler salmakta ve başları döndürmektedir. O, ruhlarımıza taht kurduğu günden bu yana geçen bin dörtyüz küsur sene içinde, değişik dönemler itibarıyla pek çok söz sultanları yetişmiş, beyan saltanatları kurulmuş; farklı sistemler, farklı ekoller, farklı fikir cereyanları sözlerin en sihirlileri, beyanların en büyüleyicileriyle kendilerini ifade etmek ve Kur'ân'ı yıkmak için bütün cephanelerini kullanmış, her tabyaya başvurmuş ve sürekli bu

Kitap'la savaşmışlardır ama, O'nun kâinat, eşya ve insanla alâkalı ortaya koyduğu esaslardaki tenasübü, izahlardaki derinlik ve inandırıcılığı, vâkî istifhamları cevaplamadaki ilmîliği karşısında hep yenik düşmüşlerdir. Evet Kur'ân, kâinata, eşya ve insan hakikatına fevkalâde çarpıcı bir uslûpla farklı bir bakış ortaya koymuştur ki, bu bakışla O, topyekün varlığı ve varlık içinde insanı bir bütün olarak ele alır ve tek bir noktayı bile ihmal etmeden her şeyi yerli yerine oturtur. Parçaların bütünle münasebetlerini, bütünün kendi cüzleri karşısındaki yerini en ince özellikleriyle sergiler.. ve bu koskoca 'kitap' ve muhteşem meşherle alâkalı insanın içinden geçen en küçük sorulara dahi değişik cevaplar verir. O, varlığın perde önü ve perde arkası esrarını en ince teferruatına kadar tahlil ederken, zihinlerde herhangi bir şüpheye kat'iyen mahal bırakmaz; evet Kur' ân, o inceden inceye tafsillerinde, ne akıllarda, ne mantıklarda, ne kalblerde, ne de hislerde herhangi bir boşluğa meydan vermez; O, insanın akıl, şuur, his ve idrakini öyle bir kuşatır ve dediklerini öyle bir kabul ettirir ki, O'nun bu aşkın tesiri karşısında âdeta insan, sıfat dairesini aşmış da Hazreti Zât'a açılmış hak yolcuları gibi hayretten dehşete, dehşetten kalaka yürür, haşyetle iki büklüm olur ve kendi kendine, «Rabbin kelimelerini yazmak için denizler mürekkep olsaydı, hattâ ona bir misli daha ilâve edilseydi, denizler bitip gidecekti ama, onun (teşriî ve tekvînî emirleriyle alâkalı) kelimeler bitmeyecekti» diye mırıldanır. Kur'ân, işte bu tükenmez kelime hazinelerinin altın anahtarı, iman da, bu esrarlı anahtarın dişleri ya da şifreleridir. Ben, bu anahtar ve bu şifreleri elinde bulunduran birinin kâinat, eşya ve insanla alâkalı temel meselelerde başka bir şeye ihtiyaç duyacağına ihtimal vermiyorum.

Kimse, benim, bu perişan sözlerimle Kur'ana methiye düzdüğüm vehmine kapılmamalıdır. Evvelâ, ben kim oluyorum ki, O'nu methedeyim.

Onu vasfederse vasfeder Hazreti Vassaf;
Dün ve bugün melekûtta rûhanîler saf saf.
Bir ta'zim ederler ki O'nu, sanırsın tavaf.

Ondaki bu harikulâde mazhariyetleri mücerred söz cevherleri açısından göremeyenler çıkabilir; ancak vicdanlarını kullananların, hiç bir zaman yanılmadıkları da açıktır. Hele bir de şimdiye kadar O'nun cihan çapındaki o müthiş tesirine bakabilmişlerse..

Evet Kur'ân, yeryüzünü şereflendirdiği o ilk dönemde, hem ruhlarda, hem akıllarda, hem de gönüllerde tasavvuru imkânsız öyle bir tesir icra etmiştir ki, O'nun o ışıktan atmosferinde, yeniden hayata uyanan nesillerin mükemmeliyeti, O'nun hakkında başka mucizeye ihtiyaç bırakmayacak ölçüde bir harikadır ve bu insanların, dinleri, diyanetleri, düşünce ufukları, ahlâkları, kulluk esrarına vukufları ve marifetleri açısından benzerlerini göstermek de mümkün değildir. Doğrusu Kur'ân, o çağda, Sahabe ünvanıyla öyle bir nesil yetiştirmiştir ki, bu nesil meleklerle eş değerdedir dense mübalâğa edilmiş sayılmaz. Aslında O, bugün bile, yürekten kendine yönelenlerin gönüllerini aydınlatmakta ve O'na ruhunu açabilenlere varlığın en mahrem sırlarını fısıldamaktadır. Öyle ki, kalb, şuur, his ve idrakleriyle O'nun atmosferine girenlerin birden bire duyguları, düşünceleri değişmekte ve herkes belli ölçüde de olsa kendini, bir farklı âlemde hissetmektedir.. Evet, insan O'na bir kere yürekten yönelebilse, bir daha da tesirinden kurtulamaz. Kur'ân, atmosferine çekebildiği talebesini öyle yumuşatır, öyle inceltir, öyle yoğurur ve şekillendirir ki, insan kendi kendine bir şey olacaksa, ancak bunun sayesinde olur; hattâ çok defa, olmazlar bile O'nun gölgesinde tabiî bir oluşum sürecine girer; girer ve herkesi dehşete sevkeder. Kur'ân; «Eğer dağlar yürütülecek olsaydı bu Kur'ân'la yürütülürdü, yeryüzü paramparça olup ve ölüler konuşturulabilseydi, o da yine bu Kur'ân'la olurdu» der; der zira O, kalblerde, şuurlarda, hislerde, akıllarda öyle bir tesir icra etmiştir ki, O'nun bu müessiriyeti, dağları yürütmekten, yerküreyi paramparça etmekten, ölüleri konuşturmaktan ve nice bin seneden beri çürümüş cesetlere can vermekten daha geri değildir.

Her biri birer kalb ve ruh kahramanı olan Sahabî topluluğu, Kur'ân'ın feyyaz ve bereketli ikliminde neş'et etmiş aşkın bir cemaattir. Onlar, arzın büyük bir bölümünde ve insanlığın beşte biri üzerinde o denli derin bir tesir icra etmişlerdir ki, dağları söküp atma, cansız cesetlere hayat olma ve arzı semaya bağlama ölçüsündeki bu harika işte, onlarla boy ölçüşecek bir başka toplum göstermek mümkün değildir. Kur'ân'a gönül veren, O'nun semavî disiplinleriyle yoğrulup şekillenen; daha doğrusu, ruhta, mânâda Kur'ân'laşan bu insanlar, o Furkanla olmazları oldurmuş; ölü ruhlara ebedî varolmanın yollarını açmış; arzın şeklini değiştirmiş; temas ettikleri toplumlara ötelerin zevkini duyurmuş; düşünceler üzerindeki zincirleri kırmış; ağızlardaki fermuarları çözmüş; hilkatteki müstesna yeri açısından insanoğlunu yeniden Allah'ın oturttuğu tahta oturtmuş; ona yitirdiği itibarını iade etmiş; kâinat, eşya ve insanı yeni baştan yorumlamış; tekvînî emirlerle teşriî kurallar arasındaki o derin ve sırlı münasebeti bir kere daha vurgulamış; kalb, irade, his ve şuurun nihaî gayelerini belirleyip ortaya koyarak, insan rûhundaki izafî, nisbî ve potansiyel değerlerin inkişaf ettirilme usûl ve esaslarını harekete geçirip düz insanı, insan-ı kâmil olmaya yönlendirmiş ve böylece ona, gözünün iliştiği, duygularının ulaştığı, kalbinin hissettiği her şeyde Kudret ve İradesi Sonsuz'un mevcudiyetini duyurmuş ve her şeyi götürüp, gerçek sahibine bağlamıştır.

Bir mü'min, bu ölçüde gözü-gönlü açık, duyguları ve rûhu uyanık, düşünce ve zihni de Allah'a bağlı ise, o kimse, cismaniyete ait bütün basitliklerden uzaklaşmış; hayatı daha bir başka şekilde duymaya başlamış ve duygular dünyasının sınır ötesine uyanmış sayılır ki, böyle bir hakikat eri, her nesnede, varlığın her parçasında Allah'ın ilminin dalgalandığını, Kudret elinin işlediğini hisseder ve bir ürperti duygusu, bir yakınlık şuuruyla ümit ve haşyeti iç içe yaşar; dünyevîliği içinde öbür alemin en son noktalarında dolaşır. Nefes alırken ümit ve beklentilerle alır, verirken de mehafet ve mehabetle verir. Hep Kur'ân'ın haritalandırdığı çerçeve içinde ve çizgiler arasında gezinir, gezinir ve hayatını sürekli maiyyet televvünlü yaşar.

* Sızıntı Dergisi'nin Temmuz 1999 tarihli 246. sayısından iktibas edilmiştir.

YENİ ÜMİT

Prof. Dr. Suat YILDIRIM *

Temmuz / Ağustos / Eylül - 2006 / 73

Sahabî gibi zâhitçe yaşamış ve ukbâya da fakirce yürümüş samimî ve hasbî tok sesli her türlü tariften vâreste bir vatan evlâdıdır. O, yaşadığı dönem itibarıyla Anadolu, Rumeli ve Arabistan'ı dolaşan ender Türk aydınlarından biridir.. ve uğradığı her yerde şanlı fakat tali'siz bir milletin hicran dolu sesi olmuş, soluğu olmuş inlemiş ve çevresinde ürpertiler meydana getirmiştir. Az insan vardır o ölçüde çizgisini koruyan.

Mehmed Akif'in Kur'ân Anlayışı

Akif'in dünyasının merkezi Kur'ân'dır. Bunu, kendisi açıkça belirtmiştir. Ona göre yapılacak iş;

Doğrudan doğruya Kur'ân'dan alıp ilhamı
Asrın idrâkine söyletmeliyiz İslâm'ı

şeklinde özetlenebilir. Niçin? Çünkü, Kur'ân-ı Kerîmin prensiplerini uygulayarak, mükemmel ve örnek bir millet olunacağını bu millet tarihinde tecrübe etmiştir.

O, Kur'ân'ı iyi anlayarak, toplumun realitesini onun ışığında inceledi; hastalıklarını teşhis edip tedavi çarelerini aradı. Fen bilimleri öğrenimi yapmış olması, zekâsı, müşahede kabiliyeti, kendisine realist gözlem ve tahlil yapma imkânı sağlarken, Kur'ân onun şaşmaz mihengi, daha doğrusu rehberi oluyordu. Onun içindir ki Akif realist olmakla birlikte eseri fotoğraftan ibaret değildir. Acı vâkıaya niçin ve nasıl düşüldüğünü, kurtuluş çarelerini sebepleriyle birlikte gösteren bir eser ortaya koymuştur.

Merhumu sadece bir nazım ustası, hamasî bir destan şairi bilmek, onu hiç tanımamak demektir. O, Türk milletini yükselten değerleri ve gerileten sebepleri iyice teşhis eden ve geçici olmayan çareleri gösteren bir mütefekkirdir. Akif, milletimizin ruhunun doktoru idi. Bu millet onu, hastalarının başı ucunda, mezarlıkta, meyhanede, mahalle kahvesinde, meydanlarda, cami kürsülerinde, savaş cephelerinde, meclis kürsülerinde, hâsılı bütün ıstıraplarının yanında buldu. Merhumun şahsiyetini inceleyenler onun, şairlikten başka fikir kahramanı, ruh doktoru, sosyolog ve ahlâk âbidesi bir mürşid olduğunu kabul etmek zorunda kalırlar.

Düşünen şiirin edebiyatımızda en bariz örneğini veren Akif, edebiyatın birbirine aykırı iki tatbikatını, Kur'ân-ı Kerimin bir ayetini tefsir ederek anlatır. Şuarâ sûresine adını veren bu ayetin mealini şöyle verir: "Şâirlerin arkasından ancak sapıklar gider. Görmüyor musun ki onlar her vadide dolaşıyorlar. Hem yapmadıkları şeyi söylüyorlar. Yalnız iman ederek yararlı işler yapanlarla Allah'ı sık sık hatırlayanlar; bir de zulüm gördükten sonra intikam alanlar için söz yoktur. Zulmedenler ise nasıl bir akıbete uğradıklarını anlayacaklardır" *(Şuarâ sûresi, 225-227)*.

Ayetin tefsirini yazarken de şu açıklamaya yer verir: "Gerçekten, her vadiye dalıp çıkan, yalancılıktan başka san'at sermayesi olmayan, mevzuu tükendikçe ötekinin berikinin namusuna hücum eden, herkesin özel hayatını açmak için dilini maymuncuk gibi kullanan, bir mazmun, bir kafiye uğrunda bin hakikati, bin hikmeti kurban ediveren, bir nükte hatırı için, hatıra gelmeyecek rezilliğe kucak açan bu serserilerin etrafında daima bir sürü kopuk dolaşır ki, bunlar o herzevekillerin kustukları hezeyanları nimet kabul eder de gezdikleri yerlere saçıp dururlar! İşte gerek bu mahiyetteki şairler, gerek onların yardakçıları, mensub oldukları millet için birer musibettirler.

Din namına, ahlak namına, Allah korkusu namına kalbinde hiç bir his taşımayan; zulme, haksızlığa karşı ruhunun derinliklerinden bütün ruhu ile coşmayan şairler, hangi toplumda bol ise, Allah o toplumun belasını verecek değil, vermiş demektir!

Öyle ya, bir milletin ruhu edebiyatında, şiirlerinde görülür. İçtimaî ruhu yüksek olan bir milletin sinesinde bu gibi sefiller türese de üreyemez. Saniyen; millet fertlerinin içtimaî seviyesini yükseltmek, bununla beraber, sağlam fikirleri beliğ bir beyanın sihriyle kalblerde his haline getirmek ancak şairlerin vazifesidir. Bu vazifenin ihmali, milletin çöküşüdür.

Ayetteki intisar (Ve'ntasarû) "intikam almak" manasınadır ki burada hem hususî, hem umumîdir. Yani şair hücuma, tecavüze uğrayan kendi masum şahsiyetinin intikamını alacağı gibi, zulüm gören millet evlâdını da dil kılıcı ile müdafaa edecektir"[1]

Görüldüğü üzere Akif bu ayet-i kerimeye dayanarak, geniş anlamda basını da içine alan edebiyata; toplumun gözü, kulağı ve konuşan lisanı olma, sağlam fikirleri belîğ, etkili bir beyanın büyüsüyle kalplerde heyecan uyandıran his haline getirme, böylece milletin içtimaî seviyesini yükseltme misyonunu tanımakta, aksi halde milletin çökeceğini söylemektedir.

İslâm Dîni, Şiirin Temizini Makbul, Murdarını Merdut Görür.

Mütefekkirimiz, temel tarihî çerçeve olarak, "şimdiki zamanı" alır. Tarih, bütün yıkıcı birikintileri ile gelip şimdiki zamana toplanmıştır. O halde, gordiyom, şimdiki zamandır. Bu kördüğüm bir kılıçla ikiye biçilmedikçe Türk İslâm milleti için bir gelecekten bahsedilemez.[2]

O, toplumun şimdiki zamanını, çok defa tablolar halinde verir. Doğu ülkelerinin sefaleti, bir mahalle kahvesinin genel seviyeyi ifşa eden çıplak hali, kadınların durumu, genel içtimaî tembellik, bezginlik, yılgınlık ve bunun, yanlış olarak kadere atfı... bütün yaşama ve düşünce dejeneresansı ile toplum masaya yatırılır.

Fakat Akif bu realizmi, idealinin yedeğinde bulundurur ve vasıta olarak kullanır. İdeali, keskin bir ışık halinde bu realitenin üstünde durur. Şehri, insanı, sokağı, kahvesi, bütün sefaletiyle bir toplumun, şark ülkelerinin acı manzaraları ve bunu bir tarafından delip öbür tarafına geçen ve bir projektör aydınlığında gösteren bir gün ışığı, yani İslâm. Âkif'in şiirini, belli bir dönemde, belli bir topluluğun tarihî, sosyolojik realitesiyle, o toplumun temel değerlerinin bütünü olan İslâm karşısındaki durumu, işte bu iki unsur kurar: İslâm ve realite. İşte bu iki kelime Akif'in bütün şiirini özetler.[3]

İmdi Akif'in:

Hani Kur'ân'daki ruhun şu heyulada izi?
Nasıl İslâm ile birleştiririz kendimizi!

diyerek yakındığı, Kur'ân ruhundan uzaklaşmış, aslî lisanıyla onu anlama imkânından da mahrum olan cemiyetimiz, Kur'ân'ın hidayetinden nasıl faydalanabilir? O, Eşref Edip Bey'in teşebbüsüyle kurulan ve önemli âlim ve yazarların gayreti ile çıkarılan Sebilü'r-reşad dergisi ile bu gayeye hizmete yönelmiştir.

Sebilü'r-reşad dergisinin başyazarı Mehmed Akif idi. Derginin yayın kurulu 1912'de yaptığı bir toplantıda başlıca bölümlerin kimler tarafından yazılacağını ihtisasa göre belirledi. Tefsir kısmı hakkında üyelerden Halim Sabit, M. Akif'in yapmasını teklif etti. O, "Bu benim işim değil. Bu ağır yükü bana yüklemeyiniz. Onun kavaid ve usulü var ki benim o konularda uzmanlığım yok" diye özür beyan etti. Halim Sabit: "Daha iyi ya! Biz de öyle istiyoruz. Kavaid ve bilgi naklinden ziyade, doğrudan doğruya Kur'ân'dan anladığınızı, duyduğunuzu yazınız. Ayetlerin size ilhamları, bizce en mükemmel tefsirdir." Sonuçta ittifak karşısında kabul etmeye mecbur kaldı. Bu samimi özrü onun tevazuundan ileri geliyordu. Liyakati elbette vardı. Celaleyn tefsirini yanından hiç eksik etmediğini, Kelam-ı kadim gibi okuduğunu, şimdiye kadar on sekiz defa hatmedip şimdi on dokuzuncu hatme devam etmekte olduğunu kendisi ifade etmiştir. "Tefsir-i Şerif" başlığını taşıyan ve her birinde o günün hadiseleriyle ilgili bir veya birkaç ayetin ele alınıp açıklandığı bu yazılar 1912-1919 yılları arasında çıkmış olup hepsi elli altı makaledir.

Sebîlü'r-reşâd 24 Şubat 1327 (1912) tarihli ilk sayısında, derginin her nüshasının baş kısmında Kur'ân-ı Kerim tefsirine yer vereceğini belirterek, tefsiri şu usûlle yapacağını bildiriyor: Sebîlü'r-reşâd İslâmî bir dergi olduğundan, İslâmî ilimlerin esas rüknü olan tefsîr-i şerife, ilmî kısmın birinci babı tahsis edilmiştir. Kütüphanelerimizde Arapça, Türkçe, Farsça hatta daha başka lisanlarda yazılmış güzel tefsirler çokça bulunduğundan bunları olduğu gibi nakletmekte fazla bir faide görmüyoruz. Arzu eden, onları istediği yerde okuyabilir. Bundan

ötürü, derginin hususî mesleği bakımından, yayınlanacak olan tefsir eserlerinde, imkân nisbetinde şu hususiyetlerden birine riayet etmek istiyoruz:

1- İlim ve tekniğe, tarihe, içtimaî hayatımıza ve maişetimize temas eden bazı ayetler söz konusu edilerek, dirayet ve rivayet yönünden mütalaa edilecek ve sair lisanlarca bu yolda yazılan tefsir eserlerinin önemli görülen ve belirttiğimiz noktalara uyan yerleri tercüme olunacaktır.

İ'râb ve binadan, dilbilgisi tahlillerinden bahsetmek için mecmuamızın hacmi müsait bulunmadığından, yazılacak makalelerde, mümkün mertebe, ulûm-i arabiyyenin nazariyatından sarf-ı nazar ile amelî (pratik) neticeler üzerinde i'mâl-i fikr edilecektir.

Hangi ilmî vasıta ile olursa olsun, önce, ayetten anlaşılan yüce meal yazılarak, ibare ve işaretinin, delâlet ve iktizasının belîğ irşadlarına dayanarak, zaman ve zeminin icabatına göre, genel İslâmî durumlar hakkında fikir ve mütalaalar yürütülecektir.

2- Tefsir metotları ve bu sahada yazılan eserler, Tefsir ilminin kısımları, Tefsir tarihi, müfessirlerin hayatları ve Tefsir usûlleri hakkında inceleme yapılacaktır.

3- Zamanımızda, tefsir öğreniminin hayli gerilediği malumdur. Âdeta Kur'ân-ı Kerimi bilmek, anlamak ehemmiyetsiz, faydasız bir iş gibi telâkki olunmaya başlamıştır. Ortada, Kur'ân-ı Kerim artık anlaşılmış, -hâşâ- daha bilinecek bir yeri kalmamış gibi bir batıl zan türemiştir. Bir mantık kitabı ile senelerce uğraşıldığı halde, medrese talebelerinin Celaleyn malumatı kadar olsun, tefsirden nasipsiz oluşu, şüphesiz pek büyük bir kusurdur. Bu sebeplerden ötürü mecmuamız, Tefsir ilminin ihya edilmesine çalışacak, mekteb ve medreselerimizde okutulmasına teşvikten geri durmayacaktır."[4]

Bu açıklamada önem verilen ve dergide uygulanan noktaları göz önüne alacak olursak, tefsirde arzulanan hususların şunlar olduğunu görürüz: İlim ve tekniğe, tarihe, toplum hayatına temas eden ayetler üzerinde özellikle durulacak, daha ziyade pratik neticeler hedef alınacak, ayetlerin belîğ ve etkili irşadlarına dayanarak zaman ve zeminin gereğine göre, genel İslâmî meseleler hakkında değerlendirmeler yapılacak, iyileştirme çareleri aranacaktır. Bu ana hedef doğrultusunda, Kur'ân kültürünü topluma mal etmek ve tefsir ilmini ihya etmek için, mektep ve medreselerde tefsir ilminin okutulması teşvik edilecektir.

Şimdi alıştığımız bu tefsir tarzı, o zaman için ciddî bir yenilik oluyordu. "İçtimaî tefsir" diye adlandırılan bu tefsir metodu, böylece memleketimize de giriyordu. Bu tefsir tarzı, üç beş sene önce Mısır'da ortaya çıkan Tefsîru'l-Menâr'da tatbik edilmişti. Mehmed Akif'in, bu tefsir çığırını açan Muhammed Abduh'dan istifade ettiği aşikârdır. Kendisi de İslâm'ı ve Müslümanları değerlendirme ve İslâm ümmetini, Kur'ân'dan hareket ederek ıslah etme hususunda, M. Abduh ile büyük ölçüde hemfikirdi. Fakat genel temayüldeki bu ittifak, tafsilata girilmesi halinde farklılaşabilir. Nitekim M. Abduh'un açtığı bu tefsir çığırı, neş'et ettiği yer olan Mısır'da bile değişik süreçler takib etmiş, aynı Üstaddan yola çıkan farklı müellifler, geniş bir fikir yelpazesi teşkil etmişlerdir. Mesela, Bir tarafta tavizsiz Sünni anlayış temsilcilerinden Hasan el-Benna, bir tarafta Kur'ân hakkındaki bazı telakkileri büyük tepkiler alan Emin el-Huli ve Muhammed Halefullah ve öteki uçta Batılılaşma akımının aşırı temsilcilerinden Taha Hüseyin, başka birçokları arasında zikr edilebilir. Akif de onun müsbet fikirlerinden yararlanmış, hatalarını savunmamıştır.

Akif felaketler devrinin çocuğu idi. Üç kıt'aya yayılmış, Akdeniz'i bir Türk gölü haline getirmiş ve dünyada; kuvvetiyle, ilmiyle, adaleti ve insanlığı ile denge unsuru olmuş büyük bir devletin hayatının sonbaharında dünyaya gelmişti. Bu medeniyetin unsurları olan marifet, fazilet, emr-i maruf nehy-i münker (iyiliği yayma, kötülükten sakındırma), mes'ûliyet, haya, diğergâmlık, fedakârlık, iffet, azim... gibi meziyetler ve onların peşinden yurt köşeleri, birer birer, kış habercisi rüzgârlara tutulmuş kuru hazan yaprakları misali uçuşuyor, kayboluyordu. Zengin bir asilin beş parasız kalıp görgüsüz dünkü hizmetçilerine muhtaç olması veya âlimin, cahillerin oyuncağı olmasındaki trajedi yaşanıyordu. Hatta bundan da fazla bir musibet vardı: Düşmanlarımız, bizi bu zillet içinde yaşatmayı bile çok görüyorlar, hayat hakkı da tanımak istemiyorlardı. Kendisini bu millete mensup bilen herkes, bu acıyı kalbinde hissediyordu. Etkilenmeyenler, M. Akif'in, "Hay sıkılmaz! Ağlamazsan, bari gülmekten utan!" dediği, sadece pek cüz'î bir istisna teşkil eden bazı soysuzlar idi.

Milletin bu hale gelmesi, Kur'ân'ın hayat veren ruhundan ve buyruklarından uzaklaşmasından ileri gelmişti. Kur'ân'ın toplumu ıslah eden prensiplerini tatbik etmeyen Müslüman, onu mezarlık kitabı, tefeül, muska veya mûsikî vasıtası haline getirmiştir. Kendisinin batması neyse, Kur'ân'ı da elinden bırakmadığı için batarken onu da beraber batırıyordu. Hâlbuki Kur'ân, mezarlıkta en çok okunan Yâsîn sûresinde, misyonunun "diri olan, yaşayan her bir insanı uyarmak, irşad etmek" olduğunu bildiriyordu. Ama cemaat bunu anlamıyor, hissetmiyordu. Daha doğrusu unutmuştu. Çünkü milletimizin bunu bildiği devirler olmuştu. Ashab-ı kiramı harekete geçirerek onlara, dünyanın gelmiş geçmiş en büyük fütuhatını yaptıran, çeyrek asır kadar bir zamanda doğuda Hindistan'a, batıda İspanya'ya, kuzeyde Azerbaycan'a kadar

götüren, Kur'ân değil miydi? Eski düşmanlarını, uğrunda canlarını seve seve verdirecek kadar kendisine bağlayan, Kur'ân ahlâk, adalet ve fazileti değil miydi? Muarızlarına bile kendisini kabul ettiren İslâm medeniyetinin Güneşi Kur'ân olmamış mıydı? (Mesela E. Renan şöyle der: "Bir medeniyetin değeri, yaratıcılığında, ilim ve sanat hayatına kattığı zenginliklerde, gerçekleştirdiği refah ve içtimaî adalette ise, İslâmlığı, bilhassa ilk beş asrında ve yer yer 18. asra kadar, dünya tarihinin en parlak devirleri arasında görmek icabeder")[5]

Evet, elbette bunları gerçekleştiren, Kur'ân'dı. Cemiyet, gidişatıyla bunu unutmuş olsa bile, Akif'in de içinde bulunduğu az sayıdaki Müslüman biliyordu. O, Mushaf-ı şerifi hatim indirmek için değil, mânasını anlamak, imanlı, amel-i salihli, hak ve hakikati bilen ve onu uygulamak için sebat gösteren "Müslüman" olmak için okuyordu, inceliyordu.

Kur'ân-ı Kerim'e olan sevgisi ileri derecede olduğundan ve özellikle onunla irtibatı pek kuvvetli olduğundan, nadiren rastlanacak bir durum olarak, onun Kur'ân'ı hıfz etme işine Üniversite öğrencisi olduğu sırada başladığını görüyoruz. Yetiştiği devrin en yüksek seviyede fen bilimlerinin öğretildiği kurumlardan biri olup şimdiki Veteriner Fakültesine tekabül eden "Yüksek Baytarlık Mektebi"nde okurken, Fransızca ders kitapları, laboratuar uygulamaları arasında, yirmi yaşlarında, her gün birkaç sayfa ezberleyerek hıfza teşebbüs ettiğini görüyoruz. Vefatından birkaç ay önce hasta yatağında bu konuyu bir dostu kendisine şöylece sormuştu: "Sizin kuvvetli bir "hafız" olduğunuz pek bilinmez. Kur'ân-ı Kerim'i Baytar Mektebi'ni bitirdikten sonra ezberlediğiniz söyleniyor. Hafızlık umumiyetle küçük yaşlarda elde edilebilir. O yaşta sizin için zor olmamış mıydı?" Mehmed Akif şöyle cevap vermişti: "Yüksek tahsili bitirdikten sonra hafız oldum. Fakat ondan evvel Kur'ân'ı okuya okuya gayet pişkin bir hale getirdiğim için zaten hıfz ile aramızda bir mesafe yoktu. Az bir müddet içinde Kur'ân'ı ezberleyiverdim"[6]. O, öğrenciliği sırasında ezberlemekle yetinmiyor, Kur'ân'ın, müslümanın fikir ve duygu hayatında alması gereken yüksek mevkiyi "Kur'ân'a Hitap" tarzındaki şiirleri ile dile getiriyordu. Üniversiteyi birincilikle bitirdikten sonra Adana'da resmi göreve tayin edilmiş, orada hafızlığını tamamlamış, daha sonra İstanbul Kirazlı Mescid'de mukabele okuyarak da hıfzını cemaatle paylaşmıştır

Peygamberinin (a.s) bildirmesiyle M. Akif şunu öğrenmişti: Kur'ân, Allah'ın, insan üzerindeki bir hüccetidir, direktifidir ki ona uyanı kurtarır, mutlu eder, aykırı yol tutanı ise özürsüz hale getirir. M. Akif, yine O'nun hadis-i şerifine tabi olarak Kur'ân'ı, "Rabbinin mahlûkuna gönderdiği bir mektup" bildi. Onu tebliğ eden Hz. Peygamberden, Cibrîl'den, hatta bu kelamın ezeli sahibi olan Allah Teala'dan işitiyor gibi dinledi. Hz. Peygamberden sonra, sanki yeryüzünde yalnız kendisine gönderilmiş gibi okudu. Böylece Kur'ân'ın bin üç yüz seneden fazla bir zaman boyunca dünyayı niçin ihtizaza getirdiğinin sebebini daha iyi anladı. Kur'ân âlimlerinin izah ettikleri i'caz nevilerinden "Kur'ân'ın her asırda taze kalması" meselesinin sırrına erdi. Anladı ki -Peygamber Efendimizin mübarek beyanları ile- "Kelamullah ile kelam-ı beşer arasındaki fark, Halık ile mahlûk arasındaki fark gibidir". Allah Teala'nın her şeyi ihata eden ilminden geldiğinden ötürü Kur'ân, bütün devirlerin mürşididir. Ezelden geldiği için ebede gidecektir. Allah nasıl ölmeyen Diri (Hayy) ise, hayat veren Muhyî ise kelamı da, O'nun ebedî hayatının tecellilerine mazhar olarak, ruhlara hayat üfleyecektir.

Kur'ân-ı Kerimi bu halet içinde okuma, Akif'in dünyasını altüst etti. Sonra da her köşesini yerli yerine yerleştirdi. Kükremek gereken yerde onu bir volkan haline getirdi. Zaten sayısız felaketlerle ciğeri yanan Üstad küfre, zulme, haksızlığa, duygusuzluğa, hayasızlığa, gayri meşru kazanmaya, şahsiyetsizliğe karşı yanardağ gibi püskürdü, âteşin lâvlarıyla ruhlardaki kirleri yakıp kül etti. Kadirşinaslık gerektiğinde, haklı övgü ve takdirleriyle, din ve millet için fedakârlıkta bulunanları, mümkün olan en mükemmel şekilde yüceltti: Kâbe-yi muazzamayı onun başına mezar taşı, yedi kandilli Süreyyayı ona kandil, gök kubbeyi ona örtü ve Çanakkale şehitlerini Bedr'in arslanlarına refik yapıp aziz Peygamberin âğuşuna teslim etti. Her tarafından şehid fışkıracak yurdu bir cennet, bu milletin imanını üstün teknolojiye karşı koyan bir serhad yaptı. İtmi'nan ve sükûn makamında Gece, Secde tarzında şiirler terennüm etti. Rabbine hitab ederek:

Bütün kandillerin tehlîle dalmışlar... Şaşırdım ben:
Nasıl ma'bed ki sun'un, sermedi bir secde gök kubben!
Nasıl dursun, benim bîçare gölgem, Sen'den ayrılmış!
Güneşlerden değil ya Rab, Sen'in sinenden ayrılmış!
Henüz yâdımdadır bezminde medhûş olduğum demler;

dedi, mâsivâdan çıkıp ilahi vuslata erdi.

Tevazu gereken yerde tevazu kahramanı oldu. Örnek hayatını "Üç buçuk nazma gömülmüş koca bir ömr-i heder!" yaptı. Eserleri hakkında:

"Şi'r için gözyaşı derler; onu bilmem, yalnız,
Aczimin giryesidir bence bütün âsârım!
Ağlarım, ağlatamam; hissederim, söyleyemem
Dili yok kalbimin, ondan ne kadar bizarım!"[7]

Kur'ân, Akif'i uyandırdı. O da: "Ey örtülerine bürünen! Ayağa kalk ve etrafını Kur'ân'la uyar!"[8] hitabından hissesini aldı. Yol kavşağında durup, kollarını makas gibi açarak gür sadasıyla kalabalıkları durdurmaya çalıştı. "Bu millet için Kur'ân yolundan başka yol yoktur!" diye haykırıp gerekçelerini güzelce ifade etti:

Doğrudan doğruya Kur'ân'dan alıp ilhamı
Asrın idrâkine söyletmeliyiz İslâm'ı

Bununla beraber Mehmed Akif'in değerlendirmesine göre toplumumuz bir müddetten beri Kur'ân'ı gereği gibi ele almıyordu. Kur'ân'a büyük saygı duyan Türk milleti ile onun arasına adeta sisler ve bulutlar girmişti. Halkımızın ekserisi Kur'ân dili olan Arapça'yı bilmiyordu. Kur'ân'ı açıklamak için yazılan tefsir kitapları genel olarak Arap dilinde idi ve geniş kitlenin istifadesinden ziyade, yüksek bir ilmi seviyeye ve seçkin bir ilim ehline hitab ediyordu. Bu tefsirlerin çoğu eski dönemde yazılmış olmak itibarıyla toplumun şimdiki ihtiyaçlarına cevap vermede sınırlı kalıyordu. Toplumun Kur'ân kaynağından beslenmesini sağlayacak kanallarda tıkanıklık baş göstermişti. Dolayısıyla eğitimsizlik, gaflet, "nasıl olsa biz Kur'ân'ı okuyor ve biliyoruz" şeklindeki kanıksama, bu rehberden layıkıyla faydalanmaya mani oluyordu. Onun için, gür bir sesle milletimize hitap ederek Kur'ân anlayışımızı gözden geçirmeye davet etmiştir:

İnmemiştir hele Kur'ân, şunu hakkıyla bilin:
Ne mezarlıkta okunmak, ne de fal bakmak için!

Kur'ân tercümesi hazırlama talebini kabul etmesi de, toplumumuzun Kur'ân-ı Kerim'in hidayetiyle içli dışlı olma ihtiyacına cevap vermek için olmuştur. Milletimizin Türkçe olarak hazırlanacak yeni bir Kur'ân tefsirine ihtiyacı 1925 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisinde görüşülmüş bunun giderilmesi kararlaştırılmış ve Diyanet İşleri Başkanlığı'na bu görev verilmişti. Başkan Rifat (Börekçi) ile yardımcısı Ahmed Hamdi Akseki'nin ricalarıyla Tefsir, Elmalılı Muhammed Hamdi (Yazır)'ın uhdesine verilmişti. Mehmed Akif de ısrar ve ricalardan sonra, bu tefsir içinde yer alması ve "Meal" tarzında olması şartıyla tercümeyi kabul etmiş, Diyanet İşleri Başkanlığı ile sözleşme imzaladıktan az sonra Mısır'a gitmişti. Bu meal ile ilgili çok şey söylenip yazılmıştır. Fakat sonuç itibarıyla anlaşıldığına göre Mehmed Akif beş yıl süren çalışma ile Meal-i Şerif'i dikkatle hazırlamış, tamamlamıştır. 17 Aralık 1929'da yazdığı mektupta: "Tercüme bitti ama tebyizi (temize çekilmesi) bitmedi. Bakalım o mu benden evvel bitecek, yoksa ben mi ondan evvel biteceğim?" ifadesinde bu durum açıkça görülmektedir. Fakat Eşref Edip (Fergan)'a yazdığı 5 Ocak 1931 tarihli mektupta tercümeyi bitirdiğini fakat göndermekten vazgeçtiğini, Diyanet İşleri Başkanlığı ile yaptığı sözleşmeyi de fesh etmek istediğini, bu konuda onun yardımcı olmasını şu ifadesiyle istemiştir: "Kur'ân tercümesinin Hamdi Efendi Hoca'ya devri için, nasıl bir kâğıda yazmak lazımsa, yazın da suretini bana gönderin imza edeyim. Nereden tasdik ettirilecek ise, ettireyim diye evvelce yazmıştım. Sen hiç aldırmadın. Sen şimdi yine ondan bahs ediyorsun. Bu işi ihmal etme. Sonra çok müşkil vaziyette kalırız".[9] Bunun üzerine meal, Hamdi Efendi tarafından yazılmıştır. Mehmed Akif, Mealini göndermemesinin sebebini belirtmiyor. Fakat bunun kuvvetle muhtemel görülen sebebinin, o sıralarda camilerde Kur'ân tercümesiyle namaz kıldırma teşebbüsleri olup hazırladığı mükemmel mealin bu yanlış uygulamaya alet edilebileceği olduğu kanaati yaygındır.

Eşref Edip 1932'de Mısır'a M. Akif'i ziyarete gittiğinde bu Mealin tamamını okumuş olarak şunları yazmıştır: "O ne sadelik, ne ahenk! Ayetler arasındaki irtibatı muhafaza hususunda öyle büyük kudret göstermiş ki, bütün bir sureyi okursunuz da hiçbir ayetin başında veya sonunda ufak bir irtibatsızlık göremezsiniz. Müfessirler ayetler arasında irtibat ve münasebeti anlatmak için sahifeler dolusu izahatta bulunurlar. Üstad ise bu irtibatı, fiilen o suretle yapmış ki, bir ayetin bitip diğer ayetin başladığının farkında bile olmazsınız. Bir şiir gibi senelerce üzerinde işlenmiş, hiçbir tarafında, hiçbir noktasında bir pürüz kalmamış. Su gibi akıyor. (…) O vakit tamamıyla kanaatim kesinleşti ki "Yeryüzünde Akif'ten başka o selaset ve kuvvette Kur'ân'ı Türkçeye tercüme edebilecek hiç kimse yoktur" diyen Süleyman Nazif tamamıyla haklıdır"[10]

* Marmara Üniv. İlahiyat Fak. Öğr. Üyesi
syildirim@yeniumit.com.tr

DİPNOTLAR

1. Sebilü'r-reşad Mecmuası, 14 Haziran 1328 (1912), sayı:17 (199), s.313-314.
2. Sezai Karakoç, Mehmed Akif, İstanbul, 1968, s. 40.
3. Sezai Karakoç, Aynı eser.
4. Sebilü'r-reşad Mecmuası, 24 Şubat 1327 (1912), sayı:1(183),s.5.
5. Ernest Renan, İslamlık ve İlim konferansı, trc. Ziya İsvan, Mektuplar ve Konferanslar içinde, Ankara, 1946, s. 183-205.
6. M. Ertuğrul Düzdağ, Mehmed Akif Hakkında Aratırmalar-2, İstanbul, 2000, s. 80.
7. Safahat, s. 3.
8. Müddessir suresi, 74/1-2.
9. M. Ertuğrul Düzdağ, Aynı eser, s. 64-65.
10. M. Ertuğrul Düzdağ, Aynı eser, s. 90.

YENİ ÜMİT

Prof. Dr. Mehmet SOYSALDI*

Temmuz / Ağustos / Eylül - 2006 / 73

Günah erozyonlarının, ruhu törpüleyip aşındırmasına karşılık tövbe, gönül zeminini, düşünce ve sözlerin en güzeli "kelime-i tayyibe" ile çimenlendirmek ve o erozyonların tahribatını önlemektir. Gözlerin döneyazacağı, yüreklerin hoplayacağı gün gelmeden, yürekleri hoplatan tövbe gayreti ne mübecceldir.! Keşke onu, her günahın açtığı gediği kapatacak seviyede, âh u enînlerle yapmaya muvaffak olabilseydik.!

MANEVÎ KİRLERDEN ARINMA YOLU: TÖVBE

Sözlükte "Allah'a dönüş ve yöneliş" anlamına gelen tövbe, dini terim olarak "günahtan Allah'a dönme" anlamıyla meşhur olmuştur.[1]

İmam Gazalî, İbn Arabi, İbn Hacer gibi İslâm âlimleri tövbeyi farklı şekillerde tarif etmişlerdir.[2]

Biz burada tövbeyi açık ve anlaşılır bir tarzda tarif edecek olursak şöyle diyebiliriz: Tövbe; yapılan kötülüğü, işlenen günahı veya kabahati günah olduğunu bilip, onu bırakıp terk ederek Allah'a dönmek, O'ndan affetmesini, bağışlamasını dilemek, yaptıklarından pişman olduğunu da belirterek yalnız Allah'a yalvarmak demektir.

1. Tövbenin Önemi:

Sevgili Peygamberimiz (s.a.s.) bir hadis-i şeriflerinde: "Bütün Âdemoğulları günahkârdır, günahkârların en hayırlıları ise tövbe edenlerdir." *(İbn Mâce, Zühd, 30)* buyurmaktadır. Başka bir hadis-i şerifte ise Peygamber Efendimiz: "Eğer siz günah işlemeseydiniz, Allah sizi helak eder ve yerinize, günah işleyip, peşinden tövbe eden kullar yaratırdı." *(Müslim, Tevbe, 9, 10, 11)* buyurmuştur.

Bu zikrettiğimiz hadislerden de anlaşıldığı üzere, insan, günah ve sevap işleme özelliğinde yaratılmış bir varlıktır. Günah işlemek, insanı meleklerden ayıran bir özelliktir. Bilindiği gibi melekler nurdan yaratılmış olup, asla Allah'a karşı gelmeyen, günah işlemeyen varlıklardır.

İslâm fıtrat dinidir. İslâm'da insanın günah işleyebileceği kabul edilmiş ve bundan korunma ve kurtulma yolları insana öğretilmiştir. İşte yapılan kötülükten, işlenen günah ve kabahatten kurtulup manevi kirlerden temizlenme yolu tövbedir. Tövbe ile insan, yapmış olduğu günah ve kusurlardan kurtulup o günah ve hataları hiç yapmamış gibi tertemiz olur. Nitekim bu hususta Peygamber Efendimiz, "Günahtan tam dönen ve tövbe eden, o günahı hiç işlememiş gibidir." *(İbn Mace, Zühd 30)* buyurur.

Yüce Allah kullarını tövbeye çağırmakta ve şöyle buyurmaktadır: "Ey müminler! Hepiniz toptan Allah'a tövbe ediniz ki, felaha edesiniz." *(Nur, 24/31)* Başka bir ayette ise Yüce Allah, Peygamberine şöyle buyurur: "De ki: "Ey çok günah işleyerek kendi öz canlarına kötülük etmede ileri giden kullarım! Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyiniz. Allah dilerse bütün günahları mağfiret eder. Çünkü O, çok affedicidir, merhamet ve ihsanı fazladır." *(Zümer, 39/53)*

Bu ayette Yüce Allah, Peygamberine, günahkâr kullara, Allah'ın rahmetinden umut kesmemelerini söylemesini emrediyor. Çünkü çok bağışlayan, çok acıyan Allah, dilerse bütün günahları bağışlar. Bundan dolayı kullar, Allah'ın azabı gelmezden önce Allah'a yönelmeli, O'na teslim olmalı, şirki ve bütün günahları bırakmalıdırlar.

Bir rivayete göre, çok günah işlemiş olan bazı müşrikler, Müslüman oldukları takdirde günahlarının affedilip edilmeyeceğini Hz. Peygambere sormuşlar ve bunun üzerine bu ayet inmiştir.[3] Bu ayet, bütün insanları tövbeye ve İslâm'a yöneltmekte, Müslüman oldukları takdirde Allah'ın, onların bütün günahlarını affedeceğini bildirmekte, günahkârlara umut kapılarını ardına kadar açmaktadır.

Kullar ne kadar günah işlemiş olurlarsa olsunlar, umutsuzluğa kapılmadan Allah'a yönelip tövbe ederlerse Allah onları affeder. Bu ayetler yanında kulları umutsuzluktan kurtarıp tövbeye yönelten çok hadis vardır. *(Bkz: Buhârî, Enbiyâ 54; Müslim, Tevbe 46, 47)*

Günah ruhun kiri, tövbe ise cilasıdır. Günahta ısrar, kulun ruhunu iyice bozar. Onun için Mevlânâ Celâleddin Rûmî de her insanı, her ne durumda olursa olsun mutlaka günah bataklığından tövbenin aydın düzlüğüne şöyle çağırmaktadır:

Gel, gel, ne olursan ol, yine gel!
Kâfir, Mecusî, putperest de olsan gel!
Bizim bu dergâhımız umutsuzluk dergâhı değildir.
Yüz bin kere tövbeyi bozmuş olsan da yine gel!

Yüce Allah, Tahrim suresi 8. ayette: "Ey inananlar, tövbe-i nasûh ile Allah'a tövbe ediniz. Umulur ki Rabbiniz, kötülüklerinizi örtüp temizler ve sizi içinden ırmaklar akan Cennetlere yerleştirir..." buyurmaktadır. Bu ayette kastedilen nasûh tövbesi nedir?

Nasûh Tövbesi Nedir?

Nasûh, nush kökünden mübalağa kipidir. Çok öğüt veren demektir. Tövbe, çok öğüt verici olarak nitelendirilmiştir. Yani sahibine, günahı bırakmasını öğütleyen, onu günahtan kurtaran sadık bir tövbe ile tövbe ediniz, Allah'a dönünüz demektir. O halde nasûh tövbesi; hemen günahı terk etmek, geçmişte olanlara pişman olmak, gelecekte günah işlememeye karar vermek ve üzerinde bulunan her hakkı sahibine ödemek demektir.[4]

Efendimiz (s.a.s.), nasûh tövbesini; "Kulun işlediği günahtan pişmanlık duyması, Allah'a tam rucu' edip, tıpkı sütün memeye dönmediği gibi, kişinin tekrar günaha dönmemesidir." (*Ahmed b. Hanbel, Müsned, 1/446)* şeklinde tanımlamıştır.

Gazalî, nasûh tövbesini tanımlarken şunlara yer vermiştir: "Nasûh tövbesi yapanlar, tövbe edip ölünceye kadar tövbesinde duranlardır. Bunlar geçmişteki eksiklerini tamamlar ve bir daha günaha dönmeyi hatırdan bile geçirmezler, zelle ve sürçmeler müstesna. İşte tövbede istikamet budur. Günahların sevaplarla değiştirilip hayırlarda müsabaka edenler bu tür tövbe sahipleridir."[5]

2. Tövbenin Kabulünün Şartları:

Kur'ân-ı Kerim'de Yüce Allah'ın tövbe edenleri methetmesi *(Tevbe, 9/112)* ve tövbe kapısını çalan kullarını sevdiğini ifade etmesi *(Bakara, 2/222)*, tövbelerin kabul edileceğinin birer delilidir.

Allah Resulü (s.a.s.), kullarının tövbesi karşısında Allah'ın ne kadar hoşnut olacağını şöyle bir örnekle anlatmaktadır: "Allah'ın kulunun tövbesine sevinmesi şuna benzer: Bir insan azığını, su tulumunu bir deveye yüklemiş, sonra yolculuğa çıkmıştır. Nihayet çorak bir yere vardığında uykusu gelmiş, devesinden inerek bir ağacın altında istirahata çekilmiştir. Kalktığında devesinin kaybolduğunu görmüş ve değişik tepelere koşarak onu aradığı halde bulamamış ve yorgun bir vaziyette, ağacın altına yatmıştır. Tekrar uyandığında devesini yanı başında durduğunu görüp de yularından yapışıp, son derece sevinerek, yanışlıkla; "Ey Allah! Sen benim kulumsun, ben senin Rabbinim." *(Buhârî, Deavât 4; Müslim, Tevbe 3)* demiştir. İşte Yüce Allah, kendisine tövbe eden kuluna, devesini kaybettikten sonra bulan adamdan daha fazla sevinir.

Tövbenin Allah katında makbul olması için bazı şartlar vardır. Yalnız bu şartlar işlenen günahın çeşidine göre farklılık arz etmektedir. Günahın kime karşı işlenmiş olduğu, onlardan kurtulmak için tövbe yapılırken önem arz etmektedir. Bu bakımdan günahı ikiye ayırabiliriz:

a- Allah Hakkı ile İlgili Günahlar: Allah hakkı ile ilgili günahlardan tövbe etmenin üç şartı vardır:

1) O günahı işlediğine pişmanlık duymak: İnsan vicdanında, işlenen günahın bir kötülük olduğu ve kul ile Allah arasında bağlantıyı zedelediğine karar verildiğinde, bir huzursuzluk[6] ve pişmanlık başlayacaktır.

Günah işleyen kul, tövbe kapısına; günahlarını itiraf ederek, bu günahların verdiği huzursuzluk ve pişmanlıkla silkinmiş, uyanık bir kalp ve gönülle gelecektir.[7] Sözü edilen huzursuzluk, şahsı tövbe etmeye iten bir etkendir.

Pişmanlık tövbenin ilk şartıdır. Nitekim Allah Resulü, önemine binaen, "tövbe pişmanlıktır" *(İbn Mâce, Zühd 30; Ahmed b. Hanbel, Müsned, 1/376, 423)* buyurmuştur. Pişmanlık tövbenin kendisidir. Pişmanlık olmadan tövbe yapılamaz.

2) Tövbe edilen günahı kesinlikle terk etmek: Tövbe; yalnız bir kalp işi, bir ürperti, irkilme ve gözyaşı dökme şeklinde, soyut bir pişmanlık değildir. Yani tövbe, birtakım iç duygulardan ibaret değildir. Aksine tövbe, derunî duygular üzerine birtakım eylemlerin bina edildiği bir süreçtir. Örneğin, tövbe eden, Allah'ın yasakladığı günahı terk etmeli[8], imkân ölçüsünde emirlerini yerine getirmelidir.[9] Tövbe ettiği günaha devam etmemelidir.[10] Günahlarına tövbe ettiği halde, onları işlemeye devam eden fert, kendisi ile tezada düşmüş demektir. Böyle bir tavır, pişmanlık olgusu ve günahı tekrar işlemeyeceğine dair sözü ile bağdaşmayacaktır. Hâlbuki şahsın, tövbe ettiği günahları hemen terk etmesi,

pişmanlığının ve aynı günahı tekrar işlememedeki kararlılığının bir belirtisi olacaktır.

3) Tövbe edilen günaha kesinlikle dönmeme kararı: Geçmişteki günahlarından pişmanlık duyan şahsın, tövbe etmiş olması için, o günahı tekrar işlememeye kesin karar vermiş olması gerekmektedir.[11] Pişmanlık ve tövbe edilen günaha dönmeme kararı, birer kalp işi olduğundan, bunları gerçek anlamıyla yalnız Allah bilebilecektir. Dolayısıyla, kimin gerçek manada tövbe etmiş olacağı insanlar tarafından bilinemeyecektir.[12] Tövbenin sıhhat bulması için, şahsın tövbe ettiği günaha tekrar dönmeyeceğine dair Allah'a söz vermesi gerekmektedir.[13]

b- Kul Hakkı ile İlgili Günahlar: Kul hakkı ile ilgili günahlardan tövbe etmenin ise dört şartı vardır. Bu şartlar; yukarıda zikrettiğimiz üç şartla birlikte dördüncü şart ise; hakkı yenilen kulun hakkını sahibine iade etmek ve ondan helallik almaktır. Kul hakları, mal nevinden ise, aşağıdaki ihtimallerle karşılaşılabilecektir.

1. Gasbedilen mal, elde mevcut ve sahibi de biliniyorsa geri verilmelidir.[14] Burada suçu gizleyerek tövbe etmeye çalışmak yetmez.

2. Çalınan mal, hırsızın elinde mevcut, ancak sahibi bilinmiyorsa, bu mal tasadduk edilerek zimmetten çıkarılır.[15]

3. Bir şahısta önceki yıllara ait kul hakları var ve sahipleri de belli değilse, gasbedilen mallar kadar tasadduk eder, hayır-hasenat yapar.

4. Suçlunun yediği bir mal, mislî değil de; kıymeti belirlenebilen cinstense ve şahsın imkânı da varsa, o kıymeti sahibine vermelidir.[16] Buna gücü yetmiyorsa, imkân bulduğunda vermeye niyet etmelidir. İmkân nispetinde, malı sahibine ulaştırmaya çalışıp da bunu başaramayanı Allah'ın affetmesi umulur.[17]

5. Malında ne kadar haram bulunduğunu bilmeyen şahıs, zann-ı galibine göre, bir miktar ayırır ve onu önceki kul haklarını elinden çıkarma niyeti ile dağıtır.[18]

Tövbe edilmek istenen günah, insanın namusu ve şahsiyeti ile ilgili olduğunda; söylenen söz, eğer mağdurun kulağına gitmemişse, tıpkı Allah hakkı ile ilgili günahtan tövbe edildiği gibi tövbe yapılabilir. Bu tür söylenen sözler, mağdurun kulağına gitmiş ise, o zaman şahsa müracaat edilerek, helallik alınması gerekir.

İşte bu şekilde, günahkâr şahıs, utanarak Rabbinden bağışlanmasını ister ve zikrettiğimiz bu şartları yerine getirirse, Allah böyle tövbe eden kulunun tövbesini kabul ederek bağışlayacak ve ona azap etmekten hayâ edecektir.

3. Tövbede Zaman Unsuru:

Günahlar, Allah'a giden yolda birer engeldir. Günahkâr, zehirlenmiş bir insan gibidir. Zehirlenen kişi için, vakit geçirmek ne derece tehlikeli ise, günah işleyenin de tövbede gecikmesi o derece risklidir.

Günah işleyen mü'min, imanının bir belirtisi olarak rahatsızlık duyacak ve hemen ondan kurtulmanın yollarını arayacaktır. Günahın hemen ardından tövbe etmenin farz olduğu hususunda icma mevcuttur. Ayrıca tövbeyi geciktirenler bu sebeple günah kazanmaktadırlar.[19]

Gazâlî'ye göre; kişi yaptığının günah olduğunu anladığı an, derhal pişmanlık duymalı ve onun tesirini iyi amel ile silmelidir. Aksi halde, kötülükler kalbi istila eder ve bir daha izalesi mümkün olmaz.[20]

Nitekim hadiste: "Mü'min günah işlediğinde, kalbinde siyah bir leke olur. Tövbe eder, günahı terk eder ve istiğfar ederse, bu siyahlıktan kurtulur, günah artarsa siyahlık da artar..." *(İbn Mâce, Zühd 29)* buyurulmaktadır.

Tövbe için geçerli olan zamanın son sınırı hakkında şu hadis bize bir fikir vermektedir: "Allah kulunun tövbesini, can boğaza gelmedikçe kabul eder." *(Tirmizî, Deavât 100; İbn Mâce, Zühd 30)* Ölüm kesinleşip, can boğaza geldiğinde ise, tövbe kabul edilmeyecektir.

Son nefeste tövbenin kabul edilmeyişinin sebepleri şunlardır: İnsan o anda ümitsizlik halindedir. Hâlbuki tövbe, kişinin hayattan ümidini kesmediği bir ortamda olmalıdır. Son nefeste fertlerden teklif kalkar. O anda yapılan işler için iyi veya kötü denmez. Hâlbuki tövbe dünya işlerindendir ve teklif kalkmadan yerine getirilmelidir. Ahirette herkes pişman olacaktır, ancak o halleri tövbe olarak nitelendirilmeyecektir.[21] Zira son nefeste günahkârların pişmanlık duydukları an, teklifin olmadığı andır.[22] Son nefeste yapılan tövbe kabul edilmediği gibi, o bir yok hükmündedir ve sonuç olarak hiç bir şey ifade etmemektedir.[23] Ömrü boyunca hiç tövbe etmeyenle, ölümü anında tövbe eden, sonuç itibarıyla aynı görülmektedir.[24]

Sonuç olarak, tövbe ile ilgili şöyle bir zaman dilimi çizebiliriz: Tövbe için zaman; günahın peşinden başlamakta, ileriki günlerde herhangi bir vakte bağlı kalmadan devam etmekte ve ölüm alametleri belirince son bulmaktadır. Yani, tövbenin son sınırı olarak; yaşama ümidinin bitmesi, ölüm alametlerinin belirmesi ve şahsın son anlarını yaşamasıdır.

4. Tövbede Mekân Unsuru:

Namaz, hac gibi bazı ibadetlerin, belli mekânlarda yapılması, faziletli veya gerekli olduğu halde, tövbe için böyle bir

mekân şartı yoktur. Zira tövbe, çok yönlü bir pişmanlık olduğu için, yalnız bir mekânda başlayıp sona ermeyecektir.

Bu sebeple, tövbe edebilmek için, şahsın camide bulunması, tekke veya zaviyede olması şeklinde bir şart yoktur. Diğer taraftan; cemaat halinde, bir araya toplanarak, koro halinde tövbe etmek de şart değildir.

Günah işlemiş insan, tövbesini her mekânda gerçekleştirebilir. Şahıs için, günahlarını göz önüne getirdiği, onların çirkinliklerinden kurtulmaya karar verdiği her yer tövbe mekânıdır. Yani işçi işinin başında, çiftçi tarlasında, evde kalanlar evlerinde, bu kararı verebilir ve tövbe sürecini başlatabilir.

Nitekim Yunus (a.s) balığın karnında ve denizin karanlıklarında; "Ya Rabbi Sensin ilah, Senden başka ilah yoktur, Sübhansın, bütün noksanlıklardan münezzehsin, Yücesin. Doğrusu ben kendime zulmettim, yazık ettim. Affını bekliyorum Rabbim!" *(Enbiyâ, 21/87)* deyip, en faziletliyi yapabilecek iken faziletli olanı yaptığından ötürü Allah'tan af dilemiştir.[25] Allah da onu affetmiştir.

Yine bilindiği gibi Hz. Âdem ve Hz. Havva, cennette yasak meyveden yiyerek, Allah'ın emrine karşı gelmişlerdi. Cennetten çıkarılıp, dünyada epey müddet dolaştıktan sonra Arafat meydanında "Rahmet Dağı" denen bir dağın başında yaptıkları hatadan dolayı Allah'a tövbe etmişler; "Rabbimiz kendimize zulmettik, eğer bizi bağışlamaz ve bize acımazsan, muhakkak ki ziyana uğrayanlardan oluruz" (*A'raf, 7/23*) diyerek Yüce Allah'a yalvarmışlar ve af dilemişler, Cenab-ı Hak da onları affetmiştir.

Tövbe süreci, günahlardan kurtulmaya kalbin kesin olarak karar vermesiyle başlamaktadır. Bu kararın verilebildiği her yerde tövbe sahihtir. Tövbeyi bir mekâna hasretmek, tövbe için kutsal bir yer şartını ileri sürmek, tövbe olayını bilmemek ve konu ile ilgili İslâm'ın esprisini yakalayamamak demektir.

Sonuç:

Yüce Allah, insanı sevap ve günah işleyebilecek bir özellikte yaratmıştır. Yapılan kötülüklerden, işlenen günah ve kabahatten kurtulma, manevî kirlerden arınma yolu tövbedir. Tövbe ile insan, yapmış olduğu günah ve kusurlardan kurtulur ve o günahı hiç işlememiş gibi tertemiz olur. Her insanın tövbeye ihtiyacı olduğu tartışılmaz bir gerçektir.

Tövbe, günahın hemen peşinden olabileceği gibi, ölüm döşeğine düşüp, ölüm emarelerinin belirmesi öncesine kadar devam eden bir zaman içinde yapılabilir. İnsanın eceli belli olmadığı için, bir an önce tövbe etmelidir.

Tövbe etmek için, insanın bir aracıya ihtiyacı olmadığı gibi, belirli zaman ve mekânda tövbe eylemini gerçekleştirmek gibi, bir zorunluluk da yoktur.

Gerçek tövbe için; kişi geçmişe pişmanlık duymalı, gelecekte aynı hatayı işlememe kararı ile birlikte, yaşadığı ortamda günahı terk etmelidir. Kul haklarının sahibine iade edilmesi tövbenin en önemli rüknüdür.

Yapılan tövbe sonucu, günahlardan temizlenip temizlenilmediği kuşkusu yersiz olup, Allah her türlü günah işleyeni temizlemek için tövbe kapısını açık bulundurmaktadır. İnsanların dikkatli olması gereken husus; tövbenin sahih olarak ortaya konulup konulmadığıdır.

* Fırat Üniv. İlahiyat Fak. Ögrt. Üyesi
msoysaldi@yeniumit.com.tr

DİPNOTLAR

1. Fîruzabâdî, Muhammed b.Ya'kub, el-Kâmûsu'l-Muhît, Beyrut 1991, I, 166; Cevherî, İsmail b.Hammad, es-Sıhah fi'l-Lüga ve'l-Ulûm, Beyrut 1974, I, 146; İbn Manzur, Cemaleddin Muhammed b.Mükerrem, Lisanu'l-Arab, Beyrut 1990, I, 233.
2. Bu tarifler için bkz., Gazâlî, Ebu Hamid Muhammed, İhyâu Ulûmi'd-Din, (trc. Ahmed Serdaroğlu), İstanbul 1974, IV, 10; Muhyiddin İbn Arabî, el-Futuhâtü'l-Mekkiyye, (thk. Osman Yahya), Kahire 1988, XIII, 298; İbn Hacer, el-Askalânî, Şihabuddin Ahmed b.Ali, Fethu'l-Bârî bi Şerhi'l-Buhârî, Kahire 1987, XI, 106.
3. Kurtubî, Ebu Abdillah Muhammed b.Ahmed, el-Câmî li Ahkâmi'l-Kur'an, Kahire 1959, XV, 268; İbn Kesir, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, IV, 59.
4. İbn Manzur, age, II, 617; İbnü'l-Kayyım, Medâricü's-Sâlikîn, Kahire trs, I, 356.
5. Gazalî, İhyâ, IV, 78.
6. Bu huzursuzluğun imanın bir alameti olduğu hadiste şöyle belirtilmiştir: "Kişi kötülük yapar da, bu ona rahatsızlık verirse işte o mü'mindir." Bkz., Buharî, Deavât, 4; Tirmizî, Kıyamet, 49; Ahmed b.Hanbel, age., IV, 12.
7. Gazalî, İhyâ, IV, 9.
8. Kurtubî, age, V, 91.
9. Kâsımî, Muhammed Cemaleddin, Mehâsinü't-Te'vil, (thk. M.Fuad Abdulbâkî), Kahire trs, XII, 4597.
10. İbnü'l-Kayyım, el-Cevziyye, Muhammed b.Ebubekir, Medâricü's-Sâlikîn, Kahire trs, I, 301.
11. Kurtubî, age, V, 91.
12. M.Ebu Zehra, el-Cerime ve'l-Ukûbe fi'l-Fıkhı'l-İslâmî, Kahire trs, s.223.
13. İbn Hacer, age, XI, 106; Âlûsî, Ruhu'l-Meânî, IV, 240.
14. Serahsî, el-Mebsut, IX, 176; Kâsânî, Bedâyi, VIII, 96; Âlûsî, age, VII, 96.
15. Aliyyü'l-Kârî, Şerhu'l-Fıkhı'l-Ekber, (trc. Yunus Vehbi Yavuz), İstanbul 1979, s.415.
16. Muhyiddin İbn Arabî, Futuhât, XIII, 298.
17. İbn Hacer, age, XI, 106.
18. Gazalî, İhyâ, IV, 68, 69.
19. İbn Kayyım, age, I, 297, 298.
20. Gazalî, İhyâ, IV, 13.
21. Âlûsî, age, XXVIII, 158.
22. Kurtubî, age, V, 93.
23. Suyûtî, Abdurrahman Celalüddin, ed-Dürrü'l-Mensur fi Tefsiri'l-Me'sur, Beyrut 1414h, II, 458.
24. Maverdî, Tefsir, I, 456.
25. Taberî, Ebu Cafer Muhammed b.Cerir, Câmiu'l-Beyân an Te'vili'l-Kur'an, Beyrut 1988, XVII, 80.

YENİ ÜMİT

Yrd. Doç. Dr. Cüneyt EREN *

Temmuz / Ağustos / Eylül - 2006 / 73

Gerçek saadet, insan zihninin dağınıklık ve perîşâniyetden kurtarılması, insan kalbinin itmînan ve istirahata ermesinden ibarettir. Gerçek huzur ve saadet için, ne zaman ne de zemine ihtiyaç yoktur. O her yerde insanla beraber ve onun iç aydınlığına, onun hür irâdesine tevdi edilmiş mukaddes bir sevgilidir.

BEDİÜZZAMAN'A GÖRE

MUTLULUK KRİTERLERİ

İnsanoğlu her zaman huzur içinde, müreffeh, kaliteli bir hayat sürdürmek arzusu içindedir. Bu arzusunun gerçekleşmesi için de maddi-manevi elinden gelen her türlü gayreti sarf eder.

İnsanlığın elde edebilmek için çok şeyleri feda ettiği, bir yerde en önemli gayesi olan bu mutluluk nedir, nasıl elde edilebilir?

Her şeyden önce mutluluk kavramı izafi ve değişken bir konudur. İnsan, duygu, düşünce, bakış perspektifi ve içinde bulunduğu şartlar muvacehesinde mutlu olmanın yollarını arar. Karnı aç birinin mutlu olması bir kuru lokma ile sınırlı iken yığın yığın mal mülk sahibi mutlu olamayabilmektedir. Hastane köşelerinde mutluluk şifada aranırken, hapishanelerde hürriyette aranmaktadır. 'Yunanlı'ya göre o, aşk ve sevda; Sezar'a göre nâm ve şöhret; Firavun'a göre iktidar ve mevki; Kârun'a göre de yığın yığın servet ve hazinelere sahip bulunmaktır. Gerçek mutluluk 'insan zihninin dağınıklık ve perîşâniyetden kurtarılması, insan kalbinin itmînan ve istirahata ermesinden ibarettir. Evet, mes'ûd olabilmek için, önce rûhun iyice techîz edilmesi, gönlün pâk ve temiz fikirlerle donatılması, sonra geçmişin kanatlandırıcı hatıralarıyla, geleceğin isabetli ve makûl ümitlerinin yan yana mütalâa edilmesi lâzımdır.[1]'

Bu konuda her ne kadar farklı da görülse kastedilen şeyler arasında ince de olsa ortak bir paydanın olduğunu söylememiz mümkündür. O da mutluluğun doğrudan maddî yönle değil, kalb ve ruhla alakalı olduğu gerçeğidir. Yani mutluluk öyle uzaklarda aranan bir şey olmamalıdır. O, istendiğinde o kadar yakındır ki; künhü elde edildiğinde ancak anlaşılabilir. Bunun içindir ki 'Güzel gören güzel düşünür, güzel düşünen hayatından lezzet alır' denmiştir. Belki madde burada yardımcı, destekleyici vazife yapabilir. Mutluluğu sadece maddî yollarla arayanlar, hep aldanmış ve hüsrâna uğramışlardır.

Bediüzzaman bu konuyu maddî ve manevi olmak üzere iki kısımda değerlendirmektedir. Ona göre mutluluğun manevi kısmının olmazsa olmaz nevinden temel şartı, Allah rızasına, lütfuna, tecellisine ve kurbiyetine mazhar olmakla gerçekleşebilir. Yani ferd olarak, ferdlerin teşkil ettiği cemaatler, topluluklar, şehirler, cemiyetler olarak mutlu olmanın Bediüzzaman'ın diliyle 'birinci ve en birinci şartı' Allah'a iman, imanın vazgeçilmez rüknu salih amel ile O'nun rızasına ermek, neticesinde sağanak sağanak lütuflarla tecelli ve O'na kurbiyettir. Zikri geçen bu vasıflar silsile halinde birbirini takip eden zincirin halkaları mesabesindedir.

Allah'a iman şerefine nâil olma ve neticesinde salih amel işleyebilme saadetlerin en büyüğü, lütufların en azamıdır. Bir ayrıcalık, bir seçilmişliktir. Bu hayallerin dahi ulaşamayacağı erişilmez bir heyecan, kelimelerin vasfında aciz kaldığı saadettir. Bu ruh sahibi kainatta yer alan canlı cansız her şeyle alaka kesbeder, onların dilini anlar, dolar dolar boşalır ünsiyet edinir. Bu meleklerin karşısında şaha

kalkıp selam durduğu bir nasipliliktir. 'Bütün mevcudat, o mü'minin nazarında, Seyyid-i Kerim'inin ve Mâlik-i Rahîm' inin birer munis hizmetkârı, birer dost memuru, birer şirin kitabıdır. Daha bunun gibi pek çok latif, ulvî ve leziz, tatlı hakikatler, imanından tecelli eder, tezahür eder.[2]'

'Rûhu kanatlandırıp pervâz ettirecek ve kalbi dâima canlı tutacak tek şey, Yaratıcı'nın hoşnutluğu düşüncesidir. Fazilet düşüncesi olmadan mutluluktan bahis açmak abestir ve manasızdır. Nasıl ki suyu, saf ve temiz tutmanın tek çâresi, onun içine bir şey atmamak ve bulandırıcı şeylerden uzak bulundurmaktır. Öyle de rûhun huzur ve mutluluğu, bir an olsun onu, fazîletten mahrum bırakmamaya bağlıdır.'[3]

Bediüzzaman bu manevi boyutun detayına girmeyerek; 'tafsilattan müstagnidir veya gayr-i kâbildir' der[4].

Bediüzzaman'a göre mutluluğun ikinci kısmı maddî kısım olup, cismanî zevklere hitap eder. Onun esasları da mesken, yemek ve evlilik olmak üzere üçe ayrılır. Bunların derecelerine göre mutluluk artar eksilir. Bu mutluluğun kemâl noktası da bu esasların devamlı ve kalıcı olmasıyla gerçekleşir.

Bu sebepten olsa gerek cennet hayatının en önemli özelliği ebedî oluşudur. Nitekim birçok ayet-i kerime bu hususu takrir etmektedir. "Onlara orada hiçbir yorgunluk gelmeyecek ve onlar, oradan çıkarılmayacaklardır.[5]" "(Onlara): Bugün müjdeniz, zemininden ırmaklar akan ve içlerinde ebedi kalacağınız Cennetlerdir, denilir. İşte büyük kurtuluş budur.[6]" "Onları içlerinden ırmaklar akan Cennetlere sokacak, orada ebedi kalacaklardır.[7]"

Bediüzzaman da konuyla ilgili olarak şöyle der: Bu kısım âdeti ikmal ve itmam eden, hulûd ve devamdır. Çünkü saadet devam etmezse zıddına inkilâb eder.[8] 'Lezzetin hakikî lezzet olması, zeval görmeyip devam etmesindendir. Zira elemin zevali lezzet olduğu gibi, lezzetin zevali de elemdir; hattâ zevalinin tasavvuru bile elemdir. Evet bütün mecazî âşıkların enînleri, bağırıp çağırmaları, bu kısım elemdendir ve bütün divanlarıyla yaptıkları ağlamalar, vaveylâlar, hep mahbubların firak ve zevallerinin tasavvurundan neş'et eden elemdendir. Evet pek çok muvakkat lezzetler var ki, zevalleri daimî elemleri intac ettiği gibi; çok elemlerin zevali de, leziz lezzetlere bâis olur. Lezzet ve nimet ise, devam etmek şartıyla lezzet ve nimet sayılabilir.'[9]

Cismâni saadetin vesileleri şunlardır:

a- Mesken

Ferdin kendisi ve ailesi için barınacağı bir meskeni olması en tabii ihtiyacı olup dünyadaki cismâni mutluluğunun da en birinci şartıdır. Bediüzzaman'a göre meskenin ideal olanı etrafı çeşitli nebatatla çevrili yeşillikler içinde, kenarından suların aktığı bir yerdir. Bu meyanda: 'Evet, meskenin en latifi, en câzibedar şekli; etraf-ı erbaası türlü türlü gül ve çiçekler ile müzeyyen, bağ ve bahçelerle muhat, altında sular, nehirler akan kasr ve köşklerdir. Evet camid kalbleri aşk u şevkle ihya eden, sönmüş olan ruhları şen ve şâd eden, şâirlere sermaye olarak şâirane teşbihleri, temsilleri, üslûbları ilham eden; sular ile hazravat ve nebatattır.[10]' der.

> İnsan, duygu, düşünce, bakış perspektifi ve içinde bulunduğu şartlar muvacehesinde mutlu olmanın yollarını arar. Karnı aç birinin mutlu olması bir kuru lokma ile sınırlı iken yığın yığın mal mülk sahibi mutlu olamayabilmektedir. Hastane köşelerinde mutluluk şifada aranırken, hapishanelerde hürriyette aranmaktadır.

Mesken cennet hayatının da önemli bir yerini oluşturmaktadır. Kur'ân-ı Kerim'de cennet meskenleri ve onun mahiyeti hakkında aşağıda bazı örneklerini göreceğiniz birçok ayette bildirilmiştir. "İman edip güzel amelde bulunanlar; onlara yaptıklarının kat kat fazlası mükâfat vardır. Onlar (Cennet) odalarında güven içindedirler.[11]" "Fakat Rablerinden sakınanlara, üst üste yapılmış, altlarından ırmaklar akan köşkler vardır.[12]" "İşte bu takdirde O, sizin günahlarınızı bağışlar, sizi zemininden Cennetlere, Adn Cennetlerindeki güzel meskenlere koyar.[13]"

Cennet ırmakları da ideal meskenin tamamlayıcı unsuru olarak karşımıza çıkar. Kur'ân-ı Kerim'de yer alan Cennet tasvirleri içinde kelimenin çoğul olarak kullanıldığı ayetlerin ekserisinde altlarından ırmaklar aktığı ifade edilmiştir. "İçinde ebedi kalacakları, zemininden ırmaklar akan Adn cennetleri![14]" "…Peygamberi ve O'nunla birlikte iman edenleri utandırmayacağı günde Allah sizi, içlerinden ırmaklar akan Cennetlere sokar.[15]" "..İman edip iyi davranışlarda bulunanlara, içinden ırmaklar akan Cennetler olduğunu müjdele![16]" "Allah onlara, içinde ebedi kalacakları, zemininden ırmaklar akan Cennetler hazırlamıştır.[17]" "Muttakilere vaat olunan Cennetin durumu şöyledir: İçinde bozulmayan sudan ırmaklar, tadı değişmeyen sütten ırmaklar, içenlere lezzet veren şaraptan ırmaklar ve süzme baldan ırmaklar vardır.[18]"

b- Yemek

Yeme-içme Kur'ân-ı Kerîm'de cennet ehlinin de vazgeçilmez nimet unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır: "Can-

larının çektiği çeşit çeşit meyveler arasındadırlar. (Kendilerine:) "İstediklerinizin karşılığı olarak şimdi afiyetle yiyin için" (denir).[19] "Onlara canlarının istediği meyve ve etten bol bol verdik."[20] "Kendilerine mühürlü halis bir içecek sunulur."[21] "Onlar koltuklara yaslanıp kurularak orada birçok meyve ve içecekler isterler.[22]"

Bediüzzaman'a göre yemek cismâni mutluluğun bir diğer şartıdır. Bu yemeğin alışılagelmiş türden olması, yenilenmesi, kendi amelinin karşılığında bir mükafat olarak hak ediyor olması ve bu yemeğin gözünün önünde hazır bulunuyor olması da yemeğin en ideal olmasının şartları arasında zikredilir.

'Saadetin ikinci esası olan "ekl" ise, me'kulat (yiyecek) kuvvet verdiği cihetle, en iyisi, en lezizi, me'luf olan kısımdır. Yani insana garib gelen, alışık olmayan şeylerdir. Çünki ülfetle, o nimetin derece-i kıymeti bilinir; lezzet verdiği cihetle de lezzetin en büyük lezzeti, teceddüd ve tebeddülündedir. Ve keza ekl lezzetini ikmal eden esbabdan biri de, o rızkın kendi amelinin ücreti olduğunu bilmektir; ikinci bir sebeb de o rızkın menbaının daima gözönünde hazır bulunmasıdır ki, kalbi mutmain olsun, rızk için telaş etmesin.[23]'

c- Evlilik

Evlenmek de cennette tamamlayıcı nimet unsuru olarak zikredilmektedir. Konuyla ilgili referans olacak çok ayet bulunmaktadır. Örnek olarak bir kaçını zikredelim: "Onlar için Cennette tertemiz eşler de vardır. Ve onlar orada ebedi kalacaklardır."[24] "İşte böyle. Bunun yanı sıra Biz onları, iri gözlü hurilerle evlendiririz."[25] "(Onlara) beğendikleri meyveler, canlarının çektiği kuş etleri, iri gözlü huriler, saklı inciler gibi. Yaptıklarına karşılık olarak (verilir)."[26]

Bediüzzaman'a göre de cismâni mutluluğun üçüncü vesilesi evliliktir. İdeal evliliğin de kendi içinde bazı hususiyetleri vardır. Öncelikle bu evliliğin, eşler arasında gerçek sevginin tahakkuk ettiği türden olması şarttır.

Arapça'da müennes ifadeler müzekker olanlardan bazı kurallarla ayrılmaktadır. Bunların en yaygın olanı müennes kelimelerin sonuna eklenen 'tâ-i merbûta'dır. Kur'ân eş anlamına gelen 'zevc' kelimesini, evlilikten murad edilen gerçek birlikteliği ifade için bu anlama katkı sağlamak adına bu kelimeyi değiştirmeden irâd etmiştir. Bundan olsa gerek Kur'ân'ın hiçbir yerinde 'zevce' kelimesi geçmez. Yani Kur'ânî evliliklerde referans verilen eş kavramı birbirleriyle kelime bazında bile ayrılık kabul etmeyen eş şeklinde anlaşılabilir. Bu eşler karşılıklı aşk ve sevgilerini, sıkıntı ve hüzünlerini tamamen birlikte paylaşır, birlikte dağıtır, duygu ve düşünceleri birlikte paylaşırlar. 'Evet insan bir refikaya veya bir refike muhtaçtır ki, tarafeyn aralarında, hayatlarına lâzım olan şeyleri muavenet suretiyle yapabilsinler ve rahmetten neş'et eden muhabbet iktizasıyla, yekdiğerinin zahmetlerini tahfif etsinler ve gamlı, kederli zamanlarını, ferah u sürura tebdil edebilsinler. Zâten dünyada insanların tam ünsiyeti, ancak refikasıyla olur.[27]'

Bediüzzaman'a göre bu değerleri ikmal eden, kalbî ünsiyeti perçinleştiren en önemli unsur da kadının iffetli olması, kötü denilebilecek ahlaktan ve çirkin arızalardan beri olmasıdır.

Bediüzzaman konuyla ilgili buna ilaveten şöyle der:

'Saadetin esaslarından "nikâh" ise: Evet insanın en fazla ihtiyacını tatmin eden, kalbine mukabil bir kalbin mevcud bulunmasıdır ki, her iki taraf sevgilerini, aşklarını, şevklerini mübadele etsinler ve lezaizde birbirine ortak, gam ve kederli şeylerde de yekdiğerine muavin ve yardımcı olsunlar. Evet bir işte mütehayyir kalan veya bir şeye dalarak tefekkür eden adam velev zihnen olsun, ister ki; birisi gelsin, kendisiyle o hayreti, o tefekkürü paylaşsın. Kalblerin en latifi, en şefiki; kısm-ı sânî ile tabir edilen kadın kalbidir. Fakat kadın ile ruhî imtizacı (geçimi) ikmal eden, kalbî ünsiyet ve ülfeti itmam eden, surî ve zahirî olan arkadaşlığı samimîleştiren; kadının iffetiyle, ahlâk-ı seyyieden temiz ve pâk bulunması ve çirkin ârızalardan hâlî olmasıdır.[28]'

* Dokuz Eylül Üniv. İlahiyat Fak. Öğr. Üyesi
ceren@yeniumit.com.tr

DİPNOTLAR

1. Gülen Fethullah, Burhanlar Anaforunda İnsan, İzmir, 1991, s. 23.
2. Bediüzzaman Said Nursî, Risale-i Nur Külliyatı, Nesil Yay., s. 5.
3. Gülen Fethullah, a.g.e. s. 24.
4. Bediüzzaman Said Nursî, a.g.e., s. 1243.
5. Hicr, 15/48.
6. Hadid, 57/12.
7. Mücadele, 58/22.
8. Bediüzzaman Said Nursî, a.g.e., s. 1242.
9. Bediüzzaman Said Nursî, a.g.e., s. 1243.
10. Bediüzzaman Said Nursî, a.g.e., s. 1243.
11. Sebe, 34/37.
12. Zümer, 39/20.
13. Saff, 61/12.
14. Tâha, 20/76.
15. Tahrim, 66/8.
16. Bakara, 2/25.
17. Tevbe, 9/100.
18. Muhammed, 47/15.
19. Şuarâ, 26/90.
20. Kamer, 54/22.
21. Mutaffifin, 83/25.
22. Sad, 38/51.
23. Bediüzzaman Said Nursî, a.g.e., s. 1243.
24. Bakara, 2/25.
25. Duhan, 44/54.
26. Vâkıa, 56/22-25.
27. Bediüzzaman Said Nursî, a.g.e., s. 1243.
28. Bediüzzaman Said Nursî, a.g.e., s. 145.

Na't

Sakın terk–i edebden kûy–ı mahbûb–i Hudâ'dır bu
Nazargâh–ı İlâhî'dir Makâm–ı Mustafâ'dır bu

Felekde mâh–ı nev Bâbü's–selâm'ın sîne–çâkidir
Bunun kandîli cevzâ, matla'–ı nûr–i ziyâdır bu

Habîb–i Kibriyâ'nın hâb–gâhıdır fazîletde
Tefevvuk–kerde–i Arş–ı Cenâb–ı Kibriyâ'dır bu

Bu hâkin pertevinden oldu deycûr–i adem zâil
Amâdan açdı mevcûdât dü–çeşmin tûtîyâdır bu

Mürâât–i edep şartıyla gir Nâbî bu dergâha
Metaf–ı kudsiyândır cilvegâh–ı enbiyâdır bu

Nâbî

Dr. Adem AKINCI *

Temmuz / Ağustos / Eylül - 2006 / 73

Bir ağacın, nesil ve nev'ini devam ettirmesinde çekirdek ve tohumu ne ise, insan nesli ve nev'inin devamında da çocuk aynı şeydir. Çocuklarını ihmal eden milletler inkıraza, onları yabancı ellere ve yabancı kültürlere terkedenler de, özlerini kaybetmeye mahkumdurlar.

EFENDİMİZ (S.A.S.)'İN HAYATINDAN

BİR ÖRNEK IŞIĞINDA ÇOCUK EĞİTİMİ

Eğitim, ferdin davranışlarında planlı ve programlı olarak, müspet yönde değişiklik meydana getirme sürecidir. Bu değişiklik insanın zihninde, duygularında ve hareketlerinde meydana gelir. Bu açıdan eğitim, kafaya, kalbe ve bedene hep birlikte nüfuz edebilmeyi gerektirir.

Eğitim faaliyetleri, insanda meydana getirdiği değişikliğin kalitesi ve tesiri bakımından değer kazanır. Eğitim vasıtasıyla gerçekleştirilen değişiklik, hedefleri yakalayabildiği ölçüde başarılıdır. Eğitimde kaliteyi yakalayabilme ve hedeflere ulaşabilmede etkili olan birçok faktörden bahsetmek mümkündür. Fakat bu noktada eğitim faaliyetini gerçekleştirmekle görevli olan eğiticinin kabiliyet ve gayreti öncelikle üzerinde durulması gereken bir hususiyettir. Belki en az onun kadar önemli olan bir diğer konu da, eğitim-öğretim faaliyetlerinde kullanılması gereken metot ve ilkelerdir.

Peygamber Efendimiz (s.a.s.), hayat-ı seniyyeleri müddetince bir eğitim faaliyeti gerçekleştirmiş ve netice itibariyle hiçbir dönemde, hiçbir kimsenin ulaşamayacağı bir noktaya ulaşmıştı. O'nun risalete başladığı nokta ve eğittiği insanların o günkü durumu dikkate alınırsa, bu insanların sonuç itibariyle ulaştığı seviye Allah Resulü (s.a.s.)'in eğitim faaliyetinin ne kadar başarılı olduğunu anlatma açısından yeterlidir. Aynı zamanda gelinen bu seviye, O'nun peygamberliğini gösteren bir delil olduğunu söyleyebiliriz.

Peygamber Efendimiz (s.a.s.) 23 sene gibi kısa bir sürede, çok büyük inkılaplar yapmış, insanlar üzerinde çok önemli tesirler icra etmiştir. O kadar ki, O'nun tesiri günümüze kadar gelmiş ve kıyamete kadar da gidecektir. Kendi döneminde olduğu gibi bugün de Müslümanlar onu candan sevmekte, onun sünnetine ve getirdiği prensiplere can-ı gönülden bağlanmaktadır. Böyle bir bağlılık

ve itaat, insanlık tarihinde hiç kimsenin muvaffak olamadığı bir seviyedir.

Allah'ın inayetiyle O (s.a.s.), cahilliye döneminde, kızlarını diri diri toprağa gömecek kadar katı kalpli insanların bulunduğu bir toplumdan karıncayı bile incitmeyecek bir toplum çıkarmıştır. O, insanların pek çok kötü adetini değiştirmiş, onları güzel ahlakta ve maneviyatta bütün insanlara muallim olacak bir seviyeye getirmiştir. O öyle bir inkılaptır ki, insanların kafalarında, kalplerinde, ruhlarında, maddî ve manevî hayatlarında, duygu ve düşüncelerinde değişim meydana getirmiştir. İnsanları cehalet asrının bataklığından almış, a'lây-ı illiyyine çıkarmıştır. Bugün insanların sigara gibi küçük bir alışkanlığını değiştirmek için bir çok ilim adamı gayret sarf etmesine rağmen, bu konuda çok fazla muvaffak olamaması, Allah Resulü (s.a.s.)'in yaptığı inkılabın büyüklüğünü ortaya koyma açısından önemlidir.

Resul-ü Ekrem (s.a.s.)'e bu inkılapları yaptıran ve insanlar üzerinde bu kadar tesir icra etmesine sebep olan neydi? İnsanların O'na bu denli bağlanmalarının ve itaat etmelerinin hikmeti neydi? Bu kadar kısa bir zamanda cahilliye devrinin insanlarının, ilim ve irfanda, nezaket ve nezahette bu kadar mesafe almalarının sırrı neydi? Bütün bu sorulara cevap verebilmek için, O'nun hayat-ı seniyyelerinin tamamını gözler önüne sermek gerekecektir.

Peygamber Efendimiz (s.a.s.) her şeyden önce kudsî bir kuvvete dayanıyordu. O'nun tesirindeki en önemli sebep buydu. O'nun ahlakı Kur'ân ahlakıydı. O bir muallim olarak gönderilmişti ve bir muallimde bulunması gereken bütün vasıfların en üstünü O'ndaydı. O doğru ve güvenilirdi. İnsanlara düşkün, onlara karşı merhametliydi. İnsanlarla çok samimi ve candan ilgilenir, sevgiyle ve şefkatle yaklaşırdı. Onların ihtiyaçlarını giderir, zor zamanlarında yardım ederdi. O insanlara karşı mütevazı ve müsamahakârdı. Adaletle davranır, insanlar arasında ayrımcılık yapmazdı. Öfkelenip kızmaz, onların hatalarını bağışlardı. Kısacası o, güzel ahlakın zirvesindeydi.

Bir muallim olarak Kâinatın Efendisi (s.a.s.), davranışlarıyla insanlara örnek olmanın yanında, sözleriyle de onların kafalarını ve kalplerini aydınlatıyordu. Çünkü O, hitabetin zirvesindeydi; net ve anlaşılır konuşur, insanların iyi anlamaları için bazı cümleleri tekrar ederdi. İnsanların ihtiyaçlarına ve seviyelerine göre konuşurdu. Konuşmasını gereksiz yere uzatmaz, kısa ve özlü konuşurdu. Yapmadığı şeyleri söylemez, konuştuğu şeyleri samimi ve adeta yaşıyormuşçasına anlatırdı. Bazen sorularla muhatapların dikkatini çeker, onları yönlendirirdi.

İnsanları cehalet asrının bataklığından almış, a'lây-ı illiyyine çıkarmıştır. Bugün insanların sigara gibi küçük bir alışkanlığını değiştirmek için bir çok ilim adamı gayret sarf etmesine rağmen, bu konuda çok fazla muvaffak olamaması, Allah Resulü (s.a.s)'in yaptığı inkılabın büyüklüğünü ortaya koyma açısından önemlidir.

Konuşmalarında bazı kıssalardan ve hikayelerden faydalanır, anlaşılması zor konuları misallerle izah eder, müşahhas hale getirirdi. Anlattığı bütün konularda davranışlarıyla insanlara örnek olurdu.

Kabul edilecektir ki, birkaç sayfa içerisinde, O'nun eğitim ve öğretime dair ortaya koyduğu ilke ve metotları kapsamlı bir şekilde anlatmak mümkün değildir. Burada Peygamber Efendimiz (s.a.s.)'in muallimliğine ve O'nun insanları eğitirken takip ettiği ilke ve metotlara örnek olması gayesiyle sahabeden Rafi' b. Amr (r.a.)'la ilgili bir hadiseyi ele alıp incelemek istiyoruz.

Râfi' B. Amr (r.a.) Hadisesi

Rafi' b. Amr (r.a.), henüz çocuk yaşında bir sahabidir. Bir gün Medine'de ensardan birinin bahçesindeki hurma ağaçlarını taşlamış, daha sonra bahçe sahibi Râfi' b. Amr'ı (r.a.) Resulullah'ın huzuruna getirmişti. Adeta Efendimizin onu cezalandırmasını ister gibiydi. Allah Resulü (s.a.s.); "Yavrum! hurmayı neden taşladın?" diye sordu. Çocuk da, "Karnım açtı, yemek için taşladım" cevabını verdi. Bunun üzerine Peygamber Efendimiz (s.a.s.); "Bir daha hurmaları taşlama, dibine dökülenlerden ye" buyurdular. Sonra çocuğun başını okşadı ve ona şöyle dua etti; "Allahım! Onun karnını doyur." *(Tirmizi, Büyu', 54; İbn Mace, Ticaret, 67)*

Bu kısa hadise, eğitimde takip edilmesi gereken ilkeler adına önemli mesajlar ihtiva etmektedir. Kısaca bunlar üzerinde durmak istiyoruz:

1. Sevgiyle ve Şefkatle Yaklaşma

Eğitimin mayası sevgi ve şefkattir. Eğitim sevgiyi öğretmeli ve sevgiyle yapılmalıdır. Özellikle çocuklar için sevgi çok önemlidir. Çocukların sevgiye daha çok ihtiyacı vardır. Onlar sevgiyle büyür ve sevgiyle eğitilirler. Çocuk sevgi gördüğü kişiye bağlanır, onu dinler, onun gibi yaşamaya çalışır. Sevgi çocuktaki yönelişlerin geliştirilmesini sağlayan kaynak durumundadır. Bu yüzden eğitimin ana hedeflerinden birisi de sevgiyi öğretmek olmalıdır.

> Çocuğun yanlışları karşısında sessiz kalmak doğru değildir. Fakat burada dikkat edilmesi gereken şey, yasaklara karşı alternatifler getirmek olmalıdır. Alternatif getirilemezse çocuk yaptığı yanlışa devam edebilir. Çünkü bu konuda başka tatmin yolu bulmakta zorlanabilir. Bu alternatifler, yasaklara ilgi duyan çocuklara farklı tatmin yolları sunmalıdır.

İnsanlığın İftihar Tablosu, bütün insanlara sevgiyle yaklaşıyor, bütün insanları kucaklıyordu. Peygamberimiz çocuklara karşı daha çok şefkatliydi ve onlara sevgiyle muamele ediyordu. Rafi' b. Amr (r.a.) hadisesi bunun güzel örneklerinden birini oluşturmaktadır. Yanına suçlu olarak getirilmesine rağmen, O kesinlikle kızmıyor, cezalandırmıyor ve her şeye rağmen şefkatle yaklaşıyordu. Çocuğa "Yavrum" diye hitap ediyor, onun başını okşuyor ve ona dua ediyordu.

Yanlışların düzeltilmesinde ve istenilen davranışı kazandırmada elbetteki cezalandırmanın eğitimde önemli bir yeri vardır. Fakat bunun yeri ve zamanı iyi belirlenmelidir. Yanlışın düzeltilmesi konusunda öncelikle nasihat etme ve sevgiyle yaklaşma daha etkili olabilir. Özellikle çocukların hatalarına karşı daha müsamahalı ve affedici olmak gerekir. Çünkü çocuklar çok defa yaptıkları yanlışın farkına bile varmazlar. Böyle durumlarda çocuğa kızmak, cezalandırmak hatayı düzeltmez, bilakis daha büyük yaralar açabilir. Bazı davranışların kazandırılmasında ve hataların düzeltilmesinde sevgi ve şefkat daha etkili olacaktır.

2. Çocukları Dinleme, Onların Dünyalarına Girme

Çocukları anlayabilmek için onları dinlemek ve dünyalarına girebilmek gerekir. Onların apayrı dünyaları vardır. Bulundukları yaşa göre, sahip oldukları bir takım duygular ve özellikler vardır. Onların zihni henüz her şeyi tam anlamıyla ölçüp tartamaz. Bu durumda yapılması gereken onları çok iyi tanıyıp, onların düşünce ve duygularını hesaba katmak olacaktır. Bir çok anne baba çocuğun davranışlarını anlayamadıklarını söylerler, ama anlamak için onları hiç dinlemezler.

Rafi' b. Amr (r.a.) hadisesinde Peygamber Efendimiz (s.a.s.) ona hiçbir şey söylemeden önce niye yaptığını soruyor ve onu konuşturuyor. Çocuk yemek için taşladığını söylüyor. Karnı aç olan bir çocuğun, karnını doyurmak için böyle bir şey yapmasını tabii karşılamak lazım. Çocuk yaptığı yanlışın farkında olmayabilir. Böyle bir durumda çocuğun niyetini ve düşüncelerini anlamak çok önemlidir. Çocuklar ne yaparsa yapsın, hemen kararımızı vermeden önce onları dinlemeliyiz. Onun dünyasına girip onu anlamaya çalışmalıyız.

Çocuklar çok defa yanlış yaparlar, fakat yaptıkları yanlışın farkına varmazlar. Büyükler ise genelde, çocuğu bir büyük gibi değerlendirir, büyük insandan beklenebilecek davranışları beklerler. Yanlış yapınca da çocuklara kızar veya cezalandırırlar. Çoğu zaman çocuğu dinlemeye bile gerek görmezler. Çocuk ise, niye cezalandırıldığını veya niye bu kadar sert tepkiye maruz kaldığını anlayamaz. Büyüklerin kendisine kötülük ettiğini veya sevmediğini düşünebilir. Bunun için çocuğun duygu ve düşüncesini öğrenmeden çocuğu yargılamak ve cezalandırmak doğru olmayacaktır.

3. Alternatif Gösterme

Anne ve babaların içine en çok düştükleri yanlışlardan birisi de sürekli yasaklar koyarak çocuğun hareket alanını daraltmaktır. Elbette ki, bir takım yanlışları karşısında çocuk uyarılmalı, yanlış yaptığı izah edilmelidir. Çocuğun yanlışları karşısında sessiz kalmak doğru değildir. Fakat burada dikkat edilmesi gereken şey, yasaklara karşı alternatifler getirmek olmalıdır. Alternatif getirilemezse çocuk yaptığı yanlışa devam edebilir. Çünkü bu konuda başka tatmin yolu bulmakta zorlanabilir. Bu alternatifler, yasaklara ilgi duyan çocuklara farklı tatmin yolları sunmalıdır.

Eğitimde çocukların önüne yasaklar koyarken karşısına alternatifler getirme önemli bir prensiptir. Çocuğa "onu yapma", "bunu yapma" diyerek hareket alanını daraltmak doğru değildir. Ona dokunma, bunu çizme, koşma, atlama gibi sürekli yasaklar getirilir. Fakat çocuk yaşının gereği olarak hareket etmelidir. Hareket alanını daraltmak çocuğun gelişimini olumsuz etkileyebilir. Çocuğa yasaklar koyarken bunun karşısında alternatif olarak neler yapabileceğini de göstermelidir. Mesela; "duvarları çizme ama şu kağıda istediğini çizebilirsin", "Salonda koşma, fakat koridorda koşabilirsin", "bu filmi seyretme ama şu filmi seyredebilirsin" tarzında alternatifler sunulmalıdır.

Rafi' b. Amr (r.a.) hadisesinde Kâinatın Efendisi (s.a.s.) çocuğu dinledikten sonra, onun yaptığının bir hata olduğunu ve bunu yapmaması gerektiğini söylüyor, fakat hemen alternatifini de ortaya koyuyor: "Hurmaları taşlama ama, altına düşenleri yiyebilirsin." Karnı aç olan bir çocuğa hurmaları taşlamamasını, bu hurmalara dokunmamasını söyleseniz acaba ne kadar etkili olur. Mutlaka çocuk karnını her hangi bir şekilde doyurmalıdır. Çocuğa karnını

doyurabileceği bir yol göstermelidir, yani bunun bir alternatifini ortaya koymalıdır.

Günümüzde çocukların etrafını kuşatmış olan tehlikeler ve zararlı alışkanlıklar karşısında sadece "yapma" demek çözüm olmayacaktır. Onlara alternatif olabilecek şeyler ortaya koymalıdır. "Sinemaya gitme, televizyon seyretme" demek yerine onların seyredebilecekleri alternatif filmler, belgeseller bulmalı, CD'ler hazırlamalıdır. Çocuklara "şuraya buraya gitme" demek yerine, onların gidebilecekleri ortamlar hazırlamalı, arzu edilen arkadaş çevresini meydana getirmelidir. Çocuklarımızı aile içinde eğitmenin yanında, toplum içinde muhafaza etmenin de yollarını aramalıyız.

4. Dua Etme

Dua etme, çocuğa her konuda Allah'a yönelmek, her şeyi O'ndan istemek gerektiği mesajını verir. İnsan, ihtiyacı olan her şeyi Allah'tan istemeli, O'na yönelmelidir. Bir kişi üzerine düşen görevleri yaptıktan sonra işini Allah'a havale etmeli, o işin olması için Allah'tan yardım dilemelidir. Çocuğun din eğitiminde büyükler çocuğa ne zaman ve nasıl dua edilmesi gerektiğini zamanı geldikçe göstermelidir.

Aynı zamanda eğitimciler ve anne babalar, çocuğu güzel bir şekilde terbiye etmek için Allah'a dua etmelidir. Sözlerin tesirli olmasını ve neticeye ulaşmayı Allah'tan beklemelidir. Özellikle anne ve babanın çocuğuna dua etmesi çok önemlidir. Çünkü anne ve babanın çocuğuna yaptığı dua makbul olmaktadır. Bir anne baba çocuğuna samimi ve içten dua ederse, bu dua daha makbul olur. Yukarıdaki hadisede Peygamber Efendimiz (s.a.s.), dua ederek bu mesajı vermekte, dua etmenin önemini fiilleriyle göstermektedir.

5. Fiziksel Temas (Dokunma)

Çocuğu bir büyüğün okşaması veya herhangi bir şekilde fiziksel temasta bulunması, onun için bir mükafattır. Bu temas başını veya yanaklarını okşama, sırtını sıvazlama, kucağına alma, öpme, elini tutma şeklinde olabilir. Çocuk böyle bir dokunuşla sevildiğini anlar, dokunan insanın kendine olan yakınlığını hisseder. Aynı zamanda kendini güvende hisseder, dokunan insan tarafından korunduğunu fark eder ve yalnız olmadığını anlar.

İnsanlar arası iletişim açısından da fiziksel temas çok önemlidir. Dokunma ve fiziksel temas sözsüz iletişim aracı olarak kabul edilir. Böyle bir temasla kişi duygularını daha kolay ifade edebilir. Özellikle çocukların gelişimi açısından dokunma çok önemlidir ve aynı zamanda onlar için psikolojik bir ihtiyaçtır. Bazı araştırmalar kucağa alınıp sevilmeyen ve okşanmayan çocukların bir takım ruhî hastalıklara sahip olduklarını ortaya koymaktadır.

Dokunma bir insana, "sen benim için önemlisin", "ben senin yanındayım, seni yalnız bırakmayacağım" mesajını verir. Hiçbir söz böyle bir mesajı verme konusunda dokunma kadar etkili değildir. Bir babanın veya öğretmenin, çocuğun başını şefkatle okşaması, saatlerce konuşmaktan daha etkili olabilir. Anne babalar ve öğretmenler, çocuklara sevgilerini sadece sözlerle ifade etmekle yetinmemelidirler. Çocuğa dokunarak, başını ve yanaklarını okşayarak, sırtını sıvazlayarak onlara olan sevgilerini daha yakından ifade etmek gerekir. Dokunma, sözlerle ifade edilemeyen duyguları ortaya koyacaktır.

Kâinatın Efendisi (s.a.s.)'in, yukarıda bahsedilen olayda, Rafi' b. Amr'ın başını okşaması çok şey ifade etmektedir. Suçlu olarak karşısına getirilen çocuk, korku içerisindedir ve belki de kendisine verilecek cezayı beklemektedir. Böyle bir durumda çocuğun başını okşama, ona sevgisini ifade etmenin yanında, "korkma! ben senin yanındayım, seni koruyacağım" mesajı da verebilir. Böylelikle çocuk, korkularından emin olacak ve kendini güvende hissedecektir. Aynı zamanda böyle bir mesaj ve böyle bir yakınlaşma suçların önüne geçme açısından da önemlidir. Çünkü kendisine şefkat ve ilgi gösterilen çocuk, bunu karşılıksız bırakmayacak ve kendisine yakınlık gösteren insanları mahçup etmemeye çalışacaktır.

Sonuç

Peygamber Efendimiz (s.a.s.)'in insanlara tesir etmesi ve onlar üzerinde büyük değişiklikler icra etmesinin sebeplerinden birisi de, eğitime dair metot ve ilkeleri çok güzel uygulamasıdır. O'nun kullandığı metot ve ilkeler, sadece yukarıda bahsettiğimiz birkaç hususla sınırlı değildir. Allah Resulü (s.a.s.)'in hayatına baktığımızda, çocuk eğitimi açısından çok zengin bir kaynak olduğunu görebiliriz. Eğitim faaliyetlerine örnek olması için, Peygamber Efendimiz (s.a.s.)'in hayatı dikkatli bir şekilde incelenmeli ve günümüze ışık tutabilecek prensipler değerlendirilmelidir.

* Harran Üniv. İlahiyat Fak. Öğrt. Üyesi
aakinci@yeniumit.com.tr

KAYNAKÇA

ADLER, Alfred, İnsan Tabiatını Tanıma, T. İş Bankası Yayınları, 1998.
AYDIN, Mehmet Zeki, Ailede Çocuğun Ahlak Eğitimi, D.E.M. Yayınları, İstanbul, 2005.
BAŞARAN, İbrahim Ethem, Eğitim Psikolojisi, Sevinç Matbaası, Ankara, 1985.
CÜCELOĞLU, Doğan, İnsan İnsana, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1987.
FİDAN, Nurettin, ERDEN, Münire, Eğitime Giriş, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Ankara, 1994.
İBN MACE, Ebu Abdillah Muhammed b. Yezid el-Kazvini, Sünen-i İbn Mace, Haleb, 1954.
KANAD, Fikret, Ailede Çocuk Terbiyesi, Ankara, 1946.
ÖCAL, Mustafa, Din Eğitimi ve Öğretiminde Metodlar, T.D.V. Yayınları, Ankara, 2003.
TİRMİZİ, Muhammed b. İsa, el-Camiu's-Sahih, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.
YAVUZER, Haluk, Çocuk Psikolojisi, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1987.

Prof. Dr. Abdulhakim YÜCE *

Temmuz / Ağustos / Eylül - 2006 / 73

İnsan tevâzu ruh ve düşüncesiyle kendini, kapının alt eşiği, meskenin sergisi, yolların kaldırım taşı, ırmakların çakılı, başakların samanı kabul etmiş ve Alvar İmamı edasıyla: "Herkes yahşi men yaman / Herkes buğday men saman." diyebilmişse, o kimse, başı göklerde en yüce kametlerin dahi bûsegâhı hâline gelmiş demektir.

Kulluğun Derûnî Boyutu:

TEVÂZU

Tevâzu kelimesi genellikle, huşû ve kibir kavramlarıyla birlikte ele alınmaktadır. Ucup, gurur, şımarıklık, riya, ihlâs, zillet, meskenet, katı kalplilik, tahdis-i nimet, küfran-ı nimet vb. kelimeler de tevâzu ile ilgilidirler. Bu durum, sadece tevâzu konusunun önem ve camiiyetini göstermekle kalmıyor, konunun bir makalede ele alınmasının zorluğuna ve mutlaka sınırlandırılması gerektiğine de işaret ediyor. Biz de yazımızda, mümkün olduğunca, sadece tevâzu kavramını işlemeye çalıştık.

Tevâzu kelimesi, çok isabetli bir şekilde dilimize, alçakgönüllülük olarak tercüme edilmiştir. Böylece tevâzuun kalbe, gönüle, iç âleme ait, ancak emareleri dışarıda da görülebilen bir özellik olduğu; gönülde yer etmedikten sonra, omuz düşüklüğü, bel büküklüğü, yırtık veya yamalı elbise, el bağlama, ikide bir 'estağfirullah' çekme, dilde tevâzu kavramının eksik olmaması, konuşmaya 'biz' diye başlama... vb. göstergelerin, tevâzudan çok tevâzu kılığına bürünmüş sinsi bir kibrin alametleri olduğu vurgulanmış olmaktadır. Öyle ise kalpte bencillik, nefsini beğenmişlik ve kibir varken, dildeki tatlı ifadeler ve yüzdeki sahte tebessümler tevâzu değildir. Bu hale korkaklık veya yağcılık demek mümkündür. Meyvesi de izzet değil, zillettir. Bu tipler tevâzu gösterisinde bulundukça belki dünya mal ve makamını kazanırlar, ancak dinlerinden kaybeder; belki insanlara yaklaşırlar fakat Allah'tan uzaklaşırlar.

Tevâzu bir terim (ıstılah) olarak, ahlakla ilgili eserlerde, daha çok da tasavvuf edebiyatında geniş olarak ele alınmış ve tarifleri yapılmıştır. Ezcümle tevâzu için şu kayıtlar düşülmüştür:

— Hak karşısında gerçek yerinin şuurunda olup, ona göre davranma ve halk arasındaki durumunu da bu anlayış zaviyesinden değerlendirip, kendini insanlardan bir insan veya varlığın herhangi bir parçası kabul etme,
— Kendini kapının alt eşiği, meskenin sergisi, yolların kaldırım taşı, ırmakların çakılı, başakların samanı kabul etme,
— Kendinde zâtî hiçbir kıymet görmeme,
— İnsanları, insana yakışır saygıyla karşılayıp onlarla muamelesinde mahviyet içinde bulunma,

Tevâzu, çok isabetli bir şekilde dilimize, alçakgönüllülük olarak tercüme edilmiştir. Böylece tevâzuun kalbe, gönüle, iç âleme ait, ancak emareleri dışarıda da görülebilen bir özellik olduğu; gönülde yer etmedikten sonra, tevâzu göstergelerinin, tevâzudan çok tevâzu kılığına bürünmüş sinsi bir kibrin alametleri olduğu vurgulanmış olmaktadır.

— İlâhî inayetle fevkalâde bir muameleye tâbi tutulmazsa, kendini halkın en şerlisi görme,
— Benlik hesabına içinde beliren büyük-küçük her çeşit iç kıpırdanışa karşı hemen harekete geçip onu olduğu yerde boğma cehd ve gayreti,
— Hakk'a itaat etme, ona boyun eğme, kim söylerse söylesin hakkı kabul etme,
— Hizmette fark gözetmeme,
— Ne dünyada ne ahirette hiç kimsenin kendisine muhtaç olmadığı kanaatini besleme,
— Hakk'a teslim olma, O'nun hükmüne itiraz etmeme,
— Evinden çıkıp dışarıda karşılaştığı herkesin kendisinden daha faziletli olduğunu düşünme,
— Bir hal olduğunu; insanın kendi içinde kendini yenmişliğinin ifadesi ve kibirden, çalımdan; gururdan vazgeçmenin adı olduğunu düşünme...

Bir ahlak ve tasavvuf terimi olarak bu şekilde tarifleri yapılan tevâzuu Yüce Rabb'imiz seçkin kullarının bir sıfatı olarak bize bildirmekte ve mütevazı olmamızı emretmektedir: "Rahmân'ın has kulları onlardır ki, yerde tevâzu ile yürürler ve cahiller kendilerine laf atarsa 'selametle!' derler." *(Furkan, 25/63). (Ayrıca bakınız: Hac, 22/34. Ahzab, 33/35)*.

Fakirliğe düşme endişesi ile evlatları öldürmeyi (bu yüzden çocuk aldırma da buna girebilir), zina etmeyi, adam öldürmeyi, yetim malına el uzatmayı, ölçü ve tartıda haksızlık yapmayı, bilinmeyen şeyin peşine düşmeyi yasakladığı yerde Allah (c.c.), sözünü şöyle tamamlıyor: "Kibirli kibirli yürüme! Zira ne kadar kibirlensen kibirlen, ne yeri yarabilirsin ne de dağların boyuna erişebilirsin." *(İsra, 17/37)*.

Tevâzu ve Kulluk

Allah'a kul olmak hem en yüce insanlık mertebesidir hem de tevâzuun en mükemmel şeklidir. Zira kul, her hangi bir varlığı olmayan, kendi güç ve kuvveti dâhil her şeyden kopup uzaklaşan, sadece Allah'a dayanan ve teslim olan; sadece nefsine değil, Allah dilemedikçe hiç kimseye fayda ve zarar veremeyeceğinin şuuruna varan kimsedir. Bundan ötürü, başta Kâinatın Efendisi olmak üzere, Allah (c.c.) kendisine en yakın kişileri kulları olarak tavsif ve tebcil etmiştir. Ezcümle İsra, Furkan ve Kehf surelerinin ilk ayetleri şu şekildedir: "Bir gece kendisine bazı delillerimizi gösterelim diye kulu Muhammed'i, Mescid-i Haram'dan, çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksa'ya götüren O zatın şanı ne yücedir." *(İsra, 17/1)* "Hamd o Allah'a mahsustur ki, kuluna kitabı indirdi ve onun içine tutarsız hiçbir şey koymadı." *(Kehf, 18/1)* "O da kuluna vahyetmek istediği her şeyi vahyetti." *(Necm, 53/10)*

Efendimiz (s.a.s.)'in tevâzuu seçerek, kulluğu melikliğe tercih etmesi ise şöyle anlatılıyor: "Allah Rasûlü, Cibril'le oturmuş sohbet ediyordu. Kim bilir kaç günden beri ağzına bir şey koymamıştı. Cibril O'nun en sadık dostuydu. Zayıf bir rivayette Allah Resulü'ne şöyle demişti: "Ben, Sen'den sonra, yeryüzüne ancak birkaç defa ineceğim". Çünkü Hz. Muhammed (aleyhisselam)'sız bir dünya Cibril'e de hicran olur. Ve Cibril'e bu durumunu söyledi: "Günlerdir ağzıma bir şey koymadım." Birden gök gürültüsü gibi bir ses duyuldu. Bir melek iniyordu. (Taberanî onun İsrafil Aleyhisselam olduğunu söyler). Cibril, Efendimiz'e bu meleğin, dünyaya ilk defa indiğini haber verir. Melek Cenâb-ı Hak'tan selam getirmiştir. Allah (c.c.) sormaktadır: "Melik bir peygamber mi, yoksa kul bir peygamber mi olmak istersin?" Allah Resulü, Cenâb-ı Hak'tan gelen bu teklif karşısında tahayyürle Cibril'e bakar. Cibril Allah Resulü'ne işaret eder ve şöyle der: "Ey Allah'ın Resulü! Rabbine karşı mütevazı ol! Allah Resulü de aynı şeyi talep etti. "Kul bir peygamber olmayı isterim!" *(Müsned, 2/231; Kenzü'l-Ummal, 7/191)*

O kulluğu tercih edince, Allah (c.c.) da O'nun kulluğunu O'na baş tacı yaptı. Yukarıda geçtiği gibi Kur'ân O'nu birçok yerde hep kulluğu ile anlatır. Müslümanlar da şahadet getirirken, O'nun, Allah'ın kulu ve Resulü olduğuna şahitlik ederler. Evet O, evvela Allah'ın kulu sonra da Resulü'dür. Zira kulluk risaletten önce gelir.

Bu ayet ve hadisler, kullukla tevâzuun bir bütünün ayrılmaz iki parçası olduğunu belirtmekte, kulluk şuurunu taşımayanda tevâzuun olamayacağını, olsa da bir anlam taşımayacağını; mütevazı olmayanın ise kulluk zevk ve tadını almasının mümkün olmayacağını göstermektedir.

Efendimiz (s.a.s.)'in Tevâzuu

Büyüklerde büyüklüğün alâmeti tevâzu ve mahviyettir. Küçüklüğün emaresi ise tekebbürdür. Allah Resulü insanlar içinde en büyük insandır. Öyle ise tevâzuu da öyle olmalıydı.

Mescid yapımında, herkes bir kerpiç taşırken iki kerpiç taşıyan, hendek kazma işinde herkes karnına bir taş bağlarken iki taş bağlayan, karşısına gelen ve mehabetinden dolayı sıtmalı gibi titreyen bir adama, "Kardeşim, korkma, ben de senin gibi, anası kuru ekmek yiyen bir insanım" diyen Allah Resûlü hiç şüphesiz insanların en mütevazısıydı. Bu tevâzu hem selim fıtratından kaynaklanıyor hem de Allah'ın emrine imtisalin eseri olarak ikinci bir fıtrat halinde tezahür ediyordu. Zira Yüce Rabb'imiz O'na şöyle hitap etmişti: "Sakın o kâfirlerden bir kısmına geçici bir zevk olarak verdiğimiz dünya nimetlerine göz dikme! Onların iman etmemelerinden ötürü üzülme ve müminlere kol kanat ger, onlara alçak gönüllü ol." *(Hicr, 15/88)*. "Sana tabi olan müminlere (merhamet) kanadını indir." *(Şûarâ, 26/215)*.

Bundan ötürü hayatını hep bu çizgide geçirmişti. Nitekim O:

* Çocuklara uğrar, onlara selâm verir;

* Herhangi biri elinden tutup bir yere götürmek isteyince, tereddüt etmeden kalkıp gider;

* Ev işlerinde hanımlarına yardım eder;

* Herkes bir iş görürken, O da iştirak ederek, onlarla beraber olmaya çalışır;

* Ayakkabılarını tamir eder, elbisesini yamar, koyun sağar, hayvanlara yem verir;

* Sofraya hizmetçisiyle beraber oturur;

* Meclisini her zaman fakirlere açık tutar;

* Dul ve yetimleri görür-gözetir;

* Hastaları ziyaret eder, cenazelerde hazır bulunur ve kölelerin davetine icabet ederdi.

Fiili bu olan İnsanlığın İftihar Tablosu, tevâzu hakkındaki sözleriyle de şu incileri saçar gönül gözlerimizin önüne:

1. Allah bana, tevâzu ve mahviyet içinde bulunmanızı.. ve kimsenin kimseye karşı fahirlenmemesini emretti.

2. Size ateşin kendine ilişmeyeceği insanı haber vereyim mi? Ateş; Allah ve insanlara yakın, yumuşak huylu, herkesle geçimli ve rahat insanlara dokunmaz.

Karşısına gelen ve mehabetinden dolayı sıtmalı gibi titreyen bir adama, "Kardeşim, korkma, ben de senin gibi, anası kuru ekmek yiyen bir insanım" diyen Allah Resûlü hiç şüphesiz insanların en mütevazısıydı. Bu tevâzu hem selim fıtratından kaynaklanıyor hem de Allah'ın emrine imtisalin eseri olarak ikinci bir fıtrat halinde tezahür ediyordu.

3. Allah için yüzü yerde olanı, Allah yükseltir de yükseltir; aslında o kendini küçük görmektedir ama halkın gözünde asıl büyük odur.

4. Allah'ım, beni benim gözümde küçük göster!

5. Dört şey var ki onları Allah (cc) sadece sevdiklerine verir: İbadetin ilki olan samt (sadece ihtiyaç kadar veya daha az konuşma), Allah'a tevekkül etmek, tevâzu ve dünyaya karşı zahid davranmak.

6. Bir gün Allah'ın Resulü ashabına, "Ne oluyor size ki, ibadetten zevk almıyor gibi bir hal sergiliyorsunuz? "İbadetten zevk almak nedir?" diye sorulunca, "tevâzu" diye cevap verdi.

7. Kerem takvadır, şeref tevâzudur, yakin gınadır.

Hakşinas Bir Batılı Gözü İle

Dünden bu güne Batı'da Efendimiz gereğine uygun tanıtılamamış ve bilinememiştir; çok azı müstesna, bilenler de gerçekleri itiraf etmemişlerdir. İşte o istisnalardan birinin söyledikleri: "O (s.a.s.) ciddî ve ağırbaşlı idi; çok az yer, çok oruç tutardı. Çok sade giyinir, gösterişten kaçar, bilgiçlik taslamazdı. Sadeliği tabiî idi ve giyim gibi hususlarla ayrıcalık sergilenmesinden asla hoşlanmazdı.

Muamelelerinde âdildi. Arkadaş olsun yabancı olsun, zengin olsun fakir olsun, güçlü veya zayıf olsun, herkese adaletle muamele ederdi. Bilhassa halk kesimlerine çok yakın ilgi gösterir, onların şikâyetlerini dinler ve onlar tarafından çok sevilirdi.

Askerî başarıları ve kazandığı zaferler, O'nda hiçbir gurur ve kendini beğenmişlik uyandırmadı; eğer bu başarılar şahsî gayelere dayanmış olsaydı, mutlaka uyandırırdı. Düşmanlarıyla çepeçevre sarılı olduğu zaman hangi sadelik ve tevâzu içinde idiyse, gücünün zirvesine ulaştığında da yine aynı sadelik ve tevâzu içindeydi. Bırakın bir hükümdar tavrı takınmayı, bir odaya girdiğinde kendisine normalin dışında bir saygı gösterildiğinde bile çok

> Mütevazı hem Hak hem halk katında şereflidir. Bu yolla hem din hem dünya işlerini kolaylıkla halleder. Aslında bu özellik bütün taatların özüdür. Bununla kul, hem darlıkta hem genişlikte Allah'tan razı olanların makamına ulaşır. Tevâzu, kişinin herkesi kendinden üstün görmesi ve "Allah katında bilemediğim üstünlükleri vardır" şeklinde düşünmesidir.

rahatsız olurdu." *(Washington Irwing, Life of Muhammad, New York, 1920.)*

Tevâzu İçin Söylenenler

Ayet ve hadislerin yanı sıra selef-i sâlihînin de tevâzu ile ilgili bir birinden güzel söz ve tespitleri bulunmaktadır. Giriş kısmında bazılarını vermiştik. İsim vererek, bir kaç tespitte daha bulunmak istiyoruz:

Hz. Aişe validemiz: "Siz en faziletli ibadetten gafil bulunmaktasınız ki o da tevâzudur."

Abdülmelik b. Mervan'a sordular: "En faziletli kişi kimdir?" O şu cevabı verdi: "Yüce bir yerde olmasına rağmen mütevazı olan, varlık içinde zühd hayatı yaşayan, gücü yettiği halde affedip öç peşinde koşmayan."

Urve b. Verd: "Tevâzu şeref ağlarından biridir."

Hz. Ömer (ra), hızlı hızlı yürür ve "işlerin daha seri bir şekilde bitirilmesi ve kendini beğenilme halinden daha uzak kalınması için bu yürüme şekli lüzumludur" derdi.

İbrahim b. Şeyban: "Şeref tevâzuda, izzet takvada, hürriyet ise kanaattedir."

Abdülkadir Geylanî, tavsiyelerinden birinde şöyle diyor: "Mücahede, muhasebe ve yüksek azim sahiplerinin tecrübe ettiği on haslet var ki, onlara uyup yerine getirdiklerinde, Allah'ın izni ile yüksek makamlara ulaşmışlardır." İlk dokuzunu saydıktan sonra sözünü şöyle bağlıyor: "Ve tevâzu... Mütevazı olanın hem Hak hem halk katında şeref ve haysiyeti artar. Bu yolla hem din hem dünya işlerini kolaylıkla halleder. Aslında bu özellik bütün taatların özüdür. Bununla kul, salihlerin ve hem darlıkta hem genişlikte Allah'tan razı olanların makamına ulaşır. Tevâzu, kişinin herkesi kendinden üstün görmesi ve "ola ki Allah katında bilemediğim üstünlükleri vardır" şeklinde düşünmesidir. Mesela muhatabın yaşı küçük ise "bu Allah'a hiç isyan etmemiş, ben isyankârım", büyük ise, "bu benden önce Allah'a ibadete başlamış", âlim ise, "buna daha çok nimetler verilmiş, ulaşamadığım makamlara çıkmış", cahil ise, "bu bilmeden isyan ediyor, bense bildiğim halde günah işliyorum, kimin imanla öleceği de belli değil", kafir ise, "belki bu daha sonra imana gelir bense küfre girebilirim" şeklinde düşünmelidir. Bunun adı şefkattir."

Ebû Süleyman Dârânî: "Tevâzu, yaptığın güzel işlere bakıp kendini beğenmemen ve şımarmamandır."

Sadi: "İnsanoğlu topraktan yaratılmıştır, eğer toprak gibi alçakgönüllü olmazsa insan değildir."

Sühreverdi, adını vermediği hikmet ehlinden birinin şu sözünü aktarır: "Kendisine, "kıskanılmayan bir nimet ve sahibine acınmayan bir belâ biliyor musun?" diye sorulunca şu cevabı verir: "Evet, kıskanılmayan nimet tevâzu, sahibine acınmayan bela da kibirdir."

Bediüzzaman: (Nefsine hitaben) "Hem deme ki, 'halk içinden ben seçildim, bu meyveler benim ile gösteriliyor, demek bir meziyetim var.' Hâyır, hâşâ! Belki herkesten evvel sana verildi; çünkü herkesten ziyade sen müflis ve muhtaç ve müteellim olduğundan en evvel senin eline verildi."

Tevâzuun Çeşitleri

Araştırmalar bize, değişik tevâzu şekilleri olduğunu veya durum ve muhataba göre tevâzu konusunun değişiklik arz edebileceğini göstermektedir. Bir kaç alt başlık şeklinde konuya kısaca açıklık getirmek istiyoruz.

1. Anne-babaya Karşı Tevâzu

Dünyaya gelmemize sebep olan, engin bir şefkatle kanat gerip büyüten, ilk hocalığımızı yapıp ruhumuzun şekillenmesinde birinci derecede etkili ve pay sahibi olan, en güçlü akrabalık bağından dolayı hiçbir zaman onlardan intisabımızı koparmaya gücümüzün yetmeyeceği, onlarla tanındığımız ve çağırıldığımız, kısacası her varlığımız ve varsa değerimizde etki ve emekleri olan kişiler, şüphesiz anne ve babalarımızdır. Elbette diğer akrabalarımıza karşı da, benzeri sebeplerden ötürü, mütevazı davranmak zorundayız, ama anne-babamız hep ilk sırada olacaklardır. Bundan ötürü de anne-babamız, kendilerine karşı kibir gösteremeyeceğimiz, yani ister istemez onlara karşı mütevazı olmamız gereken kişilerdir. Aksi bir durum, kişinin sadece kibirli olduğunu değil, insanlığını da kaybettiğinin göstergesi olacaktır.

Allah (cc), anne-babamıza karşı nasıl davranacağımızı ferman ederken tevâzua da vurgu yapmakta ve şöyle buyurmaktadır: "Rabbin, sadece kendisine kulluk etmenizi, anababanıza da iyi davranmanızı kesin bir şekilde emretti. Onlardan biri veya her ikisi yanında yaşlanırsa, kendilerine "öf!" bile deme; onları azarlama; ikisine de güzel söz söyle. Onlara

şefkat, tevâzu ile kol kanat ger ve şöyle diyerek dua et: "Ya Rabbi! Küçüklüğümde onlar beni nasıl özenle yetiştirmişlerse, şimdi de sen onlara (öyle) rahmet et!" *(İsra, 17/23–24)*

Tevâzuda da zirve olan Efendimiz'in hayatından, konuya ışık tutan bir tabloyu kısaca zikretmek isteriz. Hz. Ebû Tufeyl anlatıyor: "Ci'rane denilen yerde Hz. Peygamber (s.a.s.) et dağıtıyordu. Yaşım daha küçüktü ve deve kemiğinden bir parça taşıyordum. Baktım bir kadın çıkageldi, Efendimiz'e yaklaştı. Allah Resulü (s.a.s.) onu fark edince hemen ayağa kalktı, cübbesini yere serip onu üzerine oturttu. "Kim bu kadın? " diye sorduğumda, "Sütannesi (Hz. Halime)dir" dediler." Sütannesine böyle davranan Tevâzu Abidesi, kim bilir öz anne-babası hayatta kalıp O'nun yanında yaşlansalardı nasıl davranırdı?

2. Değişik Mekânlarda ve Değişik Şahıslara Karşı Tevâzu

a. Fakir ve Düşkünlere Karşı Tevâzu

Tevâzu fakirden çok zengine, memurdan çok amire, cahilden çok âlime, halktan çok idarecilere lazımdır ve onlara yakışır. Nitekim Yahya b. Muaz şöyle der: "Tevâzu herkes için çok güzeldir, ancak zenginlerde daha güzeldir. Kibir her insanda çirkindir, fakat fakirlerde daha çirkindir." Zayıf bir kişinin güçlü birine karşı takındığı izzet-i nefsi (ağırbaşlı ve vakur tutumu), güçlü biri zayıf birine karşı takınırsa kibir olur. Güçlünün zayıfa olan tevâzuunu, zayıf biri kuvvetli birine gösterirse tezellül (aşağılanma, bayağılaşma) olur.

b. Kibirliye Karşı Tevâzu

Kibirli insan, insanlığından çok şeyler kaybettiği için, kendisine karşı gösterilecek insanlığı anlaması ve takdir etmesi mümkün değildir. Böyle birine karşı gösterilecek tevâzu, sadece daha çok şımarmasına, mütevazı kişiyi ezmesine ve psikolojik baskı yapmasına neden olacaktır. Böyle birine karşı izzet-i nefsi korumak tevâzua aykırı olmayacak, aksine kibirlinin burnunu yere sürtmeye yarayacağı için alkışlanmaya değerdir. Yani mütekebbirlere karşı tevâzu tezellül zannedildiğinden, tevâzu göstermemek gerekir.

c. Evde ve İşyerinde Tevâzu

İnsanın günlük hayatı, her zaman aynı tavrı sergilemeye izin vermeyecek şekilde farklı durum ve ortamlarla örülüdür. Bazen işyerinde bulunur, bazen dostlarımızla oturur, bazen eşimiz ve çocuklarımızla sohbet eder, bazen de evimizde misafir ağırlarız. Bu yerlerin tamamında aynı tavırları sergilememiz hayatı çekilmez hale getirecek, dışlanmamıza ve bazen işlerin aksamasına neden olacaktır. Aslında bulunulan ortamda oraya uygun tavırlar sergilemek, hem güzel ahlakın ve sosyalleşmenin gereği hem de bir mecburiyettir. Örneğin bir hâkim, mahkemede ciddi olmalıdır. Bu vakardır. Ancak, aynı tavır evinde çocuklarına karşı kibir olur. Zira insan, evinde, ev halkından biri gibi davranmalıdır. İşyerinde, bazı işlerin belli bir disiplinle yapılabilmesi için çalışanlara karşı gösterilecek tutum, aynı kişilerin evimizde ziyaretimize gelmeleri durumunda bir olmayacaktır. Öyle ise her makam için oraya uygun bir söz olduğu gibi, oraya uygun bir davranış şekli de kaçınılmazdır.

Bir hâkim, mahkemede ciddi olmalıdır. Bu vakardır. Ancak, aynı tavır evinde çocuklarına karşı kibir olur. Zira insan, evinde, ev halkından biri gibi davranmalıdır. İşyerinde, bazı işlerin belli bir disiplinle yapılabilmesi için çalışanlara karşı gösterilecek tutum, aynı kişilerin evimizde ziyaretimize gelmeleri durumunda bir olmayacaktır.

3. Kibir-Tevâzu Dengesi

İnsanoğluna birçok nimet veren Cenab-ı Hak, her konuda olduğu gibi burada da dengeli davranmayı istemiştir. Yani bu nimetleri kullanırken, ne şımarıp kibre girmeli, ne de onları inkâr ve şükürsüzlük anlamına gelecek derecede tevâzu göstermelidir. Denge şu yaklaşımla sağlanabilir: Her nimetin iki yönü bulunuyor. Bir yönü insana aittir, onu süsler ve zevk verir. Halk içinde farklı görünmesine neden olur. Bazen bu nimetler gururlanmasına, hatta daha ileri giderek nimet sarhoşu olmasına ve asıl Nimet Vereni unutmasına neden olur. Neticede kibir ve şükürsüzlük çukuruna düşürür.

İkinci yönü ise nimeti veren Rabb'imize bakar ki, bu nimetler O'nun keremini gösterir, ne kadar merhametli olduğunu ilan eder, nimetlerini teşhir eder ve isimlerinin tecellisine şahitlik eder. Dolayısıyla birinci yönü itibariyle tevâzu gerekir, aksi, küfran-ı nimet (verilen nimetleri inkâr, görmezlikten gelme veya küçümseme) olur. Tahdis-i nimet (verilen nimeti üzerinde gösterme, değerini bilme, fiilî teşekkür etme) ikinci yönü itibariyle, yani Nimet Veren açısından güzel olur. Aksi takdirde kibir ve gurur içerdiği için tenkidi hak eder.

Orta yol için bir örnek: Mesela birine güzel bir elbise hediye edilir. Ona "ne kadar yakışıklı oldun!" denildiğinde cevaben, "teşekkürler, ama güzellik elbiseye aittir" derse orta yolu bulmuş olur. Çünkü hem o elbise ile yakışıklı ol-

> Tevâzu hulûkullah sarayının cümle kapısı olduğu gibi, Hakk'a ve halka yakın olmanın da en birinci vesilesidir. Gül toprakta biter.. insan semâlarda değil, yerde yaratılmıştır. Mü'min, secde unvanıyla başı ile ayakları aynı noktada birleşince Allah'a en yakın olur. Gökler davetiyesinin başında, tevâzu ve mahviyetinin remzi "abduhu" kelime-i mübeccelesi yazılmıştır.

duğunu inkâr etmemiş olur hem de hediye vereni unutmayıp teşekkür etmiş olur. Ve unutulmamalı ki, bize verilen bütün nimetler Rabbimizin birer hediyesidir.

4. Hizmet Erbabında Tevâzu

Daha önce belirtildiği gibi tevâzu, herkese yakışır ancak bazı kişilere daha çok yakışır. Tevâzuun kendilerine daha çok yakıştığı ve temel vasıfları olması gereken kişilerin başında, hakkın, doğrunun, güzelin temsiline ve anlatılmasına kendilerini adamış kişilerdir. Elbette bu güzelliklerin başında Yüce Yaratıcıyı tanıma, O'na gereğine uygun kullukta bulunma ve Efendimiz'in ifadesiyle, adının girmediği bir ev bırakmama gelir. Dolayısıyla bu zamanda en büyük ihsan ve görev, kişinin imanını kurtarması ve başkalarının imanına güç verecek bir şekilde yaşayıp gayret göstermesidir. Bu iş için de benlik ve gururdan kaçınmalıdır. Evet, tevâzu, mahviyet ve bencillikten kaçınmak, özellikle bu dönemde, gerçeğe adanmış ruhların vazgeçemeyecekleri bir özelliktir. Çünkü günümüzde en büyük tehlike benlikten, enaniyetten, kendini beğenmişlikten ileri gelmektedir. Öyle ise bu kişilerin sürekli kendilerini sorgulaması, işler ters gittiğinde kusuru kendilerinde bulmaları ve daima mütevazı olmaları gerekir.

Mütevazinin Bazı Özellikleri

Daha çok iç âlemlere ait ve psikolojik yönü ağır basan tevâzu için bazı emareler tesbit edilmiştir. Bunların hemen tamamı ayet ve hadislerden mülhemdir. Kişinin kendisini ölçmesi adına birer mihenk taşı gibi değerlendirilmeleri mümkün olduğundan, önemlilerini maddeler halinde zikretmek istiyoruz.

1. Bir meclise girdiğinde, kendisi için ayağa kalkılma sından hoşlanmamak,
2. Halkın gerisinde yürümeyi sevmek,
3. Başkalarını ziyaret etmekten hoşlanmak,
4. Başkalarıyla yan yana oturmaktan hoşlanmak,
5. Hasta, özürlü vb. kişilerle bir arada bulunmayı sevmek,
6. Ev işlerinde eşine ve çocuklarına yardım etmekten hoşlanmak,
7. Nefsine kibir getirecek türden elbise giyme ve takı takmadan hoşlanmamak,
8. Şahsına yapılan eziyet ve hakaretlere sabretmek, hatta bazen bunların daha fazlasını hak ettiğini düşünmek,
9. Akranlarıyla yaptığı ilmî münazaralarda, karşı tarafın haklılığını kabul etmesinin nefsine ağır gelmemesi,
10. Toplantı vb. yerlerde, arkadaşlarının üst başa oturmalarının kendisine ağır gelmemesi, (Resmî protokol istisna edilebilir.)
11. Makam ve varlık açısından daha düşük seviyede olanların davetlerine icabet etmede nefse ağırlığın gelmemesi,
12. Dost, komşu ve akrabalarının, ayak işleri dâhil, ihtiyaçlarını gidermede hoşnutsuzluk duymamak,
13. Düşük kalitede elbise giymenin nefse ağır gelmemesi…

Sonuç ve Özet

Gerçek tevâzu; Hakk'ın büyüklük ve sonsuzluğu karşısında, sıfır-sonsuz nispetlerine göre insanın kendi yerini belirleyip, bu düşünce ve tespiti benliğine mal etmesidir. Bu anlayış tabiatına işlemiş ve bu işleyişle ikinci fıtrata ulaşmış olgun insanlar, halkla münasebetlerinde mütevâzı, mahviyet içinde ve olabildiğince de dengelidirler. Zira, Allah'a karşı yer ve konumunu belirlemiş olanlar, dînî hayatlarında da, halkla münasebetlerinde de, husûsî murakabelerinde de hep muvazene içindedirler.

Hâsılı, tevâzu hulûkullah sarayının cümle kapısı olduğu gibi, Hakk'a ve halka yakın olmanın da en birinci vesilesidir. Gül toprakta biter.. insan semâlarda değil, yerde yaratılmıştır. Mü'min, secde unvanıyla başı ile ayakları aynı noktada birleşince Allah'a en yakın olur. Nitekim Hz. Muhammed'e (s.a.s.) yapılan gökler davetiyesinin başında, tevâzu ve mahviyetinin remzi olarak "abduhu" *(İsrâ, 17/1)* kelime-i mübeccelesi yazılmıştır.

* Y. Y. Ü İlahiyat Fak. Öğrt. Üyesi
ayuce@yeniumit.com.tr

İSTİFADE EDİLEN KAYNAKLAR

1. Buhari, Müslim, Müsned, Ebû Davud, Tirmizi
2. Kuşeyrî, Risale-i Kuşeyriyye.
3. Gazalî, İhya.
3. http://www.semerkand.com.tr/sayi32. Nurullah Toprak'ın makalesi.
4. http://www.muhammedmustafa.net/yazilar. Ali Ünal'ın makalesi.
5. İbn Ebi'd-Dünya, et-Tevaduu ve'l-Humul.
6. B. S. Nursî, Sözler, Sunuhat, Tarihçe-i Hayat, Lem'alar.
7. M. F. Gülen, Sonsuz Nur I-II., Kalbin Zümrüt Tepeleri I-II.
8. Mehmet Akar, Mesel Denizi.
9. A. Geylanî, el-Gunye.
10. Kadı İyaz, Şifa-i Şerif.

Dr. Muhsin TOPRAK *

Temmuz / Ağustos / Eylül - 2006 / 73

İslâm'ın belirlediği çerçevede fertler, yararlanabilecekleri şeylerden, israf ve tebzire girmeme kaydıyla diledikleri gibi yararlanabilirler.. ve tabiî, isterlerse bir kısım haklarını kullanmayabilirler de; kullanmaz, başkalarına cemilede bulunur; ilim, irfan yolunda harcar; vakıf müesseseleri kurar ve bu yolla, yaptıkları, yapacakları hayırlara süreklilik kazandırır, fertlere veya topluma karşı bazı haklarından vazgeçebilir ve bazı alacaklarını da ibrâ edebilirler...

KUR'ÂNÎ PERSPEKTİFTEN

İSRAFIN ÇEŞİTLERİ

İsraf, dengesiz harcamak, saçıp savurmak, amaçsız harcama yapmak, gayri meşru bir amaç için harcama yapmak, meşru bir yerde harcanması gerekenden fazlasını harcamak, haddi aşmak anlamlarına gelir. *(Muhammed b. Yahya el-Fîruzâbâdî, Besâiru zevi't-temyîz; Seyyid Şerif Cürcânî, Ta'rifât, s. 38)*. İsraf denince akla, öncelikle iktisadi anlamda bir şeyin, ekonomik bir metaın, boş yere harcanması gelmektedir. İsrafı böyle anlamak doğrudur, ancak israf sadece bundan ibaret değildir. Başka çeşitleri de vardır. Bu yazıda israfın ekonomik anlamının yanında, bundan daha derin, insanın ruhsal yapısında köklenen ve davranışlarında tezahür eden dinî-ahlâki alanla ilgili başka türlerinden de bahsedeceğiz. Daha açık bir ifadeyle söyleyecek olursak, insanın Allah karşısında haddi aşması, dinin emirlerine boyun eğmemesi, peygamberlerin sözlerine kulak vermemesi, din ve ahlâk bakımından düşük sayılan işler yapması ve hayatını basit, değersiz işlerin peşinde harcaması, israfın diğer çeşitlerini oluşturmaktadır. Biz bunlara kısaca, hayatın israfı, yani boş yere harcanması diyebiliriz. Kur'ân'da içinde israf ve müsrif kelimelerinin geçtiği ayetler daha çok bu anlamları ifade eder. Nitekim Kur'ân çeşitli günahları sayarken bunları israf, bu tür günahları işleyenleri de müsrif olarak niteler. Aslında ekonomik anlamdaki israf da bunun bir dalıdır. İnsanın davranışları karşılık görmede dünya ile sınırlı olmayıp ahiret uzantılı olduğundan ve gerçek karşılıklarını orada göreceğinden, israfın bu türleri, insan için daha kötü sonuçlar doğuracaktır. Bu yüzden Allah (c.c.) Kur'ân-ı Keriminde bu tür israflar üzerinde çokça durmuştur.

İnsan dünyaya bir alışveriş için gelmiştir. Bunu o, ahiret adına yapacaktır, dünya adına değil. Bu alışverişten dünyalık olarak götüreceği sadece kefendir. Yunus Emre bunu;

"Ana rahminden çıktık pazara
Bir kefen aldık, döndük mezara."

beytiyle ifade etmiştir. Bir başka gönül ehlinin dilinde ise bu alışveriş şöyle ifade edilmektedir:

"Burada hiç kimse durucu değil
Hepimiz dünyadan göçmeye geldik.
Kör olan bu işi görücü değil,
İyiyi kötüden seçmeye geldik.
Bezirgânlar gibi alışverişle,
Öbür âlem için bir sürü işle,
Az bir sıkıntı biraz bekleyişle
Hakk'a giden yolu açmaya geldik."

(F. Gülen)

Her alışveriş bir sermayeyi gerektirir. Ahiret adına yapılan bu alışverişin sermayesi hayattır. Hayat bize sunduğu bütün imkânlarıyla Allah (c.c.) tarafından insanın eline verilmiş bir sermayedir. Biz dünyada bu sermayeyi kullanarak ahiret adına ticaret yaparız, karşılığında cenneti satın alırız. Kur'ân-ı Kerim bu hakikati, "Allah müminlerden nefislerini ve mallarını cennet karşılığında satın almıştır" *(Tevbe, 9/111)* ayetiyle açıkça dile getirmiştir. Ancak bu sermayeyi de Allah'tan aldığımız için, bunu nasıl harcadığımız, harcarken nasıl davrandığımız önem kazanır.

Elimize verilen hayat sermayesi aynı zamanda bizler için bir imtihandır. Allah (c.c.) hayatın bir imtihan olduğunu, kimlerin iyi ameller işleyeceği, kimlerin kötülükler yapacağını ortaya çıkarmak için yarattığını Kur'ân-ı Kerimde açıkça beyan etmiştir: "Ölümü ve hayatı, sizi sınamak, hanginiz iyi işler yapıyor (onu ortaya çıkarmak) için yaratan odur" *(Mülk, 67/2)*. İmtihan engelsiz, sorusuz olamaz, dolayısıyla hayatımız imtihan vasıtalarıyla dolu, adeta iğneli bir fıçıdır. Bu yüzden hayat, tekdüze akmaz ve başladığı şekilde yeknesak biçimde gitmez. Ömür boyu hayatın her türlü rengini yaşar, acı tatlı her türlü olayın tadına bakarız.

İnsanoğlu bu sermayeyi kullanırken her zaman isabetli davranmaz, bazen yanlış yerde kullandığı olur, hatalar yapar. Biz bunlara günah diyoruz. Günah, insanın ruh dünyasını karartan, latifelerini öldüren, tasaffi etmesini engelleyen bir unsurdur. "Günah bir iç çöküntü, bir terslik ve fıtratla zıtlaşmadır. Günah, iradenin yüzüne atılmış bir tükrük ve ruha içirilmiş bir zakkumdur. Günah, insana bahşedilen bilumum istidat ve yüce duyguları söndüren bir fırtına ve kalbî hayatı çepeçevre saran zehirli bir dumandır." *(F. Gülen, Çağ ve Nesil 1, "Günah")* Günahlardan kimisi küçük olur kimisi de büyük. Ancak her bir günah kalpte karartı meydana getirir, manevi hayatı tahrip eder. İnsanın ahiret için yaptığı ticarette kaybetmesine sebep olur. Bir hadis-i şerifte günahın insan kalbindeki tahribatı şöyle anlatılır: "İnsan bir günah işlediğinde, kalbinde bir siyah nokta oluşur. Tövbe ettiğinde o nokta silinir. Günahı arttığında kalpteki karartı da artar. Sonunda tamamen kalbi kaplar. "Hayır, onların yaptıkları şeyler, kalplerini paslandırmıştır" *(Mutaffifin, 83/14)* ayetinde zikredilen de budur" *(İbn Mace, Zühd 29)*. Bu yüzden Kur'ân-ı Kerim Allah karşısında saygısızlık anlamına gelen günah olgusu üzerinde çokça durmuş, insanın kendine gelmesi için bu mevzuda tahşidat yapmış ve uyarılarda bulunmuştur.

Şimdi Kur'ân-ı Kerimde, içinde israf ve müsrif kelimelerinin geçtiği ayetleri takip ederek, Allah'ın hangi tür günahları israf ve bunları işleyenleri de müsrif olarak nitelediğinden hareketle, ilgili oldukları konulara göre bunları inanç, ibadet, ahlak, hukuk ve malda israf başlıkları altında inceleyeceğiz.

İnançta İsraf

İsrafın bir türü inançta israftır. Bunun anlamı insanın bir şeye aşırı inanması değil, şirk ve küfrü tercih etmesi, sapkınlığında ısrar etmesi ve kendilerini uyarmak, hidayete erdirmek için gelen Peygamberlere olumlu cevap vermemesidir. Kur'ân'da bunlar israf olarak anlatılıyor. Nitekim Tâhâ suresinde, "İsraf eden ve Rabbinin ayetlerine inanmayanları işte böyle cezalandırırız. Şüphesiz ahiret azabı daha şiddetli ve daha kalıcıdır" *(Taha, 20/127)* buyrulmaktadır. Burada israf edenlerden kimlerin kastedildiğini anlamak için ayetin hemen öncesinde yer alan iki ayete bakmak yeterli olacaktır. Tâhâ suresinin 125 ve 126. ayetlerinde, dünyada iken peygamber mesajına kulak asmayanların kör olarak haşredileceği ve bunun sebebinin peygamber mesajını göz ardı etme olduğu söylendikten sonra 127. ayette bu mesaja inanmayanların ve hayatını israf edenlerin ahirette böyle cezalandırılacakları anlatılmaktadır. Bu ayetteki israf, Allah'ın mesajını tanımayarak ölçüsüz ve dilediği gibi yaşamak anlamına gelmektedir.

Enbiya suresinin 9. ayetinde de geçmiş kavimlerden peygamberlere uymayanlar, onları yalanlayanlar müsrifler olarak nitelenmektedir. Yine Yasin suresinin 19. ayetinde bir kasabaya gönderilen elçilerin kendilerine kulak asmayan, davetlerini reddeden kasaba sakinlerine, "siz müsrif bir kavimsiniz" dedikleri naklediliyor. Buradaki müsrifliğin anlamı da ekonomik bir metaı zayi etmek değil, elçilerin uyarılarına olumlu karşılık vermeyip, onları reddetmektir.

Mümin suresinde Hz. Musa (a.s.) ile Firavun arasında geçen hadiseler anlatılırken 28 ve 34. ayetlerde de müsrif kelimesi kullanılmaktadır. Hz. Musa (a.s.) Allah'ın birliği hakikatini tebliğ ettiğinde Firavun'un onu öldürmek istediği, fakat Firavun ailesinden imanını gizleyen bir şahsın sahiplenerek onu savunduğu, "Siz, Rabbim Allah'tır dediği için bir adamı mı öldüreceksiniz? Halbuki o size, Rabbinizden kanıtlar getirmiştir. Eğer o bir yalancı ise, yalanı kendine (dönecek)dir, eğer doğru söylüyor ise, onun vaat ettiği

şeylerin bir kısmı gelip sizi bulacaktır. Allah yalancı, müsrif kavmi hidayete erdirmez" *(Mümin 40/28)* dediği naklediyor. Bu ayette Allah adına yalan uydurmanın müsriflik olduğu dile getiriliyor.

Aynı şahıs, Firavun ve çevresindeki ileri gelenlere Hz. Nuh kavminin, Ad ve Semud kavimlerinin başlarına gelenleri örnek gösterip, kavminin de aynı akıbete uğrayabileceği uyarısını yapıyor *(Mü'min, 40/29-33)*, sonra da Hz. Yusuf'a yapılan muameleye sözü getirerek, "Yusuf da daha önce size Rabbinden kanıtlarla gelmişti, ama siz onun getirdiği kanıtlardan da şüphe duymaya devam etmiştiniz. Yusuf ölünce Allah ondan sonra elçi göndermeyecek demiştiniz. İşte Allah, şüpheye kapılarak israf edenleri böyle saptırır" *(40/34)* diyor. Bu ayetteki müsrif tabirinin açıklaması da, hemen bir sonraki ayette yapılıyor. Buradaki müsrifler, "Kendilerine gelmiş hiçbir delil olmadan Allah'ın ayetlerine karşı mücadele verenlerdir" *(Mü'min, 40/35)*. Görüldüğü gibi Allah'ın yoluna çağıran peygambere karşı mücadele etmek de müsriflik olarak niteleniyor.

Zuhruf suresinin 4–5. ayetlerinde de Kur'ân'ın ilahi vahiy eseri yüce bir kitap olduğu söyleniyor, sonra da müşriklere hitaben, "Siz israf eden bir kavim olduğunuz halde bu uyarıyı sizden geri mi çekelim?" deniliyor. Bu ayette müsrif kavim tabirinden murat, Allah'ın uyarısına müstahak olmuş müşrik topluluktur.

İbadette İsraf

İsrafın bir türü de ibadetlerde israftır. Bundan kastedilen mana, insanın çok fazla ibadet etmesi değil, ibadetlerde kusurlu davranmasıdır. İçinde israf kelimesinin geçtiği ayetlerden biri olan En'âm suresinin 141. ayetinde, ekinleri ve meyveleri verenin Allah olduğundan bahsedildikten sonra, "Hasat gününde onlardan yiyin, fakirin hakkını da verin, israf etmeyin" buyruluyor. Bu ayetin açık anlamı, fakire verirken israf etmeyin, kendinizi muhtaç duruma düşürecek seviyede vermeyin şeklindedir. Ancak ayet farklı bir şekilde anlaşılmaya da müsaittir. Bu anlam ise, fakire vermemek suretiyle israf etmeyin biçimindedir. "İsraf etmeyin" sözü "fakirlere verin" sözünün hemen akabinde söylendiği için fakirlere vermeme haddi aşmak kabul ediliyor ve israf olarak niteleniyor. Nitekim Said b Müseyyeb ile Muhammed b. Kâ'b bu ayeti, "sadakayı engellemeyin yoksa Rabbinize karşı asi olursunuz" şeklinde anlamışlardır *(İbn Kesir, Tefsir, II, 182)*.

Ahlakta İsraf

İnsan davranışları ruhsal yapıda kök salan huyların tezahürü ve meyveleridir. İnsanın doğru ahlaki davranışlar sergilemesi, onun ruhsal terbiyesiyle doğrudan alakalıdır. Din öncelikle ve özellikle insanı ruhi yönden terbiye eder; bu çerçevede yapılan kusurları da ahlaki israf sayar. Yani ahlakta israf, insanın ahlaksızca davranışlar sergilemesidir. Ahlaklı davranmak dinin en önem verdiği hususlardan olması hasebiyle bunun da çeşitli boyutlarıyla Kur'ân'da zikredildiğini görüyoruz.

Ahlaki israfın bir boyutu nankörlüktür. Yunus suresi 10/12. ayetinde insanın Allah karşısında nankörce tavrından bahsedilirken insan için müsrif nitelemesi yapılıyor. Bu tavır, sıkıntılı anlarında Allah'a yönelip, O'na yalvarıp yakarma, sıkıntı sona erip refaha eriştiğinde ise, hiç yalvarıp yakarmamış gibi O'ndan yüz çevirip nankörlük yapma tavrıdır. Bu Allah'ın hoşlanmadığı bir tavırdır ve Kur'ân sık sık insanın bu tavrını dile getirerek uyarmaktadır (mesela bkz. Lokman 31/32; Meâric 70/20; Fecr 89/15-16). Yukarıdaki ayet, böyle davrananların amellerinin onlara hoş gösterildiğinden bahsettikten sonra, bu tipler için de müsrifler tabirini kullanmıştır. Bu ayetteki müsrif tabiri de, Allah karşısında saygısızlık yapanları anlatıyor.

Ahlaki israfın bir türü de, yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaktır. Şuarâ suresinin 151. ayetindeki israf kelimesi bu anlamda kullanılmaktadır. Hz. Salih'in (a.s.) Semud kavmine peygamber olarak gönderilişinden bahsedilirken "İsraf edenlerin işlerine uymayın" buyruluyor. Buradaki israf edenler tabirinden kimlerin kastedildiği, hemen bir sonraki ayette açıklanmıştır ki bunlar, "Yeryüzünde fesat çıkarıp bozgunculuk yapanlar, ıslah edici tavır sergilemeyenlerdir" *(Şuarâ, 26/152)*.

Ahlaki israfın bir türü de cinsel sapıklıktır. Hz. Lût'un peygamber olarak gönderildiği kavminin sapıklığından bahseden A'râf suresinin 81 ve Zâriyat suresinin 34. ayetleri de konumuza mesnet teşkil etmektedir. A'râf suresinde Lût kavminin sapıklığı anlatıldıktan sonra onların müsrif bir kavim olduğu söylenmektedir. Zâriyat suresinde de Hz. İbrahim'e gelen elçilerin (melekler), müsrif (günaha batmış) bir topluma sert bir ceza vermek üzere görevlendirildiklerini söyledikleri nakledilmektedir. Burada müsrif toplum olarak nitelenenlerin yaptığı da mali bir savurganlık değil, dinen de haram sayılan gayri tabii ve gayri meşru bir fiildir.

Hukukta İsraf

Hukukta israftan kastedilen, hukuk ihlalleridir. Allah insan haklarına önem vermektedir. Bu yüzden gayri hukuki muameleleri bazı örneklerle Kur'ân'da israf olarak nitelemiştir.

Hukuki israfın bir türü, idarede baskıcı davranmak, idaresi altındakilere zulüm yapmaktır. Firavun'un müsrifliğini anlatan Yunus suresinin 83. ayeti bu konuya ışık tutmaktadır. Bu ayette Firavun'dan korktuklarından ötürü kavminden çok az bir grup dışında Hz. Musa'ya iman eden olmadığı anlatılırken, Firavun'un güç ve iktidar sahibi ol-

duğu vurgulanıyor ve müsrif olarak niteleniyor. Buradaki müsriflik Firavun'un idare ettiği insanlara karşı yapmış olduğu zulüm ve baskılarındaki ölçüsüzlüğü ifade etmektedir. Duhan suresinin 31-32. ayetlerinde de "Biz İsrailoğullarını Firavun'un aşağılayıcı azabından kurtardık. O iktidar sahibi müsriflerdendi" buyrularak Firavun, aynı şekilde müsrif olarak vasıflanıyor.

Hukuki israfın bir türü de, adam öldürmektir. Mâide suresinin 32. ayetinde, "İsrailoğullarına, "Haksız yere bir insanı öldüren bütün insanlığı öldürmüş gibi olur, bir kimseyi kurtaran da bütün insanlığı kurtarmış gibi olur" diye yazdık. Elçilerimiz onlara hakikatin bütün delilleriyle geldiler, ama onların birçoğu yeryüzünde müsrifliğe devam etti" buyruluyor. Burada onların müsrifliğe devam etmesi, mal ve ekonomik kaynakları kötüye kullanması anlamında değil, yeryüzünde bozgunculuk çıkarması ve adam öldürmeye devam etmesi anlamındadır. Nitekim bir sonraki ayette *(Maide, 5/33)* Allah'a ve peygambere savaş açanlarla yeryüzünde fesat çıkaranların nasıl cezalandırılacaklarından bahsetmektedir.

Hukuki israfın bir türü, haksızlıklara karşılık vermede ölçüsüz davranmaktır. "Haklı bir sebep olmadıkça, Allah'ın, öldürülmesini haram kıldığı cana kıymayın. Kim haksız yere öldürülürse, biz onun velisine yetki vermişizdir. Ancak o da (kısas yoluyla) öldürmede israf etmesin. Çünkü kendisine yardım edilmiştir" mealindeki İsrâ suresinin 33. ayeti bu tür israfı anlatır. Bu ayette öldürülen bir kimsenin velisine, karşılık vermede israf etmemesi, meşru ölçüyü aşmaması emrediliyor. Buradaki israf, yapılan bir haksızlığa karşılık vermede sınırı aşmak anlamına geliyor.

Hukuki israfın bir başka türü, yetimlerin mallarını yemektir. Yetimlerin malları ve onlara sahiplik edenlerle ilgili Nisa suresinin 6. ayetinde yetimlerin mallarına nezaret eden yakınlarının bu mallardan aceleyle ve müsrifçe yememesi gerektiğini öğütlüyor, yetime sahiplik eden varlıklı ise, yetim malı yemekten sakınmasını emrediyor, fakir ise, ma'ruf vechile yemesine izin veriyor. Aksine davranıp keyfice kullanmayı müsriflik olarak vasıflandırıyor. Buradaki "müsrifçe yemeyin" ifadesiyle kastedilen, "yeterince yiyin" anlamında değil, "eğer muhtaç durumda değilseniz yemeyin" anlamındadır.

Malda İsraf

İsrafın bir türü de malda israftır. A'raf suresinin 31. ayetinde "Ey Âdemoğulları, her mescide gidişinizde temiz ve güzel elbiselerinizi giyin. Yiyin için, fakat israf etmeyin. Çünkü Allah israf edenleri sevmez" buyrulmaktadır. Bu ayetteki israf maddi imkânları dengesizce kullanmak, saçıp savurmak anlamındadır. Yine En'âm suresinin 141. ayetinde ekinleri ve meyveleri verenin Allah olduğundan bahisle "hasat gününde onlardan yiyin, fakirin hakkını da verin, israf etmeyin" denilmektedir. Burada "israf etmeyin" sözü "vermekte israf etmeyin, yani aşırı gitmeyin" şeklinde tefsir edilmiştir. *(İbn Kesir, Tefsir, II, 182)*.

Zikrettiğimiz ayetlerden de anlaşılacağı gibi, Kur'ân-ı Kerim'de yetim malı yemekten, haksız yere adam öldürmeye; fakirin hakkı olan sadakayı vermemekten, gayri meşru ve gayri tabii cinsel ilişkiye; sıkıntılı durumlarda Allah'a yalvarıp yakarıp da maddi refah zamanlarında Allah'ı tanımamaktan, idaresi altındakilere zulmetmeye; başkasının haksızlığına karşılık vermede aşırı davranmaktan, peygamber mesajına kulak vermemeye, yeryüzünde bozgunculuk yapıp ıslah edici tavır sergilememekten, malları saçıp savurmaya kadar bir dizi günah sıralanmakta ve bunlar israf, bunları yapanlar da müsrif olarak adlandırılmaktadır. Bunlar da gösteriyor ki israf, sadece ekonomik bir metaın zayi edilişi değil, bir bütün olarak insan hayatının çeşitli günahlarla zayi edilişidir.

Hayatın İsrafı Karşısında Mümin Ne Yapmalı?

Her insanın günahları ve Allah karşısında hataları vardır. Bu, insanın tabiatından kaynaklanmaktadır. Allah dileseydi kulunu günah işlemeyecek biçimde yaratırdı. Ancak başta da söylediğimiz gibi imtihanın gerçekleşmesi için insanın böyle yaratılması gereklidir. Peki, insan bu kusurlar için ne yapmalıdır? Kur'ân-ı Kerim, müminlere, Allah'a yaptığı saygısızlıklar, haddi aşmalar karşısında ne yapması gerektiğini de öğretmektedir. Burada yapılması gereken şey, kemal-i edeple tövbe etmek ve af dilemektir *(mesela bkz. Hud 11/3)*.

Fakat bunun da öncesinde insanın Allah'ın affedicilik vasfını (Afüvvün) bilmesi ve Allah'tan ümidini kesmemesi gerekiyor. Çünkü günah işlemek insanda bir ümitsizlik hissi doğurur ve Allah'ın yüce dergâhından daha fazla uzaklaşmasına neden olur. Allah günah işleyenlerde oluşan bu duyguyu bertaraf etmek için Zümer suresinin 53. ayetinde, "Ey kendilerine karşı israf eden/haddi aşan kullarım, Allah'tan ümit kesmeyin" diye hitap ediyor. Bu ayette Allah, bazı insanların kendilerine karşı israf ettiklerini, günaha düştüklerini ifade etse de, bunları yine de "kullarım" hitabıyla kendine nispet ediyor, kapısından uzaklaştırmıyor. İlk önce insan, bunun idrakinde olmalıdır. Bundan sonraki safha ise tövbe etme ve af dileme safhasıdır. Bu da Kur'ân'da, bir peygambere tabi olmuş, onunla birlikte mücadele etmiş müminlerin Allah'tan nasıl af diledikleri anlatılırken öğretiliyor. Onların, "Rabbimiz! Bizim günahlarımızı ve işimizdeki israflarımızı (taşkınlıklarımızı) bağışla ve (yolunda) ayaklarımızı sağlam tut" diye dua ettiklerinden bahsediliyor *(Âli İmran 3/147)* ki bu, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) ümmetine, siz de böyle yapın şeklinde yol göstermesi, emretmesi anlamına gelmektedir.

* Araştırmacı Yazar
mtoprak@yeniumit.com.tr

Yaşar İŞCAN *

Temmuz / Ağustos / Eylül - 2006 / 73

İslâm'ın kökleri, zaman-mekân üstü sonsuzluk; muhatabı, gökler ve yer vüs'atinde manevî genişliği olan insan kalbi; hedefi de, dünya ve ahiret saadetidir.

İSLÂM VE İNSAN

İnsan

İnsan, İslâm için kâinatta en değerli varlıktır. Düşünen her insanı hayrete bırakmaya yeterli, kudret kalemiyle yazılmış bir varlıktır insan. Kâinata sığmayan ilahi terennümü, iman ve aşkında yaşatabilecek bir gönle sahip varlıktır insan. Bir taraftan ruhunda kaynayan aşkla Yüce Yaratıcının emirlerine karşı sorumlu, diğer taraftan akıl ve irade gücünü kullanmada hürdür insan.

İnsan akıl ve irade sahibi bir varlık olmasından dolayı potansiyel değerleri itibariyle meleklerden üstündür. İnsanın bilme yeteneğidir, eşyayı isimlendirme gücüdür, meleklere üstünlüğü. Yani, insanı melekler karşısında üstün yapan, ibadeti değildir. Eğer üstünlük ibadetle olsaydı, melekler daha üstün olurdu. Çünkü onların ibadeti Hz. Adem'den (a.s.) daha çoktu.

'Her insanın işlediklerini boynuna dolarız'[1] ilahi fermanı karşısında bireysel sorumluluk; 'Sizi bütün insanlara örnek olasınız diye adil ve dengeli bir toplum kıldık'[2] uyarısı karşısında da kolektif sorumluluk taşıyan bir varlıktır insan…

İnsan… İnsan, bir damla uzviyetten Allah'a uzanan hareket iradesi…

Ne güzel anlatmış Hz. Ali:

'Derdin sende, ama görmezlikten geliyorsun
Farkında değil gibisin ama ilacın da sende
Küçük bir varlık sanıyorsun kendini
Hâlbuki 'en büyük âlem' sende dürülmüş.'

Ne güzel özetlemiş Hz. Ali'nin bu sözünü İbrahim Hakkı merhum:

'Çün cisminle sığmışsın cihana sanma ki tensin,
Gönülden içre gel kim cihanın canı sensin.'

İnsan… Yaratıkların en şereflisi… Yüklendiği emanetin ağırlığını vicdanında hissetmese, onların en sefili olmaya da adaydır. İşte Kur'ân'ın mesajı: 'Biz insanı en güzel surette yarattık. Sonra aşağıların aşağısına ittik…'[3]

Demek ki sorumsuz ve şımarık tutumunun mağlubu olursa insan 'yüce makam'dan azledilmeye mahkûm da olur.

Kur'ân insanı rengine, ırkına, bölgesine göre değil, kalbinde taşıdığı iyilik ve bunun dışa yansıyış biçimi olan ahlakla değerlendirmektedir. Bu yüzden ona bazen 'Ey iman edenler ve salih ameller yapanlar' diye seslenirken bazen de 'Ey insanlar!' diye hitap eder.

Kur'ân insan merkezlidir. Onu belli bir suresine sıkıştırmamıştır. Bütün surelerinde Kur'ân, insanı çeşitli kabiliyetlerine göre anlatmıştır. Kur'ân kâinat olaylarından bahsettiğinde bile bir fizik veya astronomik gerçeği dile getirme maksadıyla hareket etmemektedir. Burada bile asıl maksadı, Allah-insan ilişkisi üzerinde durmaktır.

Kur'ân'a göre bütün insanlar topraktandır ve 'tek bir nefisten' yaratılmışlardır. Bu konudaki rivayetlerden hareketle insanların mayalarının aynı olduğunu vurgulamak üzere İslâm âlimleri derler ki, Allah Teala insanı yaratırken her bölgeden toprak aldırmış, beyaz, siyah, sarı, kırmızı… Her renk toprağı yoğurarak insanı yaratmıştır. Böylelikle ırk, renk, bölge farklılığını 'insan kimliği'nde birleştirmiştir.

Allah Teala bu konuda şöyle buyurmuştur: 'Ey insanlar! Gerçekten sizi bir erkekle bir dişiden yarattık. Ve sizi bir takım milletlere ve kabilelere ayırdık ki tanışasınız (birbirinizin marifetinden yararlanasınız). Şüpheye mahal yok: Sizin en değerliniz insan haysiyetine uymayan davranışlardan en çok sakınanınız, Allah'a en çok saygılı olanınızdır.'[4]

Din (İslâm)

Din, Allah'ın, hem bütün kâinat üzerinde hem de bizzat kendimiz üzerinde yegâne hâkim güç olduğunu kabul edip O'na ruhi bağlarla bağlanmak demektir. İnanma, insanın gururundan, nefsinden, iktidarının vehminden sıyrılmasıdır.

Din, hak yolculuğunda tökezlemeden yürüme maksadına nail olabilmek için insandan nefsin, neslin, malın, dinin ve aklın korunmasını istemektedir.

Nefsin, neslin ve malın korunması hayatın korunması demektir. Hayata hürmet, İslâm ahlakının en önemli düsturlarından biridir. Ama hayat, boş bir satıh üzerinde kaymak değildir. İnsanın, kendi zevkini bulabilmesi için dünya ile oynaması değildir. Hayat birçok güzel şeye başlamaktır, bilmektir, ümit etmektir, sevmektir, hayran olmaktır; insanlık hayrına değer üretmektir.

Dinin korunması, insanın, yaratıcısına ait olmasının bir simgesidir. Mutlak Kudret'e intisabı tescil eden damgadır. Din duygusunu yitiren insan, nereye ait olduğu bilinmeyen markasız bir eşya konumundadır. Bu anlamda Kur'ân'ın insana çağrısı kısaca şu şekilde özetlenebilir:

Hakkı kucaklayarak özünü dine ver, yüzünü O'na dön. Allah'ın yaratışına ibretle bak. Dikkat et, Allah'ın yaratışının bir bedeli, o boşluğu dolduracak bir alternatifi yoktur. Bu gerçeği eğip bükme. Zira bu kabiliyet zayi olduğunda hiçbir beceri ile onu tamir edemezsin.

Nefis, Ruh ve İnsan

Kur'ân insana Yaratanını tanımasını, nefsini tanımasını ve nefsini kötülüklerden arındırıp Yaratanına layık olmasını istemektedir. Bunun için, 'Nereden geldim? Niçin geldim? Nereye gideceğim?' şeklinde özetlenebilecek, varoluş gayesinin metafizik boyutunu ortaya koyacak soruları cevaplamasını beklemektedir. Bu soruları yanılmadan cevaplayabilmek için de hayatımızın üçlü cephesini öğretmektedir: İman, İslâm, İhsan…

İman, ilahi iradeyi kabuldür. İslâm, ilahi iradeye teslimiyettir. İhsan ise, iman ve İslâm'a hayatiyet kazandırmak, onları, kuru bir dava, şekli bir uygulama aşamasından ruhi bir özümsemeye dönüştürmektir. İhsan Allah'ın gözetiminde olduğunu bir an için unutmadan insanın, inanç ve ibadetini aşk alanına taşımasıdır.

İhsan her çeşit hırstan arınmaktır. Çünkü nasıl olursa olsun hırslar, 'Mutlak'a yürüyen insanın ayaklarına vurulmuş zincirlerdir. Onlarla Allah'a varılamaz. Hz. Musa Allah ile vuslata hazırlanırken 'Ey Musa, mutlaka Ben senin Rabbinim. Kat kat üstün bir vadidesin. (Bana yönelmek için) pabuçlarını çıkar'[5] ilahi hitabına mahzar olmuştu. İnsanın Allah'a yürümesi de 'pabuçlarını' çıkarmasıyla; hırslarından, kinlerinden, ithamlarından, nefsanî arzularından, masivaya duyduğu temayüllerinden kurtulması ile mümkün olacaktır.

Nefis, geçici zevk ve arzulara ulaşmaya, ruh ise hakka kavuşmaya taliptir. Bunlardan birinin işlev kazanması, insanın iradesinin bir sonucu olarak belirecektir: 'Biz ona yolu gösterdik; ister şükreder isterse nankörlük…'[6]

Mevlana, nefsanî arzularla akıl ve ruhun zıtlığını, Mecnun'un deve ile uğraşmasına benzetmektedir. Bir gün Mecnun bir deveye rast gelmiştir. Üzerine atlamış, yularını sıkıca tutarak 'beni şu ilerideki Leyla'ma kavuştur; yalvarırım sana' demiştir. Deve ise; 'senin ileride Leyla'n varsa benim de geride tutkunum var, yavrum var' diye karşılık vermiştir. Mecnun yuları sıkı tutmasaymış deve onu nerdeyse gerisin geri götürüp Leyla'sından uzaklaştıracakmış. Yalvarmış yakarmış; olmamış. Sonunda deveden inmiş ve 'Anladım' demiş, ikimiz de aşığız; sen yavruna ben Leyla'ma… Öyleyse sen yoluna ben yoluma.'

Yine Mevlana der ki; 'Ey oğul! Nefsin suretini görmek istiyorsan yedi kapılı cehennem tarifini oku.' Mevlana burada 'O gün cehenneme 'doldun mu?' deriz; o; 'daha yok mu' der' ayetini hatırlatmakta cehennem gibi nefsin arzularının doyum tanımadığını vurgulamaktadır.

İnsan ve İman

Akıl, ilahi hitabın muhatabıdır ve insani erdemlerin kaynağıdır. Hz. Ali'nin dediği gibi, dini anlamadan yoksun akıl, akıl sayılamaz; aklın tavrından uzaklaşan din de din olarak görülemez.

Hz. Ali'nin kardeşi Hz. Cafer'in, İslâm'dan öncesi ve sonrası asalet ve karakterinde var olan değerlerden ötürü Cebrail'in övgüsüne mahzar olduğu, çeşitli rivayetlerde ifade edilmiştir. Bu rivayetlerde Resulullah'ın Cafer'i çağırıp, Cebrail'in ender görünen iltifatına mazhar oluşunun sebeplerini sorduğu da belirtilmiştir. Cafer'in Resulullah'a cevabı iyilik ve kötülüğü kavramada aklın önemini kavratmaktadır:

'Ey Allah'ın Resulü, ne İslâm'dan öncesinde ne de sonrasında ağzıma içki koydum. Düşündüm; içki, bendeki en büyük değeri, aklı elimden alıyor. En azından akıl gücümü zayıflatıyor. Hâlbuki ben, insanlık değerlerimi korumak için, aklımı korumaya, ona daha çok işlerlik kazandırmaya muhtacım.

Ey Allah'ın Resulü, bana bir zarar ve fayda sağlamayacağını bildiğimden putlara hiç ilgi duymadım. Efradıma yapılmasını kabullenemeyeceğim için hayatta zina suçu işlemedim. En büyük çirkinlik addettiğim için hiç yalan söylemedim.'

Akıl sağlam ölçülere sahiptir. Hisler kadar yanılmamakta, kendini kaybeden insanı kendine getirebilmektedir. Akıl, insanları nefsanî arzularının pençesinden kurtarabilmekte, Muhayyel korkuların esaretinden insanı azade kılabilmektedir. Akıl, haklara saygılı olmayı öğretmektedir. Hangi fiillerin fazilet olduğunu hangilerinin 'iyi' olmadığını idrak etmektedir.

Ama Mevla'ya kullukta aklın tek başına yeterliliğini savunmak mümkün değildir. Akıl kendi başına sadece ilk olarak hisleriyle yaşayan insan varlığının başına 'insanlık tacı' giydirmiştir ki Kur'ân bu durumu 'ahsen-i takvim' ifadesi ile karşılamıştır.

Akıl kalpteki iman duygusu ile birleşmelidir. Çünkü insanın hakikat güneşinin aydınlığına kavuşması ancak bu sayede gerçekleşebilecektir. İşte o zaman insan, eşyayı gerçek yüzü ile görme bahtiyarlığına kavuşacaktır. Resulullah (s.a.s.)'in 'Allah'ım bize eşyanın hakikatini göster' niyazının anlamı bu olsa gerektir.

Çıplak akılla düşünme iddiasında olan insanın kafasında kalıp düşünceler çalıp duracaktır. İyi ve kötüyü tek bir ölçü ile değerlendirecek, çevresine tek bir bakış açısıyla bakacak, bu bakış açısına uymayan her şeye tepkili olacaktır. Her şeyin kendi heva ve hevesinin belirlediği ölçüye uymasını isteyecektir. Çünkü kalp tekniğinden yoksun bir akıl, aslında artık akıl değil, hevadır. Hevasına bu şekilde uyan biri, hoşgörü zeminini kaybeden mutaassıp fanatik biri olup çıkacaktır.

Kur'ân 'Eğer hak onların hevalarına uysaydı gökler ve yerler ve oralarda bulunanlar fesada uğrar, dengeler bozulurdu'[7] uyarısında bulunmaktadır.

Her şeyi gerçek yüzü ile görmek, varlığı Allah fikriyle müşahedeye bağlıdır. Çünkü; 'Allah hem göklerin hem de yerin nurudur'.

Ve Aşk

Aklın imanla tezevvücünden aşk güneşi doğmaktadır. İman, İslâm ve ihsan, 'aşk'ın aydınlığında bir anlam kazanmaktadır. Hakikatte aklın fonksiyonu da sahibini aşkın sınırına kadar götürmektir. Akıl daha öteye gidememektedir. Aşk güneşi doğunca akıl feneri yerini aşk refrefine bırakır; 'yürü ki meydan artık senindir' der. Böylece akıl, insanı mevlası ile buluşturmuş olmanın zaferini kutlar. Ve böylece 'mü'minin miracı' gerçekleşmiş olur. Ve böylece erdemler âleminde aşkın esiri olanlar, tam hürriyetlerine kavuşurlar. Ve böylece 'âşıklar';

Ben yürürem yane yane
Aşk boyadı beni kane
Ne âkilem ne divane
Gel gör beni aşk neyledi

terennümü ile bahtiyarlıklarını anlatmaya çalışırlar.

Fuzuli, 'Ayetlerimizi yalanlayıp onlara karşı büyüklük taslayanlara gök kapıları açılmaz. Deve iğnenin deliğinden geçmedikçe onlar cennete de giremezler'[8] ayetinden ilham alarak latife yapar gibi şöyle feryat etmiştir:

Benim bu çektiğim derdi
Baîrin başına koysan
Çıkar kâfir cehennemden
Güler, ehl-i azap oynar.

Fuzuli diyor ki; benim çektiğim aşk derdi o kadar ağırdır ki, onu devenin sırtına yüklesen, o aşk onu eritir, iplik haline getirir de iğnenin deliğinden geçecek kadar olur. O zaman kâfire de gök kapıları açılır, cehennemden çıkma isteği kabul edilir. Azap ehli iken cennet ehli olmanın sevinci ile gülüp oynamaya başlar.

Aşk ilahi coşkudur; Hakk'a vuslatın coşkusu. Sevinçler geçici olmasına rağmen aşk kalıcıdır. Nefis aşka talip olmak istemez. Zira aşk ızdırabın dostudur. Âşık, muzdarip insandır. Ama söylemek gerekir ki aşığın zarfı (dış görünüşü) nâr (ateş) olsa da içi cennet ve cemaldir. Gözü yaşlı olsa da kalbi düğün bayramdır.

Kalbi rububiyet aşkı ile dolu insanın bedeni ibadetlerden zevk duyar. Aşktan doğan gayret, kulluk yolunda sıkıntıları iştiyake çevirir:

'Eğer âşıklarını Dost'un kahrı ateşe layık görürse
Aç gözlü olayım, eğer Kevser çeşmesine bakarsam'.

İnsan bu aşk ve teslimiyeti kazanma yolunda cehd sahibi olursa, artık masivaya iltifat etmez olacaktır. O'ndan gelen lutfu da kahrı da cana minnet bilecektir.

İbrahim Havas, Hızır'ı bile mâsiva saymış; 'Yolda giderken karşıma Hızır çıktı; 'seninle arkadaş olalım' dedi. 'Olmaz' dedim. Sebebini sordu; 'Sana Hızırsın diye bağlanır güvenirim de Allah'a olan bağlılığımda noksanlık çekerim' dedim.'

Öyleyse denebilir ki insanın dinle ilişkisi, sadece formal kaidelerin taassubuna bağlanmamalıdır. Böyle olursa dini hayatımızın cevheri olan aşk kaybedilir. Din sadece ölü kaidelerin yığını haline gelir. Dinin insanın ruh yapısı ile, samimiyeti ile alakası kesilmemelidir.

Sözün özü dinin ruhu, aşkını yaşatmaktır. Din, vicdanı sonsuzluğun huzuruna çıkaran kuvvettir. İrademize hareket kabiliyeti üfleyen rüzgârdır. Din eylemi aşk eylemidir. Zira sonsuzluk huzurundaki halin adı, aşktır.

Peygamberimiz (s.a.s.)'in Sevgi, Saygı ve Hoşgörüsünü Gösteren Bazı Örnekler

İslâm, iman, ihsan ve aşka dayalı bir deruni tecrübenin dışa yansıyış biçimi olarak 'ahlak nizamı'dır. Bu nizamda en esaslı yer tutan ise insana saygıdır. Yukarıda açıklamaya çalıştığımız gibi, insan, bir damla uzviyetten çıkarak Allah'a uzanan hareket iradesidir. Bu yüzden İslâm'da her şey 'insan' içindir. Kur'ân'da hiçbir ayrıma tabi tutulmadan mutlak manada 'insan'ın halife olduğunun beyan edilmesi bunu göstermektedir.

Yazımızın bu son bölümünde Peygamberimizin (s.a.s.) sevgi, saygı ve hoşgörüsünü gösteren bazı örnekleri nakledeceğiz.

Enes (r.a.) anlatıyor: 'Bir ara mescitte oturuyorduk. Resulullah'ın herkesi mest eden sohbetini dinliyorduk. Bir bedevi geldi. Biraz Resulullah'ı dinledi. Fakat sıkışmış olacak ki kalktı, mescidin bir köşesine idrarını yapmaya başladı. Cemaat üzerine yürüdü. Efendimiz (s.a.s.); 'bırakın müdahale etmeyin, tamamlasın' dedi. Sonra adamı çağırdı; 'bak' dedi, burası mescid. Burada namaz kılınır, Kur'ân okunur. Allah'a ibadet edilir. Senin şu yaptığın burada olmaz'. Resulullah sonra cemaatten birilerine bir kova su ile oranın temizlenmesini emretti.

Resulullah birinin cenaze namazını kıldırmaya hazırlanırken Hz. Ömer: 'Hayır, siz bu adamın namazını kıldırmayın' diyerek onun işlediği kötülüklerden örnekler vermeye başlamış. Efendimiz cemaate dönmüş, 'bir tane dahi olsa bu adamın iyiliğini gören kimse yok mu?' deyince biri; 'ben gördüm. Ordu bir savaştan dönmüş, dinlenmeye çekilmişti. Komutan gönüllü nöbetçiler istemişti. İlk kabul eden bu adam oldu. Sabaha kadar nöbet tuttu' diye cevap vermiş. Bunun üzerine Resulullah adamın namazını kıldırmış, kabrine kadar da refakat etmiştir. Sonra Hz. Ömer'i çağırmış; 'Ey Ömer, biz insanların iyilikleri dururken onları kötülükleriyle değerlendirme hakkına sahip değiliz' buyurmuştur.

Rasullah'ın veda hutbesi de insana saygının evrensel düsturları ile doludur: 'Ey insanlar unutmayınız ki hepiniz Âdem'densiniz. Âdem de topraktandır. Arabın Arap olmayana Arap olmayanın da Arap olana, beyazın siyaha, siyahın beyaza üstünlüğü yoktur. Üstünlük ancak takva iledir. (Kötülüklerden ve zulümden sakınarak olgun insan olmaya çalışmakladır.) Allah Teala sizi değerlendirirken fiziki yapınıza, servetinize bakmaz. Kalbinizde barındırdığınız imani değerlere ve işlerinize bakar'.

Resulullah'ın sohbetlerine katılan Yahudi bir genç varmış. Bir ara sohbetlerde görülmemiş. Peygamberimiz sorunca 'hasta yatıyor' demişler. Bunun üzerine Resulullah birkaç arkadaşını da yanına alarak genci ziyarete gitmiş. Genç, ölümle pençeleşiyor. Resulullah'ı yanında görünce sevinmiş ve kalkarak ona saygıda bulunmak istemiş. Resulullah onun halini hatırını sormuş ve moral vermeye çalışmış. Bir ara gence, imanla Allah'a kavuşmasını arzuladığından, kelime-i şehadet getirmesini tavsiye etmiş. Genç istekli fakat babasından çekiniyormuş. Babası Resulullah'ın insana saygıyı esas alan bu davranışından da etkilenerek oğluna seslenmiş: 'Oğlum teklif sahibini tanımaktayız. Onun kötü şeyi önerdiği görülmüş müdür? Serbestsin'. Bunun üzerine genç kelime-i şehadet getirmiş ve hemen sonra ruhunu teslim etmiş. Resulullah buyurmuşlar: 'Gencin bu davranışı arkasındaki küfür yükünü darmadağın etti…'

Resulullah (s.a.s.) bir cenaze geçerken ayağı kalkmıştır. Yanındakiler; 'Ey Allah'ın Rasülü bu bir Yahudi kadındır' diyerek Resulullah'ın davranışını garipsediklerini ima etmişler. Peygamberimiz tepki göstermiş ve 'insan değil mi?!' buyurmuşlardır.

Sonuç Yerine

İslâm; fert, aile ve toplum hayatında insanilik, insanın kendini gerçekleştirme azmi, temiz fıtrata uygun bir hayat nizamının sağlanması, insanların fıtratlarında getirdiklerine yabancılaşmasının önlenmesi, ilahi aşkın tezahürleri olarak kabul edilebilecek sevgi, saygı, hoşgörü gibi değerlerlerle mümkün olacaktır. Bu yüzden dini hayatımızın canlı olması gerekmektedir. Fıtratımızda saklı bulunan bu duyguyu göz ardı edip o boşluğu doldurmak için başka alternatifler aramak, insanlık sınırlarını zorlamaktan başka bir işe yaramayacaktır. Bu takdirde hayatta anlaşmazlıkların çözüm yolu, şiddet, düşmanlık, kin ve kaba kuvvet olmaya devam edecektir. Ve ne yazık ki dünya ahiret mutluluğuna kavuşabilmesi için yaratılan insanın bu mutluluğa kavuşması, satırlarda kalmış bir temenniden öteye geçemeyecektir.

* Din İşleri Yüksek Kurulu Emekli Üyesi
yiscan@yeniumit.com.tr

DİPNOTLAR

1. İsra, 17/13
2. Bakara, 2/143
3. Tin, 95/4-5
4. Hucurat, 49/13
5. Taha, 20/12
6. İnsan, 76/3
7. Mü'minun, 73/21
8. A'raf, 7/40

Prof. Dr. Ali AKPINAR *

Temmuz / Ağustos / Eylül - 2006 / 73

Tedbir kaderi değiştirmese de, neticede insanı kadere taş atmaktan kurtarır.

KALIN VE İNCE ÇİZGİLERİYLE KADER

Problem: Müslüman bir beldede, Müslüman bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmek; İslâm olmayan bir beldede ve Müslüman olmayan bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmeye göre bir imtiyaz mıdır?

İslâm'la tanışan ve yeniden İslâm'a dönen kimselerin hayat hikayelerinde, onların bir rüya, bir olay yahut farklı bir kişiyle karşılaşıp, onların uyarılarıyla Müslüman olduklarını duyarız. Onların karşılaştıkları bu şeyler onlar için bir ayrıcalık mıdır? Bu gibi şeylerle karşılaşmayan insanların ne suçu var? Benzeri şeylerle onlar da karşılaşsalar, belki onlar da doğru yolu bulacaklar, ve benzeri sorular..

Bu yazımızda sık sık gündeme getirilen bu sorulara Kur'ân ayetleri ışığında cevaplar aramaya çalışacağız. Bu arayışta, oldukça çetrefilli olan ve tartışılması yasaklanan[1], ama bir türlü insanın düşünüp soru sormaktan kendini alamadığı kader konusunu bir bütün olarak ele alacak değiliz. Belki sadece yukarıdaki sorular çerçevesinde, konunun bazı noktalarına değinerek bir fikir jimnastiği yapmış olacağız. Bu denememiz ile, kader konusunun yanlış anlamaya açık, ayakları kaydıran, çetrefilli bir konu olması yanında, tamamen anlaşılmaz bir mesele olmadığını da ortaya koymaya çalışacağız. Şunu da hemen belirtelim ki, kader konusu tafsilat ve teferruatıyla incelenip

> Tamamen Yüce Allah'ın tayin ve takdirinde olan sınav, zaman ve mekanını seçme yetkisine müdahale ederek Yüce Yaratıcı'yı sorgulamayı, suçları O'na atmayı terk ederek, O'nun huzuruna çıkarılıp sorgulanacağımız güne hazırlanmalıyız. İşte ancak o zaman doğru ve sağlıklı bir kader anlayışı/inancına sahip olacağız.

kavranabilecek bir konu değildir.. Kâinat, sırlar ve meçhuller alemidir.. Kader, insanoğlunun bu sırlar ve meçhuller karşısındaki bilgisinin sonlu ve sınırlı olmasından kaynaklanmaktadır.. İnsan ilminin sınırı ve sonlu oluşu, sırlar ve bilinmezler karşısında aciz kalışına sebep olmaktadır. Dolayısıyla insan, Allah kadar ilim sahibi olmadığı sürece -ki buna imkan yoktur- kadere inanmaya mecbur olacaktır.[2]

Müslüman Bir Ailenin Çocuğu Olarak Dünyaya Gelmiş Olmak Nimetlerin En Büyüğüdür

Her şeyden önce şunu teslim etmemiz gerekir ki, Müslüman bir beldede, Müslüman bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmek, büyük bir nimet ve ilahi bir lütuftur. Bunun kadr ü kıymetini bilmeli ve nimet sahibine karşı şükrümüzü eksiksiz olarak yerine getirmeye gayret etmeliyiz. Bu konuda Kur'ân şöyle buyurur: "Hatırlayın ki Rabbiniz size: 'Eğer şükrederseniz, elbette size (nimetimi) artıracağım ve eğer nankörlük ederseniz hiç şüphesiz azabım çok şiddetlidir! diye bildirmişti'."[3] "Eğer siz iman eder ve şükrederseniz, Allah size neden azap etsin! Allah şükre karşılık veren ve her şeyi bilendir."[4] Nimete şükür, nimet sahibini tanımak, nimetin nimet olduğunun farkına vararak onun kıymetini bilmek, nimeti sahiplenip onu nimetin asıl sahibinin istekleri doğrultusunda kullanmak, nimet sahibine hal ile olduğu gibi kâl (dil) ile de çokça hamd ü senalar etmekle olur. Bir de sahip olduğumuz nimetlerin elimizden alınıvereceğini, yahut bizlere hiç verilmemiş olabileceğini düşünerek bu sayılanları en güzel bir biçimde yerine getirmeliyiz. Nitekim Kur'ân'da nimetlerin elimizden alınıvereceğini hatırlatarak bizleri şükre davet eden pek çok ayet vardır. Onlardan bir kaçı şöyledir:

"Dilesek onların gözlerini büsbütün kör ederdik. O zaman doğru yolu bulmaya koşuşurlar, ama nasıl göreceklerdi? Eğer dilesek oldukları yerde onların şekillerini değiştirirdik de ne ileriye gitmeye güçleri yeterdi ne de geri gelmeye!"[5]

"De ki: Düşündünüz mü hiç, eğer Allah üzerinizde geceyi ta kıyamet gününe kadar aralıksız devam ettirse, Allah'tan başka size bir ışık getirecek tanrı kimdir? Hala işitmeyecek misiniz? De ki: Söyleyin bakalım, eğer Allah üzerinizde gündüzü ta kıyamet gününe kadar aralıksız devam ettirse, Allah'tan başka, istirahat edeceğiniz geceyi size getirecek tanrı kimdir? Hâla görmeyecek misiniz?"[6]

"De ki: Suyunuz çekiliverse, söyleyin bakalım, size kim bir akar su getirebilir?"[7]

Ayetlerde sağlık, gece, gündüz ve su gibi en temel nimetlerin elimizden alındığı zaman, içerisine düşeceğimiz durumların vahametine vurgulu bir biçimde dikkat çekilmektedir.

Burada göz ardı edilmemesi gereken bir husus da şudur: Müslüman bir toplumda dünyaya gelmiş olmak büyük bir nimettir, dedik. Bu nimeti veren Yüce Allah'tır. Yukarıdaki ayetlerde geçtiği üzere Yüce Allah ise, nimetlerini hak edip kıymetini bilenlere nimetlerini artıracağını haber vermiştir. O halde Müslüman bir toplumda/ortamda doğan kimse, bu nimeti hak etmiştir. Peki neyle? Bu sorunun cevabını şöyle verebiliriz: İnsan, kendi içinde bir bütünlük arz ettiği gibi; insan cinsi içerisinde de bir bütünün parçasıdır. Onun fiziğinin oluşmasında anne- babasının etkisi ve katkısı vardır, onlardan almış olduğu genler onun sağlıklı bir şekilde ve sahip olduğu özelliklerde dünyaya gelmesini sağlamıştır. Tıpkı bunun gibi, anne ve babanın ruhi ve manevi durumları da çocuğun ruhi yönünün belirlenmesine etki edebilir. Elbette bunda etkileyenler öncelikle sorumludur. Örneğin bir kâtilin yargılanmasında kâtilin cezası ayrıdır, onu suça azmettirici olanların cezası ayrıdır. İlki suçu işlediği için, ikincisi ise suça azmettirdiği için cezalandırılır. Nitekim İslâm, kişilikli çocukların yetişmesinde eş seçimine, ana-babanın ve çocuğun anne kamına düşmeden önce ve sonra helal gıdalarla beslenmenin gereğine, doğumdan sonra onun ilk duyacağı seslere (ezan ve kamet), çocukluk yıllarında duyacağı seslere, ona sunulacak güzel örneklere ve onun için yapılacak hayır dualara büyük önem vermiştir. Bunların hepsinin çocuğun kişiliğinin oluşmasında etkisi var demektir. Nitekim pek çok seçkin insan gibi Hz. İbrahim peygamber de, zürriyetinin de Salih Müslümanlardan olması için dua etmiş[8], Peygamberimiz de kendisinin "Dedesi İbrahim'in duası, Hz. İsa'nın müjdesi ve anası Amine'nin rüyası"[9] olduğunu belirterek bu gerçeğe işaret etmiştir. Dolayısıyla insan cinsinin bir parçası olarak dünyaya gelen kişinin, yetişeceği ortamın belirlenmesinde, ona o ortamı hazırlayanların katkısı da vardır. Anne baba çocuğun bir

> Müslüman bir beldede, Müslüman bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen kimselerin hepsi Müslüman yahut iyi birer Müslüman olmamakta; Müslüman olmayan bir beldede ve Müslüman olmayan bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen herkes de kafir olmamaktadır. Bunun, Kur'ân'da sayılan tarihî örnekleri vardır

parçası, çocuk da onların bir parçasıdır, işte ortamın hak edilmesinde parçaların etkisi ve katkısı da vardır, bu etki ve katkıda bulunanlar da ona göre sorumludurlar. Genel olarak iyi aile çocukları iyilerden; kötü aile çocukları da kötülerden olmaktadır. İstisnaların arka planında ise yine kişilerin ihmali yatmaktadır. Hz. Nuh'un inanmayan oğlunun inkarcı olmasının ardında, peygamber olan babasının olmasa bile oğlunun kendi kusuru, inanmayan annesinin ve çevresinin etkisi vardır.

İnsanlara Farklı Konumlar Biçen Yüce Yaratıcıdır:

Yüce Rabbimiz erişilmez güç ve kudret sahibi olup dilediği her şeyi yapmaya ve istediği gibi takdir etmeye kadirdir. Bir adı da Hakîm olan Yüce Rabbin tüm yaptıklarında sayısız hikmetler vardır. Biz bu hikmetlerin kimini bilebiliriz, kimini ise bilemeyebiliriz. Ama şunu iyi bilmeliyiz ki O, tüm yaptıklarında, plan ve takdirinde asla sorgulanamaz ve yargılanamaz. Beni neden yarattın? Beni neden bu dönemde yarattın da şu dönemde yaratmadın? Neden beni bu ana babanın çocuğu olarak yarattın da şu özellikte bir ana babanın çocuğu olarak yaratmadın? Niçin beni kız olarak dünyaya getirdin de erkek olarak getirmedin? Bu ve benzeri sorular, O'nun Ulûhiyetine müdahaledir. Elbette O bir yaratıcı olarak dilediği her şeyi dilediği gibi planlayıp yapandır. "Çünkü Rabbin, istediğini hakkıyla yapandır."[10] "Allah, yaptığından sorumlu tutulamaz; onlar ise sorguya çekileceklerdir."[11] O'nun yaptıklarından sorgulanamaması, O'nun anlamsız ve yersiz şeyleri yapmış olması anlamına da gelmez. Elbette O, her şeyi en güzel, en mükemmel ve yerli yerince planlar, yapar ve yaratır. Nitekim O'nun yaratıklarına şöyle bir baksak, onlarda bir eksiklik, bir anlamsızlık, bir tutarsızlık bulmamız, şu şöyle olsaydı daha iyi olurdu dememiz asla mümkün değildir. "O ki, birbiri ile uyumlu yedi göğü yaratmıştır. Rahman olan Allah'ın yarattığında hiçbir uygunsuzluk göremezsin. Gözünü çevir de bir bak, bir bozukluk görebiliyor musun? Sonra gözünü, tekrar tekrar çevir bak; göz (aradığı bozukluğu bulmaktan) aciz ve bitkin halde sana dönecektir. "[12]

Buna göre insanların hangi çağda ve hangi şartlarda dünyaya getirileceklerini belirleyen ve planlayan da O'dur. O'nun her yaptığında olduğu gibi, bunda da sayısız hikmet vardır. Ve O'nun her yaptığı anlamlı ve yerinde olduğu gibi, bu da anlamlı ve yerindedir. Öte yandan Müslüman bir beldede, Müslüman bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen kimselerin hepsi Müslüman yahut iyi birer Müslüman olmamakta; Müslüman olmayan bir beldede ve Müslüman olmayan bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen herkes de kafir olmamaktadır. Bunun, Kur'ân'da sayılan tarihî örnekleri vardır: İblis, olumsuz bir çevre ile karşılaşmadığı, üstelik Yüce Allah'ın pek çok nimetlerine yakından tanık olduğu halde O'na başkaldırıp şeytan olabilmiştir. Hz. Adem ve Hz. Nuh peygamberin oğullarından biri, Hz. Nuh ve Hz. Lut'un hanımları, peygamber kocalarına ve dolayısıyla Yaratıcıya başkaldırabilmişlerdir. Toplumunun ve ailesinin putperest olmasına rağmen Hz. İbrahim, putlara tapmaktan kendini koruyabilmiştir. Firavun'un sarayında yetişen bir kişi ile Firavun'un bizzat karısı Müslüman olabilmişlerdir. Son olarak Peygamberimiz zamanında yaşayıp onun çağrısını duyan pek çok kişi ona inanırken; yine aynı dönemde yaşayıp onun çağrısını duyduğu halde ona inanmayan kimseler olmuştur. Demek ki Müslüman bir çevrede yetişmiş olmak Müslüman olmak için yegane sebep; Müslüman olmayan bir çevrede yetişmiş olmak da kafir olmak için tek neden değildir.

Yüce Allah Ezeli İlmiyle Kullarının Ne Olacağını Bildiğinden Onların Kaderini Önceden Belirler:

Kullarından dilediğini hidayete erdiren de, saptıran da Yüce Allah'tır. Yüce Allah'ın erişilmez gücünü anlatan bu Kur'ânî ilke,[13] Allah Teâlâ'nın kulları üzerinde baskı kurup onlara hiçbir şekilde dileme güç ve yetkisi vermediği anlamına gelmez. Belki her şeyin belli bir plan ve program dahilinde olduğu anlamına gelir. Yüce Yaratıcı, ezelî ve erişilmez ilmi ile kimin hidayet ve sapıklığa layık olduğunu iyi bilir ve O'na göre de hidayete layık olanı ona, sapıklığa yaraşanı da ona yöneltir. Hidayet dileyene o yolu kolaylaştırır, sapıklığı dileyene de o yolun önünü açar. Nitekim bir hadiste "Allah Teâlâ bir kulun hayrını diledi mi, onu ölümden önce salih amel işlemede muvaffak kılarak istimal eder" buyurulmuştur. Kendisine 'Allah onu nasıl istimal eder' diye sorulunca da "Ölümden önce ona, salih amel işleme imkanı tanır" demiştir.[14] Elbette O, kime hayır dileyeceğini iyi bilir. Şerre yönelen, batıla şartlananlara hayır

O'nun izni olmadan hiç kimse O'na karşı gelemez, O'na karşı bir densizlik yapamaz. Ama O, şirke-küfre-batıla şartlanmış ve saplanmış olan iman ve İslâm'a layık olmayan kimseleri de zorla iman ve İslâm'a sokmaz. Bu, imtihanın bir gereğidir. Yüce Allah'ın müşriklere, kafirlere ve münkirlere bu fırsatı tanıması, şirke-küfre ve inkara razı olduğundan değildir.

dilemez asla. Yüce Rabbimizin dünya ve Ahirette rahmetine ve lanetine müstahak olanlar bellidir. Pek çok ayet ve hadiste bunlar açıklanmıştır.

Yüce Allah, Herkese, Yöneldiği Şeyi Kolay Kılar:

Bu konuda Kur'ân'da şöyle buyurulmuştur: "Herkesin yöneldiği bir yön vardır. Haydin öyleyse hayırlara koşun, yarışın!"[15] "Artık kim verir ve sakınırsa, en güzeli de tasdik ederse, biz de onu en kolaya hazırlarız (onda başarılı kılarız). Kim cimrilik eder, kendini müstağni sayar, en güzeli de yalanlarsa, biz de onu en zora hazırlarız. Düştüğü zaman da mal kendisine hiç fayda vermez."[16] Ayetler, insanlara iyilik ve ihsanda bulunan, Yüce Allah'a karşı sorumluluklarının farkında olarak O'ndan sakınan ve tevhidi, Allah'ın kendisine bahşettiği nimetleri, salih amelleri, cenneti doğrulayıp tasdik eden kimseye hidayet yolunun kolaylaşacağını haber veriyor. Aynı şekilde hayır ve iyilikler konusunda cimri olan, Rabbine karşı kendini yeterli görüp tevhidi, Ahireti yalanlayan kimseye de sapıklık/şer yolunun açılacağını bildirmektedir.[17] Nitekim Allah katında cennetliklerin ve cehennemliklerin belli olduğunu söyleyen Peygamberimize "O halde amel etmek niye?" diye soranlara O, şöyle cevap vermiştir: "Siz çalışıp gayret etmeye devam edin, çünkü herkes ne için yaratılmışsa o, ona kolaylaştırılır. Cennetlik olana, cennetliklerin ameli kolaylaştırılır; cehennemlik olana da onların ameller kolaylaştırılır."[18]

Peygamberimize hitaben gelen bir ayette de şöyle buyurulur: "Şüphesiz Allah, açığı da gizleneni de bilir. Seni en kolaya muvaffak kılacağız. O halde eğer öğüt fayda verirse öğüt ver."[19] Elbette Peygamberimiz, Allah tarafından seçilmiş bir seçkin kişidir. Ama aynı zamanda o, Peygamber olmadan önce sergilediği kırk yıllık hayatıyla peygamber olarak seçilmeyi görevlendirilmeyi hak etmiş biridir. İşte onun sahip olduğu bu güzellikler, Yüce Mevla'nın lütuf ve rahmetiyle birleşmiş ve onu peygamberliğe taşımıştır.

Şu ayet ise genel olarak herkese yöneliktir: "Kim Allah'tan sakınırsa, Allah ona işinde bir kolaylık verir."[20] Demek ki Yüce Allah, kendine karşı yükümlülüklerinin bilincinde olarak, kendisini hesaba katarak yaşayan kullarına yöneldikleri her türlü hayır işinde kolaylıklar ihsan edecektir. Nitekim tarih boyunca bu, hep böyle olmuştur. En olumsuz şartlarda bile, gerçeği arayan, yönelen hakikat sevdalılarının önüne hayır kapıları açılmış, onlar hayırlar ve hayırlı kimselerle karşılaşarak hep hayra eren kimseler olmuşlardır.

İnsanların Farklı Konumlarda Olması İmtihanın ve Onlara Verilen Özgürlüğün Bir Gereğidir:

Yüce Rabbimiz isteseydi, bütün insan ve cinler tevhid üzere olur, hiç kimse O'na baş kaldıramaz ve O'nu inkar edemezdi. Ama O, kullarını imtihan etmek istemiş ve bu imtihanın tabii bir gereği olarak da onlara irade/dileme yetisi vermiş ve insana verdiği bu dileme gücü kadar onu sorumlu kılmıştır.

Dolayısıyla insan, yapıp ettiklerinden öncelikle kendisi sorumludur. İnsanın doğru yolu bulmasına yardımcı olan ana-baba-çevre ve benzerleri, sevaba nail olurlar, ama bu onun sevabından bir şey eksiltmez. Aynı şekilde insanın yoldan çıkmasına önayak olan ana-baba-çevresi de günah kazanırlar, ama bu, yoldan çıkan insanın sorumluluğunu ortadan kaldırmaz ve onu masum hale getirmez. Şimdi şu ayetleri dikkatlice okuyalım: "Allah dileseydi sizleri bir tek ümmet yapardı; fakat size verdiğinde (yol ve şeriatlarda) sizi denemek için (böyle yaptı). Öyleyse iyi işlerde birbirinizle yarışın. Hepinizin dönüşü Allah'adır. Artık size, üzerinde ayrılığa düştüğünüz şeylerin gerçek tarafını) O haber verecektir."[21] "Eğer onların yüz çevirmesi sana ağır geldi ise, yapabilirsen yerin içine inebileceğin bir tünel ya da göğe çıkabileceğin bir merdiven ara ki onlara bir mucize getiresin! Allah dileseydi, elbette onları hidayet üzerinde toplayıp birleştirirdi, o halde sakın cahillerden olma!"[22] "Eğer Rabbin dileseydi, yeryüzündekilerin hepsi elbette iman ederlerdi. O halde sen, inanmaları için insanlar zorlayacak mısın?"[23] "Biz dilesek, elbette herkese hidayetini verirdik. Fakat, 'Cehennemi hem cinlerden hem insanlardan bir kısmıyla dolduracağım' diye benden kesin söz çıkmıştır."[24] Bu ayetler, her şeyin Yüce Allah'ın izni ve iradesiyle olduğunu açıklamaktadır. Evet O'nun izni olmadan hiç kimse O'na karşı gelemez, O'na karşı bir densizlik de yapamaz. Ama O, şirke-küfre-batıla şartlanmış ve saplanmış olan iman ve İslâm'a layık olmayan kimseleri de zorla iman ve İslâm'a sokmaz. Bu imtihanın bir gereğidir. Yüce

Allah'ın müşriklere, kafirlere ve münkirlere bu fırsatı tanıması, şirke-küfre ve inkara razı olduğundan değildir elbet. Fakat onlar bunu istemişler, diretmişler, hak etmişler; O da onlara bu konuda fırsat tanımıştır. Bu yüzden onlar, yaptıklarının sonucuna katlanacaklardır.

Yüce Mevla ezelî ve ebedî ilmi ile kimin neyi hak edeceğini, kimin neye layık olduğunu bilir. "Hiç yaratan yarattığını bilmez mi? Elbette O, her şeyi bilen, tüm inceliklere muttali olandır.[25] Buna göre O, herkesi layık olduğu/olacağı şeye göre ve ona uygun şartlarda yaratır. İslâm beldesinde doğup büyüyenlerin Müslüman olacaklarını, Müslümanlığa layık kimseler olduklarını bildiğinden O, onlara İslâm beldesinde yetişme imkanı sağladı. Ötekilere ise bu imkan sağlanmadı. Sağlansaydı da zaten bir şey değişmeyecekti. Ama diyelim ki, Müslüman olmayan bir beldede yetişen bir kimse, Müslümanlığa layık ve yatkın biri ise, o kimse bulunduğu şartlarda da Müslüman olabilir ve onun sevabı katlanır. Nitekim küfür diyarında Müslüman olan ve Müslümanlıklarını güzelleştiren pek çok insan vardır. Tıpkı bunun gibi, Müslüman bir beldede yetiştiği halde İslâm'a yatkın ve layık olmayan biri de, dinin dışında bir kimse olabilmekte, küfür ve inkarda ileri giderek günahını artırabilmektedir:

Bunu şöyle de ifade edebiliriz: Günümüzde yaşayan bir kişinin, Allah katındaki değeri neyse, o kişi Hz. Peygamberin Saadet çağında yaşamış olsaydı yine aynı değer ve derecede olacaktı. Sözgelimi günümüzde iyi bir Müslüman kimliği sergileyen kişi Saadet Çağında yaşasaydı Ebu Bekirler halkasına; günümüzde azgın bir inkarcı olan kişi de, Hz. Peygamber döneminde yaşasaydı Ebu Cehiller kervanına katılırdı. Bir kişi kadın olarak dinde nereye gelmişse, erkek olsaydı geleceği yer yine aynı olacaktı. Fakir bir kimsenin, o şartlarda geldiği dini seviye; zengin olsaydı geleceği seviyeden farklı olmayacaktı.

Her İnsan Gerçeğe/doğruya Yatkındır:

Burada bilinmesi gereken bir başka husus da her insan doğuştan öncelikli olarak hak ve hakikate meyilli ve yatkındır. Şerre meyil ve yatkınlık sonradan kazanılan bir şeydir. Sonuçta elbette hayıra yatkınlık da şerre yatkınlık da insanın genlerine yüklenmiştir.[26] Firavun olmak da, Firavun olmamaktan ve Firavun'la mücadele etmekten daha kolay değildir. Bu konuda Peygamberimiz "Her doğan fıtrat üzere doğar, sonra onu anası babası Yahudileştirir, yahut Hıristiyanlaştırır, yahut Mecusileştirir, ya da yaratılışı üzere kalarak Müslüman olur"[27] buyurmuştur. Kur'ân ise aynı konuya şöyle açıklık getirir: "Sen yüzünü hanif olarak dine, Allah insanları hangi fıtrat üzere yaratmış ise ona çevir. Allah'ın yarattığında değişme yoktur. İşte dosdoğru din budur; fakat insanların çoğu bilmezler.[28] Bunun için de kişinin yetiştiği yerin olumsuz şartları, ana-baba ve çevresinin onu inkara çağırması, onun için geçerli bir mazeret değildir. Yine kişinin iyiye/güzele yönelmesi, hak ve hakikati seçmesi hem kendi yararınadır, hem de başkalarının ve sonrakilerin yararınadır. İnsanın yaptığı yapacağı her iyilik ve güzellik, yeni başka iyilik ve güzelliklere kapı aralar. Nitekim Cahiliye döneminde yaptıkları iyiliklerin kendilerine bir faydasının olup olmadığını soranlara Peygamberimiz şöyle cevap vermiştir: "Kim bilir belki de sizin İslâm olmadan önce yaptığınız iyilikler, sizin Müslüman olmanızı sağlamıştır. Sen geride bıraktığın hayırlar üzere Müslüman oldun."[29] Yine Peygamberimiz İslâm'dan önceki insanları değerlendirirken şöyle buyurmuştur: "Onların Cahiliyye döneminde hayırlı olanları, Müslüman olup dinin ruhuna aşina oldukları takdirde İslamî dönemde de hayırlı kimseler olurlar."[30] Onun için biz hep iyiye/güzele yönelmeli, hep iyilik ve güzelliklerin adamı olmalıyız. Yaptığımız en küçük bir iyilik ve kötülüğün mutlaka karşılığını göreceğimizin bilincinde hep iyiliklere yönelmeli ve her çeşit kötülükten kaçınmalıyız. Unutmayalım ki, bir zamanlar İslâm beldesi olan nice yerler, o yerlerde yaşayanların içerisinde bulundukları bu nimetlerin kadr ü kıymetini gereği gibi bilmemeleri yüzünden küfür diyarı olmuş, o beldelerde Müslüman anne-babaların çocukları gayri Müslim ana baba haline gelmişlerdir. Bütün bunlar insanların kendi elleriyle yapıp ettikleri yüzünden olmuştur. Yoksa küfür ve inkara razı olmayan, kuluna bunları yakıştırmayan, kulunun hep hayrını isteyen Yüce Allah asla kullarına haksızlık etmez, ama kullar kendi kendilerine yazık etmişlerdir.

Günümüzde yaşayan bir kişinin, Allah katındaki değeri neyse, o kişi Saadet çağında yaşamış olsaydı yine aynı değer ve derecede olacaktı. Sözgelimi günümüzde iyi bir Müslüman kimliği sergileyen kişi Saadet Çağında yaşasaydı Ebu Bekirler halkasına; günümüzde azgın bir inkarcı olan kişi de, o zaman yaşasaydı Ebu Cehiller kervanına katılırdı.

İnsan Kendisine Verilen İradesi Kadar Sorumludur:

Kader dediğimiz planın kalın çizgilerini Yüce Yaratıcı çizer, O tüm her şeyi kapsayan, zaman ve mekanı kuşatan ilmiyle onu planlar. Kaderin ince rötuşlarını ise insan çizer. Küllî irade ve cüzî irade ayırımı, Yaratıcının iradesiyle insanın iradesi karşılaştırıldığında ortaya çıkan bir

Mazeretlere sığınarak kulluktan kaçmaya çalışmayı bir kenara bırakmalı, içerisinde bulunduğumuz İslâm nimetinin kıymetini bilip Müslümanlığımızı güzelleştirmeye çalışmalıyız. Yaptıklarımızda sadece kendimizden ibaret olmadığımızı; sergilediğimiz söz ve davranışların başkalarını etkileyeceğini, bu etkileme oranında sorumlu olacağımızı unutmamalıyız.

sonuçtur. Yani insanın iradesi, Yüce Yaratıcının iradesi karşısında cüzîdir, sınırlıdır, küçüktür ve O'nun kapsamlı iradesine bağlıdır. Ama bu, insanın yapıp ettiklerinden mesul olmadığını, iradesinin ilahi irade tarafından değerlendirilmediği anlamına gelmez. Elbette insan kendisine verilen akıl ve iradesiyle yapıp edeceklerini belirler, tayin eder ve karar verir. Sonra da yine kendini verilen güçle onları bizatihi kendisi yapar ve sonuçlarına da kendisi katlanır. İnsan kendisine verilen irade, güç oranında yapıp ettiklerinden sorumludur. Yüce Allah onu, sahip olduğu imkan ve fırsatların ötesinde bir güç ve kudretten dolayı yargılamaz. "Allah her şahsı, ancak gücünün yettiği ölçüde sorumlu tutar. Herkesin kazandığı (hayır) kendi yararına, yapacağı (şer) de kendi zararınadır."[31]

Özetleyecek olursak, insanın dinini seçmesinde en önemli etken kendisidir. İnsan akli ve ruhi donanımıyla kendi kararını kendi verir, kendi yolunu kendisi seçer. Anne-baba ve çevre (arkadaş, toplum) de insanın inancını belirlemede etkili olan ikincil etkenlerdir. Onlar da yönlendirdikleri kişilerin iyi yahut kötüyü seçmelerinde, etkinlikleri kadar sorumludurlar. Onların sorumlu olmaları, onlardan etkilenen kişiyi sorumluluktan kurtarmaz. Şöyle ki eğer insan isterse, kendi ruhî ve aklî yetkinliği ile bu ikincil etkenleri aşabilir ve onları devre dışı bırakabilir. Nitekim bunun, insanlık tarihinde, olumlu olumsuz pek çok örnekleri vardır. İşte insanın kendi arayış, istek ve yönelişindeki samimiyet ve iyi niyet, onun doğrularla kolayca tanışması ve onların gereğini yapmasına imkan sağlayacak şartları oluşturmakta, kişileri karşısına çıkarmakta, imkanları ona vermektedir. Yani gidişatı insan hak etmekte, Yüce Allah da ona göre yaratmaktadır. O'nun, olacakları önceden bilip planlaması, O'nun engin ilmi ve erişilmez kudretiyle alakalıdır. Yoksa bu bilme ve planlama, kullar üzerine baskı kurma ve onların özgürlüklerini sınırlamak demek değildir.

Sonuç olarak bir takım mazeretlere sığınarak Yüce Rabbe yaraşır kulluktan kaçmaya çalışmayı bir kenara bırakmalı, içerisinde bulunduğumuz İslâm nimetinin kıymetini bilerek Müslümanlığımızı güzelleştirmeye gayret etmeliyiz. Yapıp ettiklerimizde sadece kendimizden ibaret olmadığımızı; sergilediğimiz söz ve davranışların kendi geleceğimiz ve kendi neslimiz başta olmak üzere, başkalarını da etkileyeceğini, bu etkileme oranı kadar sorumlu olacağımızı unutmamalıyız. Tamamen Yüce Allah'ın tayin ve takdirine kalmış olan sınav, zaman ve mekanını seçme yetkisine müdahale ederek Yüce Yaratıcı'yı sorgulamayı, suçları O'na atmayı terk ederek, O'nun huzuruna çıkarılıp sorgulanacağımız güne hazırlanmalıyız. İşte ancak o zaman sahip olacağımız doğru ve sağlıklı kader anlayışı/inancı, bizi daha iyi ve daha güzelin adamı olmaya sevkedecek; bize ihmalimiz yahut imtihanın gereği olarak karşılaştığımız kimi olaylara dayanma ve onları hayıra yorma gücü verecektir.

* Cumhuriyet Üniv. İlahiyat Fak. Öğrt. Üyesi
aakpinar@yeniumit.com.tr

DİPNOTLAR

1. Peygamberimiz, kader konusunda bilgisizce ve bir delile dayanmadan tartışanlara şöyle çıkışmıştır: "Siz bununla mı emrolundunuz, ben size bunun için mi gönderildim. Sizden öncekiler, bu işte tartışmaya girdiklerinde helak olmuşlardır. Ben size, bu işte tartışmamanızı emrediyorum." (Tirmizî, Kader 1)
2. Bkz. Süleyman Uludağ, Taftazânî/Kelam ilmi ve İslam Akâidi, s, 242.
3. İbrahim, 14/7.
4. Nisa 4/147.
5. Yasîn, 36/66-67.
6. Kasas 28/71-72.
7. Mülk 67/30.
8. Bakara, 2/128.
9. İbn Kesîr, Tefsîr, I, 174.
10. Hud, 11/107; Buruc, 85/16.
11. Enbiya, 21/23.
12. Mülk, 67/3-4.
13. Bkz. Rad, 12/27; İbrahim, 14/4; Fatır, 35/8; Müddessir, 74/31.
14. Tirmizî, Kader 8
15. Bakara, 2/148.
16. Leyl 92/5-11.
17. Bkz. İbn Kesir, Tefsîr, IV, 518.
18. Bkz. İbn Kesir, Tefsîr, IV, 518-519.
19. A'la 87/7-9.
20. Talak 65/4.
21. Maide, 5/48; Hud, 11/118; Nahl, 16/93; Şura, 42/8.
22. Enam, 6/35,107,112,137.
23. Yunus, 10/99.
24. Secde, 32/13.
25. Mülk, 67/14.
26. "Yüce Allah, her nefse iyiliği de kötülüğü de yüklemiştir." Şems, 91/8.
27. Buhari, Cenaiz 80; Tefsir 30/1; Kader 3; Müslim, Kader 22-24; Ahmed, II, 270, 315, 346.
28. Rum, 30/30.
29. Buharî, Edeb 16, Zekat 24, Buyu' 100, Itk 12; Müslim, İman 194-196; Ahmed, III, 402, 434.
30. Buharî, Enbiya 8, 14, 19, Menakıb 1, Tefsir 12/2; Müslim, Fedail 168, 199.
31. Bakara, 2/286.

Canan Yurdu

Eyvâh ıssız diyâr-ı dilber...
Her hatvesi bir mezâr-ı muğber!
Uçmuş da bakındığım terâne,
Kalmış sessiz bir âşiyâne.
Yer yer medfun durur emeller...
Gûyâ ki kıyâm-ı haşri bekler!
Yâ Rab! Niye böyle bir yığın hâk
Olmuş yatıyor o buk'a-i pâk
Yâ Rab, ne için o lem'a nâbûd?
Yâ Rab, ne için bu sâye memdûd
Yâ Rab, ne demek harîm-i cânan
Üstünde bu perde perde hicran?
Lâkin görünen kimin hayâli?
Cânan gibi tıpkı yâl ü bâli...
Gîsû-yi siyâh-ı târumân,
Altında cebîn-i lem'a-dârı,

Zulmetler içinde subh-i mahmûr;
Yâ gözbebeğinde nazra-i nûr;
Yâ ebr-i bahâr içinde cevvâl
Bâran çeklinde dürr-i seyyâl;
Yâ sînede her zaman coşan yâd,
Yâ kayd-ı bedende rûh-i âzâd.
Ey tayf-ı nigeh-firîbi yârin
Olmaz mı bir ân için karârın?
Heyhât, serâb-ı şavka döndün...
Karşımda parıldamanla söndün!
Kimden sorayım ki nerde dilber?
Makber gibi samt içinde her yer.
Cânan! Cânan!.. Dedim, arandım...
"Bir aks-i nidâ" dedikçe, yandım!.
Yâ Rab, neye hem sağır, hem ebkem,
Dağlar, dereler, bütün şu âlem?

Ey sevdiğimin sevimli yurdu,
Hâlin, bana şimdi pek dokundu!
Aç sîneni; yâd-ı nükhetinden
Bir şemmeye kâilim bugün ben.
Bir vakt o şemîm-i nâz-perver
Tâ subha kadar yanımda bekler,
- Ümmîde verip bekâ sabûhu-
Sermest-i safâ ederdi rûhu.
Heyhât o nesîm-i sâf şimdi
Nâzan, nâzan semâya gitti.
Ey lâne-i târumâr söyle,
Cânan sana artık inmiyor mu?
Ey mâtem-i pâyidâr söyle,
Sâhandaki nevha dinmiyor mu?
Ey ebr-i semâ-güzîn-i seyyâr,
Yâdında mıdır o nazlı reftâr?

Ey darbe-i bâda karçı, ra'şân,
İnşâd-ı enîn eden nihâlân!
Bir şi'r-i revân olup da cânan
Geçmez mi bu gölgeden hırâmân?
Ey dilber-i mihriban, zuhûr et!
Ömrüm gibi ansızın mürur et!
Ya kalb-i fezaya bir hutur et:
Afakımı lem'a lem'a nur et.
Bin nevha-i can içinde, pür-cûş,
Geldim bu garib yurda, medhûş.
Feryadımı yok mu eyliyen gûş?
Ya Rab, bu nasıl cihan-ı hamuş:
Bir "yok!" diyecek sada da yokmuş!...

Mehmed Akif ERSOY

Mustafa YILMAZ *

Temmuz / Ağustos / Eylül - 2006 / 73

Namaz müminin miracı, mirac yolunda ışığı-burağı.. yollardaki inanmış gönüllerin sefinesi-peyki-uçağı.. kurbet ve vuslat yolcusunun ötelere en yakın karargâhı, en son otağı, gaye ile hemhudut en büyük vesilelerden biridir.

İLKLERİN NAMAZ HAYATLARI

Peygamberlerin (alâ nebiyyinâ ve aleyhimüsselam) gönderiliş gayelerinden en önemlisi kulluk olsa gerek. Tebliğ, güzel örnek olma gibi diğer gayelerin de ancak kulluk vazifesinin yerine getirilmesiyle mümkün olabileceği düşünüldüğünde bu tespit kuvvet kazanıyor. Nitekim ubûdiyet derinliği olmadan ne tebliğ yapılabilir, ne başkalarına güzel bir misal teşkil edilebilir ve ne de dünya-ukbâ muvazenesi temin edilebilir.

Güzel ve makbûl her hususta olduğu gibi ubudiyet mevzuunda da -Kalbin Zümrüt Tepeleri'ndeki ifadesiyle 'ubûdet' demek daha doğru olabilir- Efendiler Efendisi zirveyi tutar. Çünkü O (aleyhi ekmelü't-tehâyâ), mutlak mânâda insan-ı kâmildir; başkalarının terakkisinin sona erdiği yer ancak O'nun yola başladığı yer olabilir. Namaz da en kâmil insanın en kâmil ve en câmi ibadetidir. Evet, namaz ibadeti Peygamber Efendimiz'in işte bu mukayeseler üstü, derin ibadet hayatında farklı bir önemi haizdir. Biz, daha ziyade O'nun ilk dönem çıraklarının namaz hususundaki hassasiyetleri üzerinde durmak istediğimiz bu makalemizde, Allah Resûlü'nün namaz hususundaki hassasiyetine sadece bir-iki cümleyle değinmek ve mücelletlere konu teşkil edebilecek bu hususu işin erbabına bırakmak istiyoruz; ta ki, sönük cümlelerimiz Efendimiz'in ibadet hayatının enginliğinin -şayet kâbilse- idrakine perde olmasın.

Allah Resûlü'nün Namaz Hayatından Örnekler

Peygamber Efendimiz "namaz benim gerçek göz aydınlığım" vecîz sözüyle ifade buyurur, namazın nezdindeki önemini. Bir başka hadis-i şerîfinde ise "Allah her peygambere bir arzu ve istek vermiştir. Bana verilen de gece kalkıp namaz kılmaktır" buyurarak, başkalarının şehvetle bir

kısım şeylere arzu duyduğu kadar, namaza karşı o derecede belki daha fazla bir iştiyak duyduğunu ifade eder. Allah'ın "elçim" demeden önce "kulum" dediği o gerçek kul, Namaz İnsanı, Rabbisinin huzurunda o kadar çok kıyamda duruyordu ki, çok zaman mübarek ayaklarının altı kabarıyordu. "Ey Allah'ın Resûlü, Allah Senin gelmiş-geçmiş günahlarını affetti; niçin kendini bu kadar helâk ediyorsun?" denilince de, "Rabbime şükreden bir kul olmayayım mı?" cevabını veriyordu. Namaza karşı alâkası işte bu ölçüdeydi.

Efendimiz'in namaz ufkuna işaret etmesi bakımından, Sonsuz Nur'dan istimdatla bir-iki örnek zikretmek istiyoruz:

Hz. Âişe Validemiz (radiyallahü anhâ) anlatıyor:

"Bir gece uyandığımda, Allah Resûlü'nü yanımda göremedim. Aklıma, diğer hanımlarından birinin yanına gitmiş olabileceği ihtimali geldi. El yordamıyla etrafı yokladım. Elim ayağına dokundu. O zaman Allah Resûlü'nün namaz kılmakta olduğunu anladım.. başı secdedeydi. Kulak verdim, hıçkıra hıçkıra ağlıyor ve şöyle yakarıyordu: "Allahım! Senin gazabından Senin rızana sığınırım. İkâbından affına sığınırım. Allahım! Başka değil, Senden yine Sana sığınırım. Zâtını senâ ettiğin ölçüde, Sen'i senâ etmekten âciz olduğumu itirâf ederim." "Senin komşuluğun, yakınlığın, azizliktir. Senin senâ ve övülmen, yücedir. Senin ordun mağlup edilemez. Sen va'dettiğin şeyde, va'dinden dönmezsin. Senden başka ilah, Senden başka ma'bûd da yoktur."

O, namaza bir türlü doyma bilmiyor, adetâ hiç doyum noktasına varamıyordu.

Şimdi de İbni Mes'ûd (radiyallahü anh)'ı dinleyelim. Diyor ki: "Bir gün Allah Resûlü'yle beraber gece namazı kılmaya azmettim. Geceyi O'nunla geçirecek ve O'nun yaptığı ibadeti ben de yapacaktım. Namaza durdu, ben de durdum. Fakat bir türlü rükûa gitmiyordu. Bakara sûresini bitirdi, "şimdi rükûa gider", dedim; fakat O, devam etti; sonra Âl-i İmran'ı, sonra da Nisâ sûresini okudu ve ardından rükûa vardı. Namaz esnasında o kadar yoruldum ki, bir ara aklıma kötü düşünceler geldi. Dinleyenler arasından biri sordu: Ne düşünmüştün? İbn-i Mes'ûd (radiyallahü anh): "Namazı bozup, O'nu namazıyla baş başa bırakmayı düşünmüştüm."

O, ömrünü kullukla geçirmişti. Namaz, O'nun en sevdiği gözdesiydi. Gece gündüz namaz kıldı ve hep öyle yaşadı. Nasıl yaşanırsa öyle ölüneceğini zaten O söylememiş miydi? Ve her fâni gibi O da ölecekti. Ama o, "namaz" demiş yaşamıştı ve namaz deyip hayata veda edecekti...

Son günleriydi. Gözlerini açacak dermanı dahi kalmamıştı. Başından aşağıya bir miktar su dökülünce gözlerini açıyor, şayet bir tek kelime söyleyecek kadar dermanı varsa, "Cemaat namazı kıldı mı?" diye soruyordu. Ancak bu kadarcık dahi, enerji sarfı, efor, O'nun dermanını tüketiyor ve yine bayılıyordu. Dökülen soğuk suyla kendine gelince sorduğu soru yine aynı soruydu: "Cemaat namazı kıldı mı?"

Hayır, cemaati saatlerden beri O'nu bekliyordu. Gözler hep kapısındaydı. Ne zaman perde aralanacak ve mescide yine güneş doğacaktı.. işte bunu gözlüyorlardı. Çoğu, O Güneşin batmak üzere olduğunun farkındaydılar; ancak buna bir türlü inanmak istemiyorlardı. Bu arada, Allah Resûlü, artık namaz kıldıracak tâkâtının olmadığını anlayınca "Ebu Bekr'e söyleyin namazı kıldırsın" buyurdu. Biraz kendinde iyileşme hissedince de mescide doğru yürüdü. Bir kolundan amcası Abbas (radiyallahü anh), diğerinden de amcasının oğlu ve aynı zamanda damadı, Hazreti Ali tutmuş, zorlukla mescide götürülmüştü. Kendisinden sonra imam olacak zâtın arkasına durdu ve namazını oturarak kıldı. O, bu şekilde mescide sadece iki defa gelebildi. Birinde namazı Allah Resûlü kıldırdı, Hazreti Ebu Bekir (radiyallahü anh) da arkadakilere onun sesini duyurdu. Diğerinde ise, namazını Hazreti Ebu Bekir (r.a.)'ın arkasında kıldı. Cemaatine kendisinden sonra gelecek imamı âdetâ iş'âr buyurdu.

Bir kere daha, evet O, namazla ve cemaatla bu derece bütünleşmişti. Son anına kadar da cemaati terketmemişti... *(S. Nur, 2. cilt, sh. 247-248)*

Allah Resûlü'nün Çıraklarının Hayatında Namaz

Efendiler Efendisi'nin çırakları denilince aklımıza ilk gelenler şüphesiz O'nunla aynı asrı paylaşmış sahabe-i güzîn efendilerimizdir. Bir mânâda sahabenin rahle-i tedrîsinde yetişen tâbiîn efendilerimiz ve onların talebeleri olan tebe-i tâbiîn hazerâtı ve günümüze gelene kadar Peygamber terbiyesinde yetişmiş bütün Allah dostları Efendiler Efendisi'nin çırağı sayılırlar. Onun için bir İmam-ı Azam, İmam Şafiî, diğer fakihler, müçtehidler; bir İmam Gazzalî, Şah-ı Nakşibendî, Üstad Bediüzzaman (radiyallahü anhüm ecmaîn), evet bunlar ve bunların emsalleri hep Allah Resûlü'nün çıraklarıdır. Zira hepsi silsileler halindeki yüksek sıradağların birer parçası gibidirler ve hepsi yaşadıkları farklı zaman dilimlerini aynı mektepte, Peygamber mektebinde almış oldukları nur ile nurlandırmışlardır.

İşte ümmetin bütün bu seçkin simalarının hayat-ı seniyyelerinde namaz ibadetinin ayrı bir yeri ve önemi vardır. Nasıl olmasın ki, namaz imanla ikiz kardeş, en büyük

kulluk, küfürle iman arasındaki perde, mü'min bir kulun mânevî terakkisinde en hızlı bir mirac yani asansör ve Allah'a en yakın olunabilecek secde gibi bir rüknü içinde bulunduran zikir, şükür, tevbe, dua, tefekkür gibi içiçe ibadetlerden müteşekkil en kıymetli bir ibadettir. Onlar namazın dünya işleri arasında geçiştiriliverecek kadar önemsiz bir iş olmadığını; en önemli bir vazife olduğunu, bu itibarla da her zaman ciddiyetle ele alınması ve öyle eda edilmesi gerektiğini iyi idrak etmişlerdi. Bunun için de onların, o kutluların namazları hep mirac buudlu namazlardı.

Gelelim onların namazlarına ve bakalım bu kadar önemli bir ibadet karşısında onlar nerede duruyor; biz nerede duruyoruz:

Hulefâ-i râşidin efendilerimizden Hazreti Ali (radiyallahü anh) ayağına saplanan bir ok için "ben namaza durayım; siz de onu çıkarın" diyordu. Yani namazdayken, vücuduna saplanan okun acısını duymayacak kadar fizikî âlemle alâkası kesiliyordu.

Peygamberimiz'in "Benden sonra peygamber gelecek olsaydı, o Ömer olurdu" dediği, İslam'ın yüzakı, Hazreti Ömer'in namaz hassasiyetine bakalım: O devâsâ insan, talihsiz bir İranlının hançeriyle yaralanmış ve yığılıp kalmıştı. Bir sesi çıkmıyor, birşey sorulunca da ya bir cevap vermiyor ya da gözleriyle 'hayır' deyip geçiştiriyordu. Fakat "ey mü'minlerin emiri, namaz!" denilince hemen kalkmaya çalışıyor, "namazı terkeden dinden nasipsizdir" diyerek yarabere içinde namazını kılmaya gayret ediyordu.

Sahabenin seçkinlerinden -aslında onların hepsi seçkin, hepsi farklıydı- Ebû Talha (radiyallahü anh) namazda bir kuşun dikkatini dağıtması üzerine kaybettiği manevî kazancın yerini tutacağını umarak bahçesini Allah yolunda sadaka vermişti. Ahiret kazancı karşısında dünya adeta bütünüyle gözünden siliniveriyordu.

Sahabe efendilerimizden Hazreti Adiyy b. Hâtim şöyle diyor: "Müslüman olduğum günden beri bir vakit bile yoktur ki, namaz için kâmet okunmuş olsun ve ben abdestli olarak mescitte hazır bulunmuş olmayayım." *(Zehebi, 3/164)*

Sahabenin rahlesinde yetişmiş büyüklerden Atâ ibn-i Ebî Rebâh (radiyallahü anh) artık yaşlanmış, zayıflamış ve tâkatsiz düşmüştü. Buna rağmen kalkıyor, bir rekatta Bakara sûresinden yüz ayet okuyordu. Okuyordu da ne yerinden kımıldıyordu, ne de üzerinde bir yorgunluk emaresi gözüküyordu. Namazdaki konsantrasyonu ona bedenindeki yorgunluğu hiç hissettirmiyordu. İbn Cüreyc onun hakkında diyor ki: "Mescid tam yirmi sene Atâ'nın yatağı oldu." *(Zehebi, 5/84)*

Menziller, geceleri katedilir. Rabb'e vâsıl olma geceleri olur. Karanlığın bağrında yapılan aydınlık işler, geceleri gündüzlerden daha nurlu kılmıştır. Mesafe alan, gece alır; alnı, geceleri seccâde ile tanışan ve seccâdesi gözyaşıyla ıslanan talihli, geceleri âdetâ mesafelerle yarışır.

Müslim b. el-Ferâhidî tebe-i tabiînin büyük imamlarından Şu'be b. Haccac hakkında şunu ifade ediyor: "-Kerahet vakitleri dışında- ne zaman Şu'be'nin yanına girdiysem onu hep Rabbisine karşı kıyamda namaz kılıyorken gördüm." Ebû Katan da "Şu'be'nin elbisesinin rengi toprak rengiydi; kendisi de namazı çok kılan, orucu çok tutan ve gönlü zengin bir kimse idi. Onun rükûda beklediği süreye şahit olsaydınız 'secdeye gitmeyi herhalde unuttu' derdiniz; iki secde arasında otururken izleseydiniz 'galiba ikinci secdeyi unuttu' diye düşünürdünüz" der. *(Ebu'l-Ferec, 3/349)*

İbrahim ibn-i Ar'ara anlatıyor: "Tabiîn ulemasından A'meş (Süleyman b. Mihran) zikredilince Yahya el-Kattân mutlaka şöyle derdi: A'meş kendini Allah'a vermiş gönül insanlarından biriydi, cemaatle namazı hiç terketmezdi; mescide erkenden gelir ve ilk safı kollardı. O hem bir allâme-i İslam'dır, hem de gecelerini ibadetle süsleyen bir gece aşığı."

Efendiler Efendisi'ne hizmet etme payesiyle müşerref Enes bin Mâlik Hazretlerinin namazını tarif ederken Hazreti Ebû Hureyre "Onun kadar namazı Allah Resûlü'nün namazına benzeyen ikinci bir şahıs görmedim" der. Torunu Hazreti Sümâme de "Enes Hazretleri namazda o kadar çok kıyamda dururdu ki çok zaman ayaklarının altı şişerdi" demiştir.

İbnü'l-Medînî, Bişr b. el-Mufaddal –ki tebe-i tabiîn tabakasının önemli simalarından birisidir- hakkında bizlere şunu söylüyor: "Bişr, her gün 400 rekat namaz kılardı ve iki günün birisinde mutlaka oruç tutardı." *(Askalanî, 1/402)*

Buraya kadar geçen örneklerde de görüldüğü üzere sahabe, tabiîn ve tebe-i tabiîn efendilerimiz günlerinin çoğunu namaza ayırıyorlardı. Onların yaşadığı toplumda günde belki bin rekat namaz kılanlar vardı ve muhtemelen bunların sayısı da az değildi. Onların yaşadığı zaman diliminde günde yüz rekat namaz kılmak adeta sıradan bir iş gibiydi. Onlar o kadar çok namaz kılıyorlardı ki, meselâ tabiîn nes-

linden Ebû Ubeyde el-Basrî vefat ettiğinde namaz kılıyordu ve ayaktaydı. *(Askalanî, 3/35)*

Teheccüdün Işıltısı ve Gecelerin Ruhbanları

Farz ve vâcip namazlarla teravihin dışında, geceyi ihya etmek için kılınan nafile namazların hepsini içine alan bir kavram olarak teheccüt, Kur'ân-ı Kerim'de yerini almış çok önemli bir ibadettir. Meâlen şu ayetleri örnek olarak göstermek mümkündür: "Sana mahsus bir namaz olmak üzere gecenin bir kısmında kalkıp Kur'ân oku, teheccüt namazı kıl. Böylece Rabbinin seni Makam-ı Mahmûda eriştireceğini umabilirsin." *(İsrâ, 17/79)*; "Teheccüt namazı kılmak için yataklarından kalkar, cezalandırmasından endişe ederek, rahmetinden ümid içinde olarak Rabbilerine dua edip yalvarırlar ve kendilerine nasib ettiğimiz mallardan Allah yolunda harcarlar." *(Secde, 32/16)*

Allah Resûlü (aleyhissalâtü vesselam) yatsı namazını kıldıktan sonra vitri kılmadan bir müddet istirahat eder sonra gecenin bir vaktinde kalkıp teheccüt namazını edâ ettikten sonra vitri onun arkasından kılardı. O'nun teheccütsüz geçirdiği hiç bir gece yok gibiydi. Hasbe'l kader, olmuşsa onu da ertesi gün mutlaka kazâ ediyor ve böylece hayatında herhangi bir boşluğa yer vermemiş oluyordu.

Buhârî ve Müslim'in rivayetine göre Abdullah ibn-i Ömer (radiyallahü anh) rüyasında, iki dehşetli kimsenin gelip, onu kollarından tutarak derin alevli bir kuyunun başına getirdiklerini ve atacaklar diye korkunca da: "Korkma, senin için endişe yok" dediklerini, ablası vasıtasıyla Efendimiz'e anlatır. Allah Resûlü, o zaman için henüz genç olan İbn Ömer için "O ne güzel insandır; keşke, teheccüt namazını da kılsa" şeklinde tabir ve tevcihte bulunurlar. Derler ki, İbn Ömer Hazretleri ondan sonra bütün gecelerini namaz kılarak ihya etmiştir.

Üstad Bediüzzaman 9. Söz'de beş vakit namazın belirli vakitlere tahsisini anlatırken teheccüt namazını da önemine binaen onların içine katar ve şunu söyler: "Gecede teheccüt ise; kabir gecesinde ve berzah karanlığında ne kadar lüzumlu bir ışık olduğunu bildirir, ikaz eder." Nitekim hadis-i şeriflerde gecenin karanlığını namazla delenlerin tastamam bir nura kavuşacakları ifade edilir. Zaten Üstad kendisi de bütün büyükler gibi bir gece aşığıdır. Talebelerinin şehadetiyle o, en ağır şartlar altında bile, gecelerde, göz kamaştıran bir huşû ile sabaha kadar ubudiyette bulunmuş; yaz-kış bu âdetini değiştirmemiş; teheccüt, münâcat ve evradlarını asla terk etmemiştir.. Komşularının şöyle dedikleri nakledilir: "Biz, sizin Üstadınızı sekiz sene boyunca yaz ve kış gecelerinde hep aynı vakitlerde kalkıp sabaha kadar hazin ve muhrik sadasıyla münâcat okuyorken görür, onun mahzun sesini dinler; böyle fasılasız ve devamlı mücahedesine hayretler içinde kalırdık."

Erzurumlu İbrahim Hakkı Hazretlerinin 'Uyuma' ve 'Gel Uyan Gecelerde' isimli iki güzel şiiri hepimizin malûmudur, hatta çoğumuz, çok kısmını ezbere biliriz. Birer beyit iktibas edelim:

"Dilersen Hayy u Kayyûm'un rızasın
Gece tenha otur zinhar uyuma!"
"Âşıklar uyumaz gece hem sen uyuma kim
Gönlün gözüne görüne Cânân gecelerde:"

Gecelerin kıymetini bilen tali'lilerden birisi de büyük mütefekkir Muhammed İkbal'dir. O şöyle der: "Allah'a hamdederim ki, onbeş-yirmi sene İngiltere'nin o loş, karanlık, isli, pis havası altında kalmama rağmen teheccüdümü hiç terketmedim."

M. Fethullah Gülen Hocaefendi'nin de düşünce ve kalb hayatında gecelerin ve teheccüdün ayrı bir önemi vardır. O geceleri ve teheccüdü değişik eserlerinde şu ifadelerle anlatır: "Menziller, geceleri katedilir. Rabb'e vâsıl olma geceleri olur. Karanlığın bağrında yapılan aydınlık işler, geceleri gündüzlerden daha nurlu kılmıştır. Mesafe alan, gece alır; alnı, geceleri seccâde ile tanışan ve seccâdesi gözyaşıyla ıslanan talihli, geceleri âdetâ mesafelerle yarışır. Evinin duvarları onun âhına âşina olan, geceleri merdiven merdiven yükselir ve mesafeler üstü âlemlere ulaşır. Yüksek fikir ve yüksek eserler, hep o karanlık döl yatağında gelişmiş ve insanlığın istifadesine arz edilmişlerdir.

Berzah azabından kurtulmayı düşünüyorsanız, gecelerinizi teheccütsüz bırakmayınız. Teheccüt, berzah karanlığına karşı bir zırh, bir silah, bir meş'ale ve kişiyi berzah azabından koruyan bir emniyet yamacıdır." *(İ. Gölgesinde, c. 2, sh. 161)*

Şimdi tekrar ilklere dönmek, gecelerin aydınlık ve nur saçan iklimini bir de onların hayatında seyretmek istiyoruz:

Allah Resûlü'nün "Rabbim, ben Osman'dan razı oldum, Sen de ondan razı ol" diye gecelerde dua ettiği Hazreti Osman'dan başlayalım: Şürahbîl b. Müslim, Hazreti Osman'ın gecelerini anlatırken 'onun hali hep kıyam ve secde idi. Sürekli oruç tutar, geceleri de daima namaz kılardı' der. Nitekim bu iffet abidesinin vücudunu ortadan kaldırmak isteyenler, bulunduğu yeri kuşattıklarında eşi onlara şöyle demişti: "Kimin canına kastettiğinizin farkına varın; bilin ki öldürmek istediğiniz insan tek

rekatta Kur'ân'ın bütününü okumak suretiyle her geceyi ihya eden bir kimsedir." *(Taberanî, 1/87)*

İclî anlatıyor: "Tebe-i tabiîn efendilerimizden Mansur b. Mu'temir'in bayan bir komşusu kızıyla beraber kalıyordu. Gece hava kararınca anne-kız birlikte uyumak için dama çıkar sabaha yakın da aşağı inerlerdi. Dolayısıyla kız, karanlıkta tam seçemediği için, komşunun damında bir direk görürdü. Mansur ölünce kız, "anneciğim, komşumuzun damındaki direğe ne oldu!" diye sordu. Anne, "Kızım o direk değildi, evin reisi olan İbn Mu'temir idi, vefat etti!" cevabını verdi. Her gece sabahlara kadar ayakta durup, ibadet ettiği için kızcağız, onu direk sanmıştı." Benzeri hadiselerin münferid vak'alar olmadığına işaret etmek için Esved b. Yezid en-Nehaî gibi başka zatlar için de anlatıldığını söylemekte herhalde fayda var.

Tebe-i tâbiînin büyüklerinden Yezîd b. Harun (rh.a.)'ı Ahmed b. Sinan şöyle anlatıyor: "İşin doğrusu ben namazı ondan daha güzel birisini görmedim. (Cemaatle) namazı hiç fevtetmemiştir. Her gün duhâ vaktinde 16 rekat namaz kılar; her geceyi de muhakkak ihya ederdi. O tam kırk küsur sene yatsı namazının abdestiyle sabah namazını kılmış bir insandır." *(Kayseranî, 1/318)*

İnsanlık âleminin ender yetiştirdiği müstesna kadınlardan biri olan Râbiatü'l Adeviyye geceleri kalkıyor, tenha bir köşede Rabbine ibadet ediyor ve 'Rabbim, dostlar dostunu buldu; ben de Sana geldim' diyor, garazsız, ıvazsız, herhangi bir beklentiye girmeden sadece Allah için, Allah'ın rızasına erebilmek için huzurda elpençe divan duruyordu.

İbadet ü taata kilitlenmiş bu ruh insanlarından biri tabiîn neslinden Süleyman b. Tarhan, bir diğeri de aynı dönemin dırahşan simalarından Said b. el-Müseyyeb (radiyallahü anhüma) idi. Onlar da sabah namazlarını yatsı namazının abdestiyle eda ediyorlardı. Said b. el-Müseyyeb elli sene bu şekilde devam etti. O: "Tam otuz senedir müezzin ne zaman ezan okumuşsa ben o esnada mescidde hep hazır bulunmuşumdur." derdi. *(Zehebî, 4/221)*

Görüldüğü üzere yatsının abdestiyle sabah namazını eda edenlerin sayısı hiç de az değildi.

Yine aynı nesilden olan Hazreti Amr b. Dînar geceyi üçe taksim ediyor; bir bölümünde istirahat ediyor, bir kısmında hadis ilmiyle iştigal ediyor, geriye kalan süre içerisinde de kendini namaza veriyordu.

Ahnef b. Kays da tabiîn neslinin en seçkin şahsiyetlerinden biriydi. Onun gece ibadeti çoğunlukla dua idi. Gece lambanın yanına gider, parmağını ateşe tutar, ateşin acısını duyunca, kendi kendine "falan gün falan günahı niçin işledin?" diye söylenir ve nefsini kınardı.

Bir başka aydınlık sima İbn Bekkâr Hazretleridir. Onun "40 senedir beni güneşin doğmasından daha fazla üzen bir şey olmamıştır" sözü, gecelerle ne kadar içli-dışlı olduğunu anlamamıza herhalde yeter.

Ebû Davud'un Kûfe tabiîlerinin en hayırlısı dediği, muhadramûn (Allah Resûlü'nün çağına yetişip de O Yüce Kâmet'i göremeyenler)den Ebû Osman en-Nehdî'ye bakalım. Süleyman et-Teymî, onun hakkında "küçük ya da büyük bir günaha girebileceğine ihtimal vermiyorum; zira o gündüzleri hep oruçlu, geceleri de sürekli kıyam halinde Rabbinin huzurundadır. O kadar çok namaz kılar ki, namazı yorgunluktan mecali kalmayıncaya kadar devam eder" der. Asım el-Ahvel de onun hakkında şunu söyler: "Ebû Osman en-Nehdî akşam ile yatsı arasında yüz rekat namaz kılan bir insandır." *(Kayseranî, 1/66)*

Bir diğer namaz sevdalısı da tabiîn neslinin medar-ı iftiharlarından Safvan b. Süleym ez-Zührî'dir. Onun hakkında "40 sene bir defa bile sırtını yatağa koymamıştır; gecelerini hep namazla geçirirdi; hatta o kadar çok secde ederdi ki alnında adeta bir delik açılmıştı" derler. İbnü'l-Medînî onun hakkında şunu söylüyor: "Safvan soğuk gecelerde bile uykusu gelmesin diye namazını toprak üzerinde kılar ve alnını yere koyardı." *(Mizzî, 13/187)*

Tabiîn neslinden Ebû Bekr b. Muhammed (radiyallahü anh) da öyleydi. Zevcesi bize şunu söylüyor: "Tam kırk sene var ki, o hiç bir gece yatağına bir defa bile uzanmamıştır. Gecelerini hep ibadet ü taatla geçirmiş bir insandır." İmam Mâlik, Ebû Bekr b. Muhammed (radiyallahü anh) hakkında, "ibadetine hele teheccüdüne onun kadar düşkün insan az bulunur" der. *(Ebu'l-Ferec, 1/232)*

Damra b. Rebîa da, İmam Evzâî hakkında şunları demiştir: "Onunla bir sene hacca gittik. Ne gündüz ne gece bir kere bile uzandığına şahit olmadım. Sürekli namaz kılıyordu. Uykusu gelince de bir direğe yaslanıyor, uykunun geçmesini bekliyordu."

Abbasi Devleti'nin seçkin halifelerinden Harun Reşid de hilafet süresi dahil ölene kadar her gün 100 rekat namaz kılmıştı.

Son olarak Hazreti Ali efendimizin torunu, Ali b. Hüseyin (radiyallahü anh)'ın namaz hayatına bakalım. O her gün ve gece 1000 rekat namaz kılıyordu ve bu hali dünyadan ayrıldığı zamana kadar devam etti. 'Tiryakilik' derecesinde ibadete olan düşkünlüğünden dolayı da ona

'zeynü'l-âbidîn/âbidlerin süsü' denirdi. Bir defasında namazda secde halinde idi. Bulunduğu evde de bir yangın çıkmıştı. "Ey Allah Resûlü'nün torunu! Yangın var" dediler. O başını bile kaldırmadı. Kısa süre sonra yangın da sönmüştü. Niçin cevap vermediğini sordular. O, şöyle cevap verdi: "Siz bana yangın dediniz ama başka bir yangını (Cehennem ateşini) düşünmek berikini düşünmekten beni alıkoydu." der.

Netice

Bütün bu örnekler bize şunu gösteriyor ki, selef-i sâlihîn namıyla her zaman yâd ettiğimiz, biz müslümanların hatta bütün insanlık âleminin yüz akı, iftihar vesilesi bu kutlu zâtlar hayatlarını dine vakfetmiş, bulundukları yerin, Cenab-ı Hakk'ın koyduğu konumun hakkını verebilmek için ömürlerinin adeta bütününü ibadet ü taatla geçirmişlerdir. Namaz da onların ibadet ü taat hayatları içinde en önemli yeri tutuyordu. Yukarıda sadece ilk etapta akla geliveren misalleri zikrettik. Bu 'ricalüllah'ın hayatlarının ayrıntılarıyla yer aldığı hacimli eserlere bakılacak olursa misallerin katlandığı görülecek ve belki de daha çarpıcı tablolarla karşılaşılacaktır. Bu örneklerin bize gösterdiği fotoğraf karelerinden anlayabildiğimiz kadarıyla ilk dönemlerin bahtiyar nesilleri arasında günde 1000 (bin) rekat namaz kılanların sayısının hiç de az olmadığı; günde 100 rekat namaz kılmanın ise adeta sıradan bir iş olduğu anlaşılıyor. Geceleri uyanık geçirmek ve ibadet ü tâatta bulunup dua etmek, yalvarıp yakarmak, Cehennem azabından Allah'a sığınma mülahazası ve Cemalullah'a iştiyak hisleri içinde gözyaşı dökmek o dönemlerde yaşayan müslümanların hepsinin her gün yaptıkları bir işti ve onlar geceyi ihya etmeyi adeta kendileri için bir farz telakki ediyorlardı.

Şu hususu da burada ifade etmekte fayda var: Dinde asla zorluk yoktur; 'yüsr' yani kolaylık vardır. Efendimiz (aleyhisselam) Allah'a karşı içinde en çok haşyet duyan bir kul olduğu ve mesela ayakları şişene kadar namaz kıldığı halde ümmetine hep itidali tavsiye etmiş, ibadet nev'inden bile olsa altından kalkamayacakları işleri üzerlerine almamalarını istemiştir. "Bu din kolaylıktır. Hiç kimse kaldıramayacağı yükün altına girerek dini geçmeye çalışmasın; (insan ne yaparsa yapsın yine de mutlaka bir kısım eksik ve kusurları vardır ve) galibiyet dinde kalır" mealindeki hadis-i şerif de bunu ifade eder. Dolayısıyla dini yaşanmaz hale getirmemek gerektiği açıktır. "Pekâlâ, yukarıdaki örnekler işi zorlaştırma değil midir?" diye sorulacak olursa, bu sorunun cevabı "asla" olacaktır. Zira o marifet erleri "Cennetin ucuz, Cehennemin de lüzumsuz" olmadığını iyi anlamışlar; afva, mağfirete nâil olabilmek ve dünyadan imanla göçebilmek için kendilerini Allah'a ibadete hasretmişlerdir. Her bir mü'min fert, "Rabbimin inayetiyle, şu kadar namaz kılabilirim, oruç tutabilirim veya başka salih amellerde bulunabilirim" demek suretiyle önüne her zaman büyük hedefler koyabilir. Bu, herkesin vicdanıyla tartıp marifeti nisbetinde kendisini işin içine salabileceği bir husustur. Onlar, kendilerini azimetlerle amel etme hususunda mecbur tutmuşlar, fakat, başkalarına, ruhsatları nazara alarak fetva vermişler; onca yapıp ettiklerini az görmüşler, ama başka insanların, yaptıkları en ufak şeylerle bile rızay-ı ilahîyi kazanabilecekleri konusunda hüsn-ü zanda bulunmuşlardır. Kendi ibadetlerini, mazhar oldukları nimetlere nispeten yetersiz bulmuş, kulluk adına ortaya koymaya çalıştıklarını da hemen unutmuş ve kendilerini her zaman daha yolun başında görmüşlerdir. Onların hali aşıkların halidir; onlar Allah'a, Kur'ân'a aşıktırlar. Yaptıkları her ibadet özellikle de namaz onların aşk besteleridir. Maşukuna şiir okumaktan bıkan bir âşık yeryüzüne gelmiş midir!?

Yukarıda geçen örnekler Hakk'ın marifetine uyanmış oldukları kat'i olan zatların ibadet ü taat hayatını bütün vuzûhuyla ortaya koyuyor. Aradan asırlar geçmiş olsa ve biz kendi noksan ve kusurlarımızı örtbas etme adına bin bir türlü bahane ortaya koysak da bu misaller, namaz gibi en mühim bir kurbet vesilesi karşısında o zatların nerede durduğu ve bizim nerede bulunduğumuz konusunda önemli ipuçları veriyor. Konu namaz gibi mühimlerden daha mühim bir konu olsa da kendi hâl-i pürmelâlimizi gözardı unutup, haddimizi aşarak başkalarını sorgulamaktan Allah'a sığınırız. Ne var ki, en azından "o güzel insanlar yapmışlarsa mutlaka doğru ve güzeldir; o halde biz de yapalım, yapmaya çalışalım; çalışalım da Allah bizi o güzel insanların bulunduğu halkaya dahil etsin" diye düşünme doğru bir düşünme olsa gerek. İşe bir ucundan başlanacaksa ve bizim de buna ihtiyacımız varsa -ki olduğunda şüphe yok- herhalde en doğrusu namazla başlamak olsa gerek.

Cenab-ı Allah, en güzel şekilde ibadet edebilme cehd ve gayretlerimizde hepimizin yardımcısı olsun!

*Araştırmacı Yazar
myilmaz@yeniumit.com.tr

KAYNAKLAR

El-Mu'cemü'l-Kebîr, Süleyman b. Ahmed Ebu'l-Kasım Taberanî, Musul, 1983
İnancın Gölgesinde; M. Fethullah Gülen, İzmir 2002
Sıfetü's-Safve, Abdurrahman b. Ali b. Muhammed, Ebu'l-Ferec, Beyrut, 1979
Siyer ü A'lâmi'n-Nübelâ; Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, Beyrut, 1993
Sonsuz Nur; M. Fethullah Gülen, İstanbul 1994
Sözler; Bediüzzaman Said Nursi, İzmir 2002
Tehzîbü'l-Kemal, Yusuf b. Zekî Ebu'l-Haccac el-Mizzî, Beyrut 1980
Tezkiretü'l-Huffaz, Muhammed b. Tahir b. El-Kaysaranî, Riyad, 1995

YENİ ÜMİT

Prof. Dr. M. Sadi ÇÖĞENLİ *
Yrd. Doç. Dr. Selami BAKIRCI *

Temmuz / Ağustos / Eylül - 2006 / 73

EBÜ'L-FETH EL-BÜSTÎ VE UNVANU'L-HİKEM KASİDESİNİN TERCÜMESİ

Adı, Ali b. Muhammed (veya Ahmed) b. el-Hüseyin el-Büstî'dir. Ebü'1-Feth el-Büstî olarak meşhurdur. Büst şehrinde dünyaya gelen Ebü'l-fethin doğum tarihi hakkında kesin bir bilgiye sahip değiliz. Memleketi olan Büst'te tahsile başlayan şairimiz meşhur Muhaddis Ebü Hatim Muhammed b. Hibbân el-Büstî (ölm. 354/965) gibi asrının büyük alimlerinden ilim tahsil etmiştir.

Kaynakların bildirdiğine göre şairimiz çeşitli münasebetlerle Nişabur, Horasan ve Maveraünnehir'e seyahatlerde bulunmuştur.

Mürebbî olarak hayata atılan Ebü'1-Feth doğduğu şehrin hükümdarı olan Batyur'un katipliğinde de bulunmuştur. Batyur, Sebük-Tigin tarafından mağlup edilince el-Büstî yeni hükümdarlara intisap etti. Sebük-Tigin'in oğlu, onu Türkistan'a göndermek istedi ise de şair yolda 403/1013 yılında öldü.

Ebü'l-feth el-Büstî'nin Eserleri:

1. Divan. Türkiye ve Türkiye dışında çeşitli nüshaları bulunan *(bak: GAS II 641)* bu divan 1294 ve 1980 yıllarında Beyrut'ta basılmıştır. Dr. Muhammed Mursî tarafından neşredilen son baskıda şairin hayatı ve şiirleri üzerinde uzun bir inceleme yapılmıştır.

2. Unvanu'l-Hikem. Bazı kaynaklarda Unvanu'l-Hikem veya Nuniyye diye de adlandırılan ve Bahr-i Basit ile yazılmış 63 beyitlik bu manzume, manevî temizliği konu alan didaktik bir kasidedir. Yurdumuzda ve yurt dışında birçok nüshası bulunan, gerek müstakil ve gerekse antoloji mahiyetindeki edebî eserler içinde basılan ve on kadar bilgin tarafından Arapça olarak şerh edilen bu eser, Bedreddin el-Cacermî tarafından Farsçaya, J. von Hammer tarafından da Almancaya çevrilmiştir. Bu kıymetli eser, fatih müderrislerinden ve Huzur dersleri mukarrirlerindcn Arapkirli Hüseyin Avni (Karamehmetoğlu), tarafından Arapça olarak da şerhedilmiş ve 1312 tarihinde İstanbul'da neşredilmiştir. Ayrıca Abdü'l-Fettah Ebu Ğudde tarafından 1984 yılında Beyrut'ta da neşredilmiştir.

Türkçe'mizde Unvanu'l-Hikem'e dair şimdiye kadar yapılmış herhangi bir çalışmaya rastlayamadık.

Kaside ve Çevirisi

زِيَادَةُ المَرْءِ فِي دُنْيَاهُ نُقْصَانُ   وَ رِبْحُهُ غَيْرَ مَحْضِ الخَيْرِ خُسْرَانُ

1- Kişinin dünyadaki refahı (hayır yapmak için değilse) eksiklik, hayrın dışındakileri kazanması da hüsrandır.

وَ كُلُّ وِجْدَانِ حَظّ لاَ ثَبَاتَ لَهُ   فَإِنَّ مَعْنَاهُ فِي التَّحْقِيقِ فِقْدَانُ

2- (Elde edilen) bütün nasipler geçicidir. Çünkü gerçekte onun anlamı yokluktur.

يَا عَامِرًا لِخَرَابِ الدَّارِ مُجْتَهِدًا   بِاللهِ هَلْ لِخَرَابِ العُمْرِ عُمْرَانُ

3- Ey harap ömrü imar etmeye çalışan! Allah aşkına (söyle) harap olan ömrün imarı mümkün mü?

وَ يَا حَرِيصًا عَلَى الأمْوَالِ تَجْمَعُهَا   أُنْسِيتَ أَنَّ سُرُورَ الْمَالِ أَحْزَانُ

4- Ve ey mal toplamaya düşkün (adam)! (Bu hırs) Mal sevincinin üzüntüler (e kaynak) olduğunu sana unutturdu.

دَعِ الفُؤَادَ عَنِ الدُّنْيَا وَ زِينَتِهَا   فَصَفْوُهَا كَدَرٌ وَ الوَصْلُ هِجْرَانُ

5- Gönlü(nü) dünya ve âlâyişinden alıkoy! Çünkü, onun berraklığı bulanıklık, vuslatı ise ayrılıktır.

وَ أَرْعِ سَمْعَكَ أَمْثَالاً أُفَصِّلُهَا   كَمَا يُفَصَّلُ يَاقُوتٌ وَ مَرْجَانُ

6- Yakut ve mercan(ın müşteriye) ayrıntılarıyla anlatıldığı gibi sana detaylı anlatacağım misallere kulak ver.

أَحْسِنْ إِلَى النَّاسِ تَسْتَعْبِدْ قُلُوبَهُمْ   فَطَالَمَا اسْتَعْبَدَ الإنْسَانَ إحْسَان

7- İnsanlara iyilik et ki, kalplerini elde edesin. Çünkü çoğu kez iyilikler insanı köle eder.

يَا خَادِمَ الجِسْمِ كَمْ تَسْعَى لِخِدْمَتِهِ   أَ تَطْلُبُ الرِّبْحَ فِيمَا فِيهِ خُسْرَانُ

8- Ey cesedine hizmet eden! Ona hizmet için ne kadar da çalıştın? Kendisinde hüsran bulunan şeyde kâr mı arıyorsun?

أَقْبِلْ عَلَى النَّفْسِ وَ اسْتَكْمِلْ فَضَائِلَهَا   فَأَنْتَ بِالنَّفْسِ لاَ بِالجِسْمِ إنْسَانُ

9- Ruhuna yönel, onun faziletlerini kemâle erdir! Zira sen cisminle değil ruhunla insansın.

وَإِنْ أَسَاءَ مُسِيءٌ فَلْيَكُنْ لَكَ فِي عُرُوضِ زَلَّتِهِ صَفْحٌ وَغُفْرَانُ

10- Eğer yaramazın biri kötülük yaparsa, hatasının ortaya çıkışında senin de aldırmama ve bağışlama (özelliğin) olsun.

وَكُنْ عَلَى الدَّهْرِ مِعْوَانًا لِذِي أَمَلٍ يَرْجُو نَدَاكَ فَإِنَّ الحُرَّ مِعْوَانُ

11- Zaman(ın sıkıntıların)a karşı cömertliğini umutla bekleyene çok yardımcı ol! Çünkü asil kişi çokça yardım edendir.

وَاشْدُدْ يَدَيْكَ بِحَبْلِ اللهِ مُعْتَصِمًا فَإِنَّهُ الرُّكْنُ إِنْ خَانَتْكَ أَرْكَانُ

12- Allah'ın ipine (dinine) ellerinle sımsıkı sarıl! Zira sığındıkların sana ihanet ettiğinde sığınılacak merci odur.

مَنْ يَتَّقِ اللهَ يُحْمَدْ فِي عَوَاقِبِهِ وَيَكْفِهِ شَرَّ مَنْ عَزُّوا وَمَنْ هَانُوا

13- Allah'tan kim korkarsa sonunda övülür ve Allah, zalim ve alçakların şerrinden onu korur.

مَنِ اسْتَعَانَ بِغَيْرِ اللهِ فِي طَلَبٍ فَإِنَّ نَاصِرَهُ عَجْزٌ وَخِذْلَانُ

14- Kim, bir istekte Allah'tan başkasının yardımını dilerse, onun yardımcısı, acizlik ve perişanlıktır.

مَنْ كَانَ لِلْخَيْرِ مَنَّاعًا فَلَيْسَ لَهُ عَلَى الحَقِيقَةِ إِخْوَانٌ وَأَخْدَانُ

15- Kim hayra engel olursa, gerçekte onun kardeş ve dostları yoktur.

مَنْ جَادَ بِالمَالِ مَالَ النَّاسُ قَاطِبَةً إِلَيْهِ وَالمَالُ لِلإِنْسَانِ فَتَّانُ

16- Malını seve seve verene bütün insanlar meyleder. Mal ise insan için çok çekicidir.

مَنْ سَالَمَ النَّاسَ يَسْلَمْ مِنْ غَوَائِلِهِمْ وَعَاشَ وَهْوَ قَرِيرُ العَيْنِ جَذْلَانُ

17- İnsanlarla iyi geçinen onların şerlerinden emin olur. Mutlu ve bahtiyar olarak da yaşar.

مَنْ كَانَ لِلعَقْلِ بُرْهَانٌ عَلَيْهِ غَدَا وَمَا عَلَى نَفْسِهِ لِلْحِرْصِ سُلْطَانُ

18- Akıl, kime önder olursa o, kendisinde hırsın sultası olmayan biri olur.

مَنْ مَدَّ طَرْفًا لِفَرْطِ الجَهْلِ نَحْوَ هَوَى أَغْضَى عَلَى الحَقِّ يَوْمًا وَهْوَ خَزْيَانُ

19- Kara cahilliği yüzünden gözünü boş arzulara diken, perişan olarak bir gün gerçeği görmezlikten gelir.

مَنْ عَاشَرَ النَّاسَ لَاقَى مِنْهُمُ نَصَبًا لِأَنَّ سُوسَهُمُ بَغْيٌ وَعُدْوَانُ

20- İnsanlar ile oturup kalkan, (bir gün) onların sıkıntısı ile karşılaşır. Çünkü insanların karakteri(nde) zulüm ve düşmanlık (var)dır.

وَمَنْ يُفَتِّشْ عَنِ الإِخْوَانِ يَقْلِهِمُ فَجُلُّ إِخْوَانِ هَذَا العَصْرِ خَوَّانُ

21- Kardeşleri hakkında tecessüste bulunan, onlar hakkında kin besler. Zira şu asrın kardeşlerinin çoğu hâindir.

مَنِ اسْتَشَارَ صُرُوفَ الدَّهْرِ قَامَ لَهُ عَلَى حَقِيقَةِ طَبْعِ الدَّهْرِ بُرْهَانُ

22- Kim zamanın olaylarını(anlamak için) danışırsa, bu onun için zamanın gerçek yapısını tanımaya rehber olur.

مَنْ يَزْرَعِ الشَّرَّ يَحْصُدْ فِي عَوَاقِبِهِ نَدَامَةً وَلِحَصْدِ الزَّرْعِ إِبَّانُ

23- Kötülük eken, sonunda pişmanlık biçer. (Her) ekin hasadı için bir zaman vardır.

مَنِ اسْتَنَامَ إِلَى الأَشْرَارِ نَامَ وَفِي قَمِيصِهِ مِنْهُمُ صِلٌّ وَثُعْبَانُ

24- Kötülerle uyumak (arkadaş olmak) isteyen kimse, koynunda yılan ve çiyan olduğu halde uyumuş olur.

كُنْ رَيِّقَ البِشْرِ إِنَّ الحُرَّ هِمَّتُهُ صَحِيفَةٌ وَعَلَيْهَا البِشْرُ عُنْوَانُ

25- Güler yüzlü ol! Gerçekten asil insanın himmeti, başlığı "Müjde" olan bir sayfadır.

وَرَافِقِ الرِّفْقَ فِي كُلِّ الأُمُورِ فَلَمْ يَنْدَمْ رَفِيقٌ وَلَمْ يَذْمُمْهُ إِنْسَانُ

26- Her işte yumuşak ol! Zira Yumuşak huylu ne pişman oldu, ne de onu birisi kınadı.

وَلَا يَغُرَّنْكَ حَظٌّ جَرَّهُ خَرَقٌ فَالخُرْقُ هَدْمٌ وَرِفْقُ المَرْءِ بُنْيَانُ

27- Kabalığın geçici olarak temin ettiği çıkar seni aldatmasın. Çünkü kabalık yıkıcı, kişinin yumuşaklığı ise yapıcıdır.

أَحْسِنْ إِذَا كَانَ إِمْكَانٌ وَمَقْدِرَةٌ فَلَنْ يَدُومَ عَلَى الإِحْسَانِ إِمْكَانُ

28- İmkân ve güç buluğunda iyilik yap! Zira iyilik yapmak için her zaman fırsat bulunmaz.

فَالرَّوْضُ يَزْدَانُ بِالأَنْوَارِ فَاغِمَةً وَالحُرُّ بِالعَدْلِ وَالإِحْسَانِ يَزْدَانُ

29- Bahçe açılmış çiçeklerle, asil kişi de adalet ve ihsan ile süslenir.

صُنْ حُرَّ وَجْهِكَ لَا تَهْتِكْ غِلَالَتَهُ فَكُلُّ حُرٍّ لِحُرِّ الوَجْهِ صَوَّانُ

30- Yüzünün suyunu koru, haya perdesini yırtma! Çünkü bütün asiller yüzsuyunu çok iyi korurlar.

فَإِنْ لَقِيتَ عَدُوًّا فَالْقَهُ أَبَدًا وَالوَجْهُ بِالبِشْرِ وَالإِشْرَاقِ غَضَّانُ

31- Eğer bir düşmanla karşılaşırsan onu, daima güler yüz ve hoş bir çehre ile karşıla!

دَعِ التَّكَاسُلَ فِي الخَيْرَاتِ تَطْلُبُهَا فَلَيْسَ يَسْعَدُ بِالخَيْرَاتِ كَسْلَانُ

32- (Yapmak) istediğin iyilikler hususunda tembelliği bırak! Çünkü iyilikte tembellik yapan mutlu olmaz.

لَا ظِلَّ لِلْمَرْءِ يَعْرَى مِنْ تُقًى وَنُهًى وَإِنْ أَظَلَّتْهُ أَوْرَاقٌ وَأَفْنَانُ

33- Yaprak ve dallar (mal ve servet) örtse bile, takva ve akıldan yoksun olan için hiçbir gölge yoktur.

وَالنَّاسُ أَعْوَانُ مَنْ وَالَتْهُ دَوْلَتُهُ وَهُمْ عَلَيْهِ إِذَا عَادَتْهُ أَعْوَانُ

34- İnsanlar, şansı yaver gidenin dostu olur, dostlar düşmanlık yapınca da onun aleyhine dönerler.

"سَحْبَانُ" مِنْ غَيْرِ مَالٍ "بَاقِلٌ" حَصِرٌ وَ"بَاقِلٌ" فِي ثَرَاءِ المَالِ "سَحْبَانُ"

35-(Güzel konuşan) Sahban, malı olmadığında konuşamayan Bâkil, Bâkil de malının çokluğunda Sahban (gibi)dir.

لَا تُودِعِ السِّرَّ وَشَّاءً يَبُوحُ بِهِ فَمَا رَعَى غَنَمًا فِي الدَّوِّ سِرْحَانُ

36- Sır tutmayan koğucuya sırrını emanet etme! Zira kurt sahrada koyunu (güdüp)korumaz.

لَا تَحْسَبِ النَّاسَ طَبْعًا وَاحِدًا فَلَهُمْ غَرَائِزٌ لَسْتَ تُحْصِيهِنَّ أَلْوَانُ

37- Bütün insanları aynı karakterde sanma! Çünkü onların sayamayacağın türde karakterleri vardır.

مَا كُلُّ مَاءٍ كَصَدَّاءٍ لِوَارِدِهِ   نَعَمْ وَ لاَ كُلُّ نَبْتٍ فَهْوَ سَعْدَانُ

38- Her su, onu içmeye gelen için Sadda (kuyusundaki tatlı su) gibi değildir. Evet! Her bitki de (develerin çok sevip yediği) Sa'dan (otu gibi) değildir.

لاَ تَخْدِشَنَّ بِمَطْلٍ وَجْهَ عَارِفَةٍ   فَالبِرُّ يَخْدِشُهُ مَطْلٌ وَ لَيَّانُ

39- İyiliğin yüzünü, ağır davranarak yaralama! Çünkü ağır davranmak ve gevşeklik iyiliği zedeler.

لاَ تَسْتَشِرْ غَيْرَ نَدْبٍ حَازِمٍ يَقِظٍ   قَدِ اسْتَوَى فِيهِ إِسْرَارٌ و إِعْلاَنٌ

40- Olgun, iş bilir ve dikkatli olmayana (bir şey) danışma! Zira öyle olmayanların nazarında sırrı saklamak da ifşa etmek de birdir.

فَلِلتَّدَابِيرِ فُرْسَانٌ إِذاَ رَكَضُوا   فِيهاَ أَبَرُّوا كَمَا لِلْحَرْبِ فُرْسَانُ

41- Tedbirlerin tıpkı savaş süvarileri gibi öyle (usta) binicileri vardır ki, mahmuzladıkları zaman (herkesi) geçerler.

وَ لِلأُمُورِ مَوَاقِيتٌ مُقَدَّرَةٌ   وَ كُلُّ أَمْرٍ لَهُ حَدٌّ وَ مِيزَانُ

42- İşlerin (yapılması için) tayin edilmiş vakitleri vardır. Çünkü her işin bir maksadı ve ölçüsü vardır.

فَلاَ تَكُنْ عَجِلاً بِالأَمْرِ تَطْلُبُهُ   فَلَيْسَ يُحْمَدُ قَبْلَ النُّضْجِ بُحْرَانُ

43- Yapmak istediğin işte aceleci olma! Zira (hastalıkta) kriz hali iyice anlaşılmadan önce (doktor tarafından hastalığın durumu) övülmez.

كَفَى مِنَ العَيْشِ مَا قَدْ سَدَّ مِنْ عَوَزٍ   فَفِيهِ لِلْحُرِّ إِنْ حَقَّقْتَ غُنْيَانُ

44- İhtiyacı giderecek kadar geçim kâfidir. Zira bunda, asil (kişi) için kazanç ve yetinme vardır.

وَ ذُو القَنَاعَةِ رَاضٍ مِنْ مَعِيشَتِهِ   وَ صَاحِبُ الحِرْصِ إِنْ أَثْرَى فَغَضْبَانُ

45- Kanaatkâr, geçiminden memnundur. Tamahkâr zengin de olsa (her arzusuna ulaşamadığı için) kızgındır.

حَسْبُ الفَتَى عَقْلُهُ خِلاًّ يُعَاشِرُهُ   إِذاَ تَحَامَاهُ إِخْوَانٌ وَ خُلاَّنٌ

46- Gence, kardeş ve dostları kendisinden uzaklaştığı zaman, dost olarak baş başa kaldığı aklı yeter.

هُمَا رَضِيعاَ لِبَانٍ : حِكْمَةٌ وَ تُقًي   وَ سَاكِنَا وَطَنٍ : مَالٌ وَ طُغْيَانُ

47- Hikmet ve takva aynı memeyi emen iki sütkardeş, mal ve azgınlık ise aynı ülkenin iki sakinidirler.

إِذَا نَبَا بِكَرِيمٍ مَوْطِنٌ فَلَهُ   وَ رَاءَهُ فِي بَسِيطِ الأَرْضِ أَوْطَانُ

48- Onurlu kişiye bulunduğu yer uygun gelmezse, onun için yeryüzünde başka yerler de vardır.

يَا ظَالِمًا فَرِحًا بِالعِزِّ سَاعَدَهُ   إِنْ كُنْتَ فِي سِنَةٍ فَالدَّهْرُ يَقْظَانُ

49- Ey gücün arka çıktığı şımarık zalim! Sen gaflette olsan da zaman uyanıktır.

مَا اسْتَمْرَأَ الظُّلْمَ لَوْ أَنْصَفْتَ آكِلُهُ   وَ هَلْ يَلَذُّ مَذَاقَ المَرْءِ خُطْبَانُ

50- İnsaflı isen kabul edersin ki zalim de yaptığı zulmü hoş görmez. Kişi hiç Ebucehil karpuzunu tatmakla lezzet alır mı?

يَا أَيُّهَا العَالِمُ المَرْضِيُّ سِيرَتُهُ   أَبْشِرْ فَأَنْتَ بِغَيْرِ المَاءِ رَيَّانُ

51- Ey yaşantısından memnun kalınan bilgin! (Sana) müjdeler olsun! Sen su olmadan da kanarsın.

وَ يَا أَخَا الجَهْلِ لَوْ أَصْبَحْتَ فِي لُجَجٍ   فَأَنْتَ مَا بَيْنَهَا لاَ شَكَّ ظَمْآنُ

52- Ve ey câhil! Sen okyanuslarda bile olsan, onların dalgaları arasında yine susuzsun.

لاَ تَحْسَبَنَّ سُرُوراً دَائِمًا اَبَدًا   مَنْ سَرَّهُ زَمَنٌ سَاءَتْهُ أَزْمَانُ

53- Neş'elerin dâimî ve ebedî olacağını sanma. Çünkü kimi, birazcık zaman sevindirirse, pek çok zamanlar onu üzer.

إِذَا جَفَاكَ خَلِيلٌ كُنْتَ تَأْلَفُهُ   فَاطْلُبْ سِوَاهُ فَكُلُّ النَّاسِ إِخْوَان

54- Samimi olduğun bir dost sana kabalık ederse, başkasını ara! Zira bütün insanlar kardeştir.

وَ إِنْ نَبَتْ بِكَ أَوْطَانٌ نَشَأْتَ بِهَا   فَارْحَلْ فَكُلُّ بِلاَدِ اللهِ أَوْطَانُ

55- (Doğup) büyüdüğün yerler sana uygun gelmezse, göç et! Çünkü Allah'ın bütün beldeleri de vatandır.

يَا رَافِلاً فِي الشَّبَابِ الرَّحْبِ مُنْتَشِيًا   مِنْ كَأْسِهِ هَلْ أَصَابَ الرُّشْدَ نَشْوَانُ

56- Ey gençliğinin verimli çağında böbürlenen (ve) onun kadehiyle sarhoş olan (kişi)! Sarhoş hiç doğruya ulaşabilir mi?

لاَ تَغْتَرِرْ بِشَبَابٍ رَائِقٍ نَضِرٍ   فَكَمْ تَقَدَّمَ قَبْلَ الشَّيبِ شُبَّانُ

57- Güzel (ve) hoş (olan) gençliğine aldanma! Zira nice gençler (saçı) ağarmadan göçüp gitmişlerdir.

وَ يَا أَخَا الشَّيْبِ لَوْ نَاصَحْتَ نَفْسَكَ لَمْ   يَكُنْ لِمِثْلِكَ فِي اللَّذَّاتِ إِمْعَانُ

58- Ey ihtiyar! Eğer kendine öğüt vermiş olsaydın, senin gibiler de sefahate düşkün olmazdı.

هَبِ الشَّبِيبَةَ تُبْدِي عُذْرَ صَاحِبِهَا   مَا عُذْرُ أَشْيَبَ يَسْتَهْوِيهِ شَيْطَانُ

59- Farzet ki gençlik, sahibinin özrünü açıklayıcı (bir sebep)'tir. Peki şeytanın yoldan çıkardığı ak saçlının ne mazereti olabilir?

كُلُّ الذُّنُوبِ فَإِنَّ اللهَ يَغْفِرُهَا   إِنْ شَيَّعَ المَرْءَ إِخْلاَصٌ وَ إِيمَانُ

60- Eğer insana iman ve samimiyet yoldaş olursa, Allah bütün günahları bağışlar.

وَ كُلُّ كَسْرٍ فَإِنَّ الدِّينَ يَجْبُرُهُ   وَ مَا لِكَسْرِ قَنَاةِ الدِّينِ جُبْرَانُ

61- Bütün kırık (ve eksiklik)leri ancak din onarır. (Ama) dinin mızrağındaki (insanların meydana getirdiği) gediği onarmak ise mümkün değildir.

خُذْهَا سَوَائِرَ أَمْثَالٍ مُهَذَّبَةٍ   فِيهَا لِمَنْ يَبْتَغِي التِّبْيَانَ تِبْيَانُ

62- Bunları takı değerinde kusursuz vecizeler kabul et! Bunlarda ayrıntı isteyen herkes için ayrıntı da vardır.

مَا ضَرَّ حَسَّانَهَا والطَّبْعُ صَائِغُهَا   أَنْ لَمْ يَصُغْهَا قَرِيعُ الشِّعْرِ حَسَّانُ

63- (Şayet) şiir üstadı Hassan (b. Sabit) onları söylememiş ise, içtenliğin söylettiği bu şiirler, söyleyicisine ne zarar verir?

* Atatürk Üniv. İlahiyat Fak. Öğr. Üyesi
scogenli@yeniumit.com.tr, sbakirci@yeniumit.com.tr

Yolculuk

Yolculuk, her zaman düşündüm onu;
İçimde bu azgın davet ne demek?
Oraya, neredeyse güneşin sonu,
Uçmak, kayıp gitmek, kaçıp dönmemek.

Altımdan kaydırdı bir el minderi;
Herkes yatağında, ben ayaktayım.
Bir gece, rüyada gördüğüm yeri,
Gözlerim yumulu, aramaktayım.

Beni çağırmakta yabancı dostlar;
Bu dostlar ne güzel, dilsiz ve adsız.
Eski evde, şimdi bir başka ev var:
Avlusu karanlık, suları tadsız.

Her akşam, aynı yer, aynı saatta,
Güneşten eşyama düşen bir çubuk;
Yangın varmış gibi, yukarı katta,
Arkamdan gel diyor, sessiz ve çabuk!

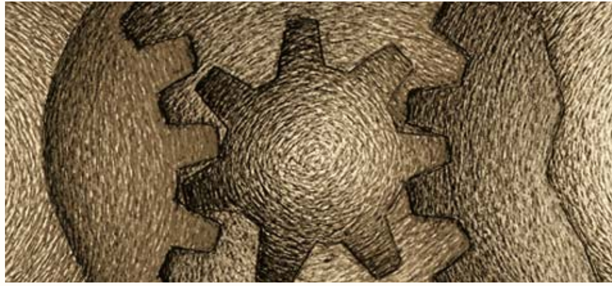
Başım artık, onu taşımak ne zor!
Başım, günden güne kayıtsız bana.
Dalında bir yaprak gibi dönüyor,
Acı rüzgârların çektiği yana...

Necip Fazıl KISAKÜREK

Abdullah ÇELİKKANAT *

Temmuz / Ağustos / Eylül - 2006 / 73

Bedîüzzaman'a, onun düşüncelerine, hissî mülâhazalarla yaklaşmak, onu ve eserini anmak sayılmaz. Duygusallık, onun her zaman uğrunda yiğitçe tavır ortaya koyduğu ve gürül gürül anlattığı meselelerin ciddiyetiyle telif edilemez. O, bütün ömrünü, kitap ve sünnetin gölgesinde, tecrübe ve mantığın kanatları altında, derin bir aşk ve heyecanla beraber hep bir muhakeme insanı olarak sürdürmüştür.

BEDİÜZZAMAN SAİD NURSİ'NİN MANTIKLA İLGİLİ BİR ESERİ: KIZIL İCAZ

Bediüzzaman'ın ve Risale-i Nur'un çeşitli yönleri üzerinde pek çok çalışmalar yapıldı. Sözgelimi risalelerin tefsir, kelam, felsefe vd. ilimler yönünden bulunduğu yeri göstermek için makaleler, kitaplar ve tezler hazırlandı. Ne var ki Bediüzzaman Hazretleri'nin ve risalelerin mantık yönü üzerinde hemen hemen hiç durulmadı. Bediüzzaman'ın mantıkla ilgili eserleri olan Ta'likat ve Kızıl İcaz tercüme edilmedi. Bunun sebebi belki henüz zamanının gelmemiş olmasıydı. Belki de daha başka sebeplerle bu önemli ihtiyaç yerine getirilmedi.

Mantık Üstad'ın müstakil olarak eser yazdığı önemli bir ilimdir. Yukarıda geçen iki eser, eski Said döneminde kaleme alınmış ve ilim çevrelerinde ilgiyle takip edilmiştir. Bunun yanında Risale-i Nur'un diğer eserlerinde de yoğun bir mantık örgüsü göze çarpmaktadır. Bediüzzaman, iman esaslarını ispatlarken, mantık terimlerini ve mantıkla ilgili delilleri çok fazla kullanır. Bediüzzaman'ı klasik mantığın skolastik zihniyeti içerisinde kaybolmuş bir medrese âlimi görmemek şartıyla, risalelerin temelinde yer alan ilimlerden birisinin de mantık olduğunu söyleyebiliriz. Başka bir ifadeyle, risaleler tefsir, hadis, kelam, belağat, mantık gibi dini ilimler ve fen ilimlerinin mezcedilmesiyle, Kur'ân'dan hareketle ve bir ilham eseri olarak kaleme alınan kitaplardır. Üstad başta iman hakikatleri ve kelam ilminin meseleleri olmak üzere İslamî konuları işlerken sağlam bir mantık örgüsü kullanmıştır. Üstad'ın tahsil hayatında çok kısa bir süre içerisinde ezberlemiş olduğu pek çok temel İslamî eser içerisinde mantık kitapları da bulunmaktadır. Nakledildiği üzere Üstad, bu kitapları her üç ayda bir kere ezberden tekrar ediyordu.

Şimdi Bediüzzaman'ın mantık kitaplarından birisi olan Kızıl İcaz'ın tanıtımına geçelim. Bediüzzaman, Kastamonu Lahikası'nda risalelerin mantıkla irtibatının kurulması gerektiğini bir hedef olarak gösterdiği yerde Kızıl İcaz'dan bahsetmektedir. Burada Üstad, Kızıl İcaz'ın mantıkta bir

Bediüzzaman başta iman hakikatleri ve kelam ilminin meseleleri olmak üzere İslamî konuları işlerken sağlam bir mantık örgüsü kullanmıştır. Onun tahsil hayatında çok kısa bir süre içerisinde ezberlediği pek çok temel İslamî eser içerisinde mantık kitapları da bulunmaktadır. Nakledildiği üzere Üstad, bu kitapları üç ayda bir kere ezberden tekrar ediyordu.

şaheser olduğunu, Ta'likat isimli eserinden süzülmüş i'cazlı bir icaz olarak seçkin alimleri hayret ve dikkate sevk ettiğini söyleyerek ve bu eserin Risale-i Nurla irtibatının kurulmasının gerektiğini belirtmektedir:

"Hem Eski Said'in ilm-i mantık noktasında bir şaheser hükmünde bulunan gayr-ı matbu Ta'likat'tan süzülen i'câzlı bir îcâz-ı harikada müdakkik ulemaları hayret ve tahsinle dikkate sevk eden matbu Kızıl İcaz namındaki risale-i mantıkiye Risale-i Nur'la bağlanmasına ve şakirtlerinin, âlimler kısmının nazarına göstermek lâyık gördüm; fakat çok derindir. Bugünlerde, Feyzi'ye bir parça ders verdim. Belki bir zaman Feyzi kendisi, başkasının da anlaması için dersini Türkçe kaleme alacak."[1]

Kızıl İcaz, Abdurrahman Ahdarî'nin Süllemü'l-Münevrak isimli eserine bir haşiye olarak kaleme alınmıştır. Bu eser, mantık meselelerini ezberlemek için ve manzum olarak yazılmış olup, yüz kadar beyitten oluşmaktadır. Medreselerde okutulan mantık kitaplarından birisidir. Süllem, merdiven anlamına gelmektedir. Ahdarî, mantık ilminin semasına bu eserle çıkılacağı için Süllemü'l-Münevrak ismini verdiğini söylemektedir:

Ona Süllemü'l-Münevrak ismini verdim.
Mantık ilminin semasına onunla çıkılır.[2]

Ahdarî, (Ebu Zeyd Abdurrahman b. Seyyidi Muhammed es-Sağir el-Ahdarî el-Bentiyusi), Cezayirli mantık, matematik ve astronomi alimidir. 918 (1512-13)'de doğduğu tahmin edilemektedir. Cezayir'in Biskire şehrinde vefat etmiştir. Kabri, şehrin güneybatısında bulunan Bentiyus'taki zaviyede olup, halen ziyaret edilmektedir. Ahdarî, çok farklı konularda yazmış olduğu manzum eserleri ile tanınmıştır. Süllem de bu eserlerden birisidir. Süllem, Ebherî'nin İsaguci isimli meşhur mantık kitabının manzum şeklidir. Süllem'in pek çok şerhi bulunmaktadır.[3]

Kızıl İcaz, bir Süllem haşiyesi olmakla birlikte, diğer haşiye ve şerhlerden farklı müstakil bir eser gibidir. Bediüzzaman, Süllem'i açıklamaktan ziyade kendisinin mantıkla ilgili görüşlerini ortaya koyarak, öğrencilerinin dikkatlerini artırmayı amaçlamıştır. Çünkü alet ilmi olarak diğer ilimlerin öğrenilmesinde bir araç olan mantık, zihin bıçağını keskinleştiren bir biley taşı gibidir. Bu taş ile zihin bıçaklarını keskinleştirmeyenler, kör bıçakla bir şeyler kesmeye çalışarak, beyhude yorulanlar gibidir. Gazali de mantık bilmeyenin sağlam bir ilmi yapıya sahip olamayacağını şu şekilde belirtmektedir: "Mantık bilmeyenin ilmine güvenilmez".[4]

"Sathî nazar, muhali mümkün görür." sözleriyle, yüzeysel ve aceleci incelemelerin insanı yanlış sonuçlara götüreceğini ifade eden Bediüzzaman, çare olarak da mantık öğrenmeyi tavsiye etmektedir. Kızıl İcaz'ın başındaki şu açıklamadan bunu anlamak mümkündür:

"Zihinlerin mülahazada dikkati ve nazarda im'anı alışkanlık haline getirmeleri için ala külli hal bu eseri yazdım. Madem yazıldı, en azından 'bil ki!' ile başlayan konuların mülahaza edilmesi için yayınlansın."[5]

"Kale-dedi, kıle-denildi" şeklinde şerh ve haşiye türü eserler yazmaktan hoşlanmayan Bediüzzaman, Kızıl İcaz haşiyesini talebelerinin dikkatini artırmak için kaleme aldığını ifade etmektedir. Gerçekten de Üstad'ın şerh ve haşiye olarak yazılmış eserleri birkaç tanedir. Kızıl İcaz ve Gelenbevi'nin Burhan'ı üzerine yazılan bir haşiye olan Ta' likat bunlardandır. Geriye kalan bütün eserleri, okuduğu kitaplardan öğrendiklerini özümseyerek ortaya konulmuş müstakil çalışmalardır.

Üstad, Kızıl İcaz'ı yazmasının gayesinin zihinleri dikkate teşvik etmek olduğunu, eserin sonunda da belirtmektedir. Buradaki açıklamalar, öğrenme meraklılarının kesinlikle kaçırmamaları gereken türdendir. İlmi bir gıdaya benzeten Üstad, aceleci zihnin, bilgileri hazmetmediğini, dolayısıyla bu bilgilerin çoğalmasının, genişletilmesinin ve faydalı olmasının mümkün olmadığını ifade etmektedir.

"Bil ki! Şüphesiz ilim bir gıdadır. Elbette ki hazmedilmesi gerekir. Rahvan ve aceleci zihin, hakikatlerin kaymağından yer. Yani hakikate varır, fakat onu almaz veya onu kazanır ve alır. Lakin hakikat onun zihninin elinde parçalanır. Çoğalmaz, genişlemez. Bilakis zihinden kaçak olarak çıkar. Sonra zihin, hakikatin parçalarını toparlar, onlardan hafızasında çoğalanların özelliklerini soyar. Hazmetmez ve büyütmez. Bilakis hakikatler kusmuk olur veya zihinde bozulur. Zihnin yüzeyselliği, elem veren bir hastalıktan daha şiddetlidir. Ey okuyucu! Zihinlerin dikkate teşvik edilmek için, bu risaleyi veciz yazarak, sizleri aciz bıraktım."[6]

Mantık öğrenmenin hükmü kişilere göre değişir: Mantık öğrenmek menduptur, çünkü mantık ilimleri tamamlayıcıdır. Yine mantık ilmini öğrenmek mekruhtur, çünkü akılları karıştırır. Yine mantık ilmini öğrenmek mübahtır, çünkü bir ilmi bilmek bilmemekten hayırlıdır. Yine mantık ilmini bilmek farz-ı kifayedir, çünkü mantık akaidi techiz eder.

Başka bir yerde "Alim-i mürşid, koyun olmalı, kuş olmamalı. Koyun yavrusuna süt, kuş yavrusuna kay (kusmuk) verir" derken, ilmin hazmedilerek insanlara aktarılmasını koyunun otları süt haline getirmesine benzetmekte, hazmedilmemesini ise kuşun yavrusuna kusmuk vermesine benzetmektedir. Yukarıda ifade edildiği gibi, zihnin yüzeyselliği, en şiddetli hastalıktan daha ağır bir hastalıktır. Zihinleri bu hastalıktan kurtarmak için, Kızıl İcaz, kısa ve öz bir şekilde yazılmıştır.

Kızıl İcaz'ın bilinen bir tane şerhi vardır. O da Üstad'ın kardeşi Abdulmecid Nursi (Ünlükul) tarafından kaleme alınmıştır. Bu şerh, Üstad'ın vefatından sonra 1965 tarihinde Konya'da yazılmış ve 1995 yılında yayımlanmıştır.[7] Üstad'ı en iyi tanıyanlardan ve bir alim kimliğine sahip olan bir kimsenin yazdığı bu şerh, Kızıl İcaz'ı anlamamızı oldukça kolaylaştırmaktadır. Aksi halde Kızıl İcaz, sınırlı sayıda kimsenin faydalandığı bir eser olarak kalırdı.

Kızıl İcaz klasik mantık çerçevesinde kalan bir eser değildir. Klasik mantık kitaplarında "İnsan konuşan hayvandır" gibi önermelerle tümdengelim (dedüksiyon/talil)[8] metodu kullanılarak sınırlı sayıda örnek verilirken, Üstad, insan vücudundaki hücreleri örnek olarak vermektedir. Hücrelerden hareket ederek insanın ruh ve maddeden oluşan bütünü hakkında sonuçlara ulaşılmaktadır. Bu ise klasik mantıkta kullanılmayan tümevarım metodudur. Klasik mantık, tümdengelim metodunu tek akıl yürütme yolu olarak kullanmış, tümevarım ve temsili (örnekleme)[9] göz ardı etmiştir. Klasik mantığa yapılan temel eleştirilerden birisi de budur. Rönesanstan itibaren bir kısım batılı filozoflar, tümevarım (istikra, endüksiyon)[10] metodunu öne çıkarmış ve batıda yaşanan ilmi gelişmeler de bu metod değişikliğinden sonra olmuştur. İşte Bediüzzaman, klasik mantığın aksine, tümevarım ve temsil metoduyla bir kısım sonuçlara ulaşmakta böylece skolastik düşüncenin hatalarına düşmeyen bir yol ortaya koymaktadır. Aşağıdaki örnekte insanı, içerisinde Yasin suresinin yazılı olduğu Yasin kelimesine benzeterek temsil metodunu kullanmaktadır:

"Bir şahıs ruhuyla birdir, cismiyle bir cemaattir. Canlı kısımlardan oluşan bir cemaattir. Öyle ki onun hücrelerinden her bir hücre, beş duyu kuvvetine sahiptir. Bu şahıs, içerisinde Yasin suresi yazılmış olan Yasin kelimesi gibidir. Onun canlılık derecesi ve kuvvetleri cirminin küçüklüğüyle ters orantılı olarak artar. İstersen insanın duyularıyla bir hücrenin duyularını mikroskopla tartalım. Bin defa büyütüldükten sonra ancak görülebilen bu küçük canlı, parmağının başını görür, arkadaşı olan diğer hücrenin sesini duyar, diğer duyularını ve kuvvetlerini takip eder. Halbuki bir insan bu küçük canlının parmağını göremez ve sesini duyamaz. Maddi yapısının küçüklüğü nispetinde, canlılığı fazlalaşır, sınırlanır ve incelir."[11]

Mantık öğrenmenin caiz olup olmadığı konusunda da Bediüzzaman'ın farklı bir görüşü vardır. Felsefenin bir kolu olması sebebiyle mantık, İslam âlimleri arasında tartışma konusu olmuş ve âlimlerin farklı görüşler ileri sürmelerine yol açmıştır. İbni Salah, Nevevi, İbni Teymiye gibi âlimler çeşitli gerekçelerle mantık öğrenmenin haram olduğuna fetva vermişlerdir.[12] Buna karşılık âlimlerin çoğunluğu ise mantık öğrenmenin caiz olduğuna hükmetmişlerdir.[13] Bediüzzaman ise mantık öğrenmenin hükmünün kişilere göre farklı olduğuna hükmetmektedir:

"Mantık öğrenmenin hükmü kişilere göre farklılık arzeder: Mantık ilmini öğrenmek menduptur, çünkü mantık ilimleri tamamlayıcıdır. Yine mantık ilmini öğrenmek mekruhtur, çünkü akılları karıştırır. Yine mantık ilmini öğrenmek mübahtır, çünkü bir ilmi bilmek bilmemekten hayırlıdır. Yine mantık ilmini bilmek farz-ı kifayedir, çünkü mantık akaidi techiz eder. Yine mantık ilmini öğrenmek, gerekli ilmi altyapıya sahip olmayanlar için haramdır."[14]

Bediüzzaman, bir kısım mantık terimlerini de kendisine has bir üslupla ve diğer mantıkçılardan farklı şekilde tanımlamaktadır. Mesela, mantıkta iddiaları ispatlamaya yarayan delil olan hüccet, Bediüzzaman tarafından şu şekilde tanımlanmaktadır:

"Bil ki! Hüccet, olayların zürriyetlerini bilmek ve ilişkilerini ortaya çıkarmaktır ve kainattaki ilişkiler silsilesinin merkezidir ve hakikat-ı uzmanın aslından semerelerine giden hayat mecralarının timsalidir."[15]

Bediüzzaman'ın mantık konularından birisi olan söz (lafız) ile ilgili açıklamaları da oldukça ilginçtir. Burada da Üstad, tümdengelim yerine tümevarım yolunu kullanmakta, hidrojenden, karbondan, ısıdan, nefesten ve sesten söze ulaşmaktadır.

"Nefesin alem-i gayba girmesiyle, kimyevi aşk sebebiyle müvellidü'l-humuzanın karbonla imtizacı sırrıyla tahlil

Gerek Kızıl İcaz'ı ve Ta'likatı inceleyenler gerekse Risale-i Nurları mantık gözlüğüyle okuyanlar, Üstad'ın mantıktaki müstesna yerini anlarlar. Ayrıca Üstad, Kızıl İcaz'da sembolik ve uygulamalı mantığı bir araya getirmiştir. Halbuki Kızıl İcaz'ın yazıldığı dönemde henüz sembolik ve uygulamalı mantık ortaya çıkmış değildi.

edici hücreler devreye girer ve kirli kan temizlenir. İki unsur imtizaç ettiği zaman, o ikisinden olan iki cüz'ün tamamı da ittihad eder. O ikisi ittihad ettiği zaman tek bir hareketle hareket ederler. Bu durumda diğer hareket baki olarak boşlukta kalır. Hareketin ısıya ve ısının harekete dönüşmesi sırrıyla şu boşluktaki baki hareket, tabii ısıya inkılap eder. Yani hayvanın (canlının) hayat ateşine inkılap eder. O şeyin arasında nefes zahmetli bir şekilde alem-i gaybtan alem-i şehadete çıkar. Çünkü mahreçlerde nefes, ses ile keyfiyetlenerek birleşir ve ses makta'larda harflere tahavvül ederek farklılaşır. O şeyin arasında, onun hareketi için ses kesilir. Çünkü latif cisimler olarak nakışları acaip oldu, şekilleri garip oldu, garazların ve maksatların taşıyıcısı oldu, duyguları terennüm ederek uçurdu, akıllar arasındaki elçiler olarak Sani-i Hakim'in takdir ettiği yere kadar gönderdi. Söz, fikrin kaymağıdır, tasavvurun suretidir, teemmülün bekasıdır ve zihnin işaretidir. Hafifliği, birbiri ardınca gitmesi, meunetinin azlığı, zahmetsizliği ve kararsızlığı sebebiyle bu büyük nimet için söz tercih edildi. Bu nimetin kıymetini bilmemek, inkâr ve israf etmek ne büyük cehalet!"[16]

Kızıl İcaz'ın içerisinde özellikle "İ'lem-Bil ki" ile başlayan bölümlerin her birisi, üzerinde önemle durulması gereken konulardır. Gerek Kızıl İcaz'ı ve Ta'likatı inceleyenler gerekse Risale-i Nurları mantık gözlüğüyle okuyanlar, Üstad'ın mantıktaki müstesna yerini anlarlar. Ayrıca Üstad, Kızıl İcaz'da sembolik ve uygulamalı mantığı bir araya getirmiştir.[17] Halbuki Kızıl İcaz'ın yazıldığı dönemde henüz sembolik ve uygulamalı mantık ortaya çıkmış değildi.

Sonuç olarak Kızıl İcaz, klasik ve modern mantığı bir arada sunan bir eserdir. Kızıl İcaz, Ta'likat ve diğer risaleler mantık yönüyle de incelenmesi gereken hazineler olarak karşımızda durmaktadır.

*Araştırmacı Yazar
acelikkanat@yeniumit.com.tr

DİPNOTLAR

1. Bediüzzaman Said Nursi, Risale-i Nur Külliyatı, Nesil Yayınevi, İstanbul 1996, c. 2, s. 1628.
2. Mahmud Nedim, Senedü'l-Muhkem fi Tercümetü's-Süllem, İstanbul 1317, s. 10.
3. Naci Bolay, DİA, "Ahdarî" md., c. 1, s. 508.
4. Necip Taylan, Mantık Tarihçesi Problemleri, İstanbul 1996, s. 67.
5. Bedüüzzaman Said Nursi, Kızıl İcaz, İstanbul 1995, Sözler Yayınevi, s. 164.
6. Bediüzzaman, Kızıl İcaz, s. 236.
7. Abdulmecid Nursi, "Şerhu Kızıl İcaz", Saykalü'l-İslam, tahkik: İhsan Kasım Salihi, Sözler Yayınevi, İstanbul 1995, s. 163-238.
8. Tümdengelim (dedüksiyon, talil): Zihnin bir veya birden fazla hükümden hareket ederek mecburi bir sonuca ulaşmasıdır. Tümdengelimde öncüller doğru ise sonuç da mutlaka doğru olur. Tümdengelimin en gelişmiş şekli kıyastır. Kıyas, öncül adı verilen birden fazla önerme ile sonuç adı verilen önerme arasında mantıkça geçerli bir ilişki kurmaktır. Mesela, "Bütün insanlar ölümlüdür" (1. öncül), "Ahmet de insandır" (2. öncül), O halde Ahmet de ölümlüdür. (sonuç)
9. Temsil (örnekleme, analoji): Zihnin olaylar ve eşyalar arasındaki benzerliklerden hareket ederek bir sonuca varmasıdır. Temsilde iki şey arasındaki benzerlikten yola çıkılarak, birincisi hakkında verilen hüküm, ikinci şey hakkında da verilmektedir. Temsilde, varılan sonucun doğruluğu kesin değildir. Ancak iki şey arasındaki benzerlikler ne kadar fazla ise sonucun doğruluğu da o kadar fazla olmaktadır. Mesela, "Güneş bir tane olduğu halde nuraniyeti vasıtasıyla her parlak şeyin yanında yer alır. Benzer şekilde melekler de nuraniyetleri vasıtasıyla aynı anda birden fazla yer bulunabilirler." Burada melekler, nuranilik yönüyle güneşe benzetilmiş ve her ikisinin de birden fazla yerde bulunabilecekleri sonucuna varılmıştır.
10. Tümevarım (endüksiyon, istikra): Zihnin özelden genele, olaylardan kanunlara ulaşmasını sağlayan akıl yürütme yoludur. Tümevarımda ulaşılan sonuç kesin değildir. Mesela, gördüğümüz bütün kedilerin kuyruklu olduğuna bakarak, her kedi kuyrukludur, sonucuna ulaşırız. Halbuki, Man adasındaki kediler kuyruksuzdur. Yine havadaki her cismin yere düşmesinden hareketle yer çekiminin varlığı sonucuna ulaşırız. Halbuki geçmişte bir zamanda ya da gelecekte bir dönemde yer çekimin olmaması mümkündür. Bu sebeple tümevarımda varılan sonuçlar kesin değildir. Yine Arşimed suyun üzerinde yüzen cisimlerden yola çıkarak yer çekimi kanunu bulmuştur. Bu kanun sınırlı sayıda örnekten hareketle ortaya atılmış olduğundan, geçmişte veya gelecekte suyun kaldırma kuvvetinin olmaması muhtemeldir. Dolayısıyla bu tümevarımdan çıkan sonuç kıyasın aksine kesin değildir.
11. Bediüzzaman, Kızıl İcaz, s. 170.
12. Nevevi gibi alimler aşağıdaki sebeplerle Aristo mantığı ile uğraşmayı haram saymışlardır: İlk önce mantıkla meşgul olmak tevhid ilmiyle öncelikli olarak uğraşmayı engeller. İkinci olarak geceleyin odun toplayan gibi mantıkla meşgul olan kimse de fasit şeylere kayar. Üçüncü olarak mantık sahih ve batıl şeylerin karışımından ibaret bir batıldır ve batılla meşgul olmak haramdır. Dördüncü olarak mantık, fikri ve zihni doğruyu bulmaktan alıkoyar. Abdulmecid Nursi, s. 179.
13. Mantıkla meşgul olmanın caiz olduğu görüşünde olanlara göre, ilim öğrenmeyi istemek tabiidir, kasıtla ilim talep edilmez, kendiliğinden talep edilir. Fıtrat ilme musahhardır, yani ilimden kaçamaz. Tıpkı camid maddelerin fıtratı gibi. Mesela ateş zaruri olarak yakıcıdır. İnsan da fıtratı itibariyle zaruri olarak öğrenmeye meyillidir. Ayrıca mantık vacibin yani tevhid ilminin mukaddimesidir ve küfrün reddidir. Yine mantık şerrin delilidir. Yani şerri bilmeye yarar. Çünkü mantıkla meşgul olmayan kimse doğruyu ve yanlışı ayırt edemez. Batılı tanımak ve ondan korunmak için bu ilimle meşgul olmak gerekir. Çünkü bilmeyen korunamaz. Tıpkı şu şiirde denildiği gibi:

   Şerri öğrendim lakin şer için değil şerden korunmak için,
   Hayrı şerden ayırt edemeyen kimse şerre kapıldığı için. Abdulmecid Nursi, s. 179.
14. Bediüzzaman, Kızıl İcaz, s. 180.
15. Bediüzzaman, Kızıl İcaz, s. 186.
16. Bediüzzaman, Kızıl İcaz, s. 188.
17. M. Fethullah Gülen, İslamiyetim.com

Yrd. Doç. Dr. Murtaza KÖSE *

Temmuz / Ağustos / Eylül - 2006 / 73

ALİ B. EBUBEKİR EL-MERGÎNÂNÎ VE "EL-HİDAYE" ÜZERİNE BİR BAKIŞ

Ortaasya halkı İslâmiyetle tanışmasıyla birlikte İslâm kültürü ve medeniyeti adına oldukça önemli gelişmelere imza atmış ve İslâm Dünyasına kendilerini kabul ettirmiştir. İslâmi ilimlerde otorite olarak kabul edilmiş, fıkıh, tefsir, kelam, hadis ve daha pek çok ilimde mütehassıs şahsiyetler bu coğrafyada neşet etmiştir. Bu ilim adamlarından biri de Hanefî hukukçularından Mergînânî'dir. Asıl adı Ali, babasının adı ise Ebû Bekir'dir. Ortaasya'nın Özbekistan, Tacikistan ve Kırgızistan toprakları arasında bulunan Fergana bölgesi şehirlerinden olan Mergınân'da doğup büyümüştür. Karahanlılar dönemi Maveraünnehir hukukçularındandır. Müellif, hem Mergînânî hem de Fergânî olarak meşhurdur.[1]

Mergînânî, Hanefi mezhebi fukaha tasnifinin beşinci tabakasında olup, "Bu daha sahihtir", "Bu daha evladır" deme yetkisine sahip ashab-ı tahriçten bir fakihtir.[2] Tahsil gördüğü hocaların çokluğu ve sahalarında meşhur olmaları, verdiği eserleri ve Hanefî mezhebinde otorite sayılabilecek öğrenciler yetiştirmesi onun ilmi seviye ve kabiliyetini gösterir. Meşhur olmasının önemli sebeplerinden birisi de Mâverâünnehir gibi bir ilim merkezinde yetişmesi ve buralarda hizmet etmiş olmasıdır.

Müellif, bilgilerini İslâm âlimleri arasında gelenek haline gelmiş olan ilmi seyahatler vesilesiyle geliştirmiştir. Bizzat kendisi o zaman âdet olduğu üzere okuduklarını kaydetmiş, fakat bu notlar muhafaza edilmemiştir. İlmi kudreti her tarafa yayılmış, çağdaşlarının ifadelerine göre de üstadlarını çok aşmış birisi olarak otoritesi kabul edilmiştir. Mergînânî, bu dönemlerde cereyan eden Buharalılar ile Cengiz Han arasındaki savaşlarda sulh yapılması için görevlendirilmişti. Buhara halkından bazıları yapılan antlaşmaya muhalif davrandıklarından dolayı Cengiz şehri yakmış ve halkını katletmişti. O kargaşada müellifimiz de hicri 593 yılında şehit edilmiş olup kabri Semerkant'tadır.[3]

Mergînânî'nin Üstadları

Mergînânî, pek çok sahada ihtisas sahibi tanınmış âlimlerden ders almıştır. Üstadları arasında fıkıh, tefsir, hadis, akâid ve kelam dalında çok meşhur âlimler vardır. Bunlardan bazıları şunlardır:

Necmüddin Ebû Hafs en-Nesefî, es-Sadru'ş-Şehid Husamuddin Ömer b. Ömer b. Abdülaziz, Osman b. Ali el-Bikendî, Ziyâüddin Muhammed b. Hüseyin el-Bandacî, Ali el-İsbîcabi, Kıvâmuddîn Ahmed b. Abdurreşid el-Buhâri, Ebu Hafs Ömer b. Ali ez-Zenderamisi.

Mergînânî'nin Talebeleri

Mergînânî'den sonra Maveraünnehir âlimlerinin en ileri gelenleri ondan ders almışlardır. Bunların başlıcaları şunlardır: Şemsü'l-Eimme el-Kerderi, Burhanu'l-İslâm ez-Zernûcî, Mahmud b. Hüseyin el-Ustruşenî, Nizâmuddin Ömer (müellifin kendi oğludur), Ebu'l-Feth Zeynüddîn Abdurrahman b. Ebubekir İmâdüddîn (müellifin torunudur), Şemsü'l-Eimme Abdüssettâr.

Mergînânî'nin Bazı Eserleri

Mevcut kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre müellifimizin eserlerinin hepsi furu-u fıkha dairdir. Usul-ü fıkıhla ilgili herhangi bir eseri -elde ettiğimiz verilere göre- mevcut değildir. Bununla birlikte Mergînânî çok velûd olup pek çok eser vermiştir, bu eserlerin birkaç tanesi matbu ve elyazma olarak mevcut olmakla birlikte diğer bir kısmının sadece kaynaklarda isimleri geçmektedir. Bunlardan bazıları:

1- *Bidâyetü'l-Mübtedî*, furû-u fıkha dair yazmış olduğu bir eserdir. Bu eserde Kudurî'nin Muhtasar'ını İmam Muhammed Şeybani'nin el-Camiu's-Sağîr'ini esas almıştır.

2- *Hidâye*; On üç yılda telif edilen bu eser el-Bidâye'nin şerhi olup, müellifinin ilmi kudreti ve seviyesi, konularının derli toplu bir bütün halinde sistematik oluşu sebebiyle Hanefi fıkhının en önemli kitaplarından kabul edilmiştir. Hanefi fıkhının temel kitaplarından sayılan Hidaye'nin en önemli özelliklerinden bir tanesi furu-u fıkha dair meseleleri usulle izah etmiş olmasıdır. Eserin yazılma sürecinde Mergînânî'nin oruçlu olarak çalışmalarını sürdürdüğü rivayet edilmektedir. Eser iki cilt halinde matbudur.

3- *Kitâbü't-Tecnîs ve'l-Mezîd fi'l-Fetâvâ*, Mergînânî'nin bu eseri fetvaları ihtiva etmektedir.

4- *Muhtasaru'n-Nevâzil*, bazı kaynaklarda Muhtaru Mecmuı'n-Nevâzil, bazı kaynaklarda da Muhtaratu'n-Nevâzil ve Mecmuu'n-Nevâzil olarak zikredilmektedir. Kanaatimize göre bu, tek eser olup iki farklı isimle geçmektedir.[4]

5- *Kitabu'l-Ferâiz*; Mergînânî'nin Hidâye adlı eserinde feraiz konusu olmadığından kanaatimizce Kitabu'l-Feraiz'i müstakil olarak ele almış olsa gerektir. Bu eser küçük bir risale şeklindedir.[5]

Hidâye'nin İslâm Hukuk Tarihindeki Yeri ve Önemi

Hidâye, hicri 6. asırdan itibaren İslâm dünyasının her yerinde kabul görmüş önemli bir eserdir. Medreselerde ders müfredatlarına konulmakla birlikte kadı ve müftülerin el kitabı haline de gelmiştir. Hidâye uzun yıllar hem Anadolu Selçuklu Devleti medreselerinde hem de Osmanlı Devleti medreselerinde ilim ehli arasında çok tutulmuş ve beğenilerek medreselerin programlarına ders kitabı olarak kabul edilmiştir. Fatih döneminden başlamak üzere, Osmanlı medreselerinde fıkıh derslerinde sürekli olarak okutulmuştur.[6]

Hidâye, Anadolu Selçukluları döneminde de okutulmuştur. 13. asır da yaşayan büyük âlimlerden Mevlana Celaleddin-i Rûmî'nin hayatının önemli bir kısmını teşkil eden tahsili sırasında bu eserden de istifade ettiğini tespit etmekteyiz. Hadis ve fıkıh âlimleri arasında sayılan Mevlana'nın yaklaşık 5 yıllık Şam ve Halep'te tahsili sırasında Mukaddemiye medresesinde Hidâye'yi okuduğu kaynaklarda geçmektedir. Yine onun talebelerinden olan Eflâkî'nin rivayetine göre Mevlana'nın Hidâye'yi Konya'da Akıncı medresesinde okuttuğu ve okuyanlar arasında oğlu Veled'in de bulunduğu bizzat oğlu tarafından rivayet edilmektedir. [7]

Osmanlı Padişahlarından Fatih Sultan Mehmet, kendi adıyla anılan medreseleri inşa ettirdiği zaman medreselerinin programlarıyla da ilgilenmiş, zamanının bilginleriyle temel dersleri programa ve vakfiyeye koymuştur, ayrıca konuları ve ilim dallarını değil, hangi ilim dalında hangi kitabın okunması gerektiğini de açıklamıştır. Vakfiyede bizzat fıkıh derslerinde Hidâye adlı eserin okutulması ve bu medreselerden mezun olan talebelerin de, vezirlerin yaptırdıkları "Hariç" denen medreselerde de yine Hidâye okutulması bizzat Padişah tarafından ferman edilmektedir. Fatih medreselerinin kuruluşundan takriben bir asır sonra Kanuni Sultan Süleyman döneminde 1539'da Fatih medreselerine müderris olarak tayin edilen Taşköprüzade, Padişahın fermanıyla beş yıl fıkıh dersinde Mergînânî'nin Hidâye'sini ders kitabı olarak okutmuştur. Bir yıllık ders müfredatında da Hidâye'nin belli bölümleri ders olarak takrir edilmektedir. Bir dönem Hidâye'nin nikâh bahsi okutulurken bir dönem ise zekat vb. konular okutulmuştur.[8]

Hidâye'nin çeşitli zamanlarda birçok dile çevirisi yapılmıştır. Eser, 1234'de Kalkut'da iki cilt halinde basılmıştır. 1870'te Londra'da Charles Hamilton tarafından İngilizceye çevrilmiştir.[9] Eserin Hasan Ege tarafından üç cilt, Ahmet Meylani tarafından da 4 ciltlik Türkçe tercümesi vardır. Hidâye'nin 1893'te İngilizce tercümesi esas alınarak Rusça'ya çevirileri de yapılmış olup, Taşkent'te 400 adet olarak basılmıştır.

Hidâye'nin Tertip ve Metodu

Hidâye, müellifin "Bidaye" isimli eserinin şerhidir. Matbu halde olan bu eserde Bidaye metni parantez içinde verilip daha sonra şerhi yapılmıştır. Kitabın tertibinde önce Kudûrî'nin Muhtasarı'nın sonra da Camiu's-Sağîr'in meseleleri yer alır. Camiu's-Sağîr'in ibaresinin Kudûrî'nin ibaresine uymadığı yerlerde buna: 'Camiu's-Sağîr'de şöyle...' sözüyle dikkat çekilir. Müellif Bidaye'yi şerhederken konuları âyet ve hadislerden delil getirerek işlemiştir.

Hidâye'de sadece meseleler zikredilmekle kalmaz, görüşlerin nakli ve akli delilleri verilip, bunların tartışması yapılır. Konulara girilirken önbilgi veya kullanılan ıstılahların tarifi yok denecek kadar az olmakla birlikte meselelere doğrudan giriş yapılır. Görebildiğimiz kadarıyla yer yer "murabaha, tevliye ve havale" gibi ıstılahları tarif etmiştir.

Hidaye'de konular işlenirken, Şemsü'l-Eimme Serahsi, İmam Ebu Mansur, Ebu Leys es-Semerkandi, gibi âlimlerin konuyla ilgili görüşleri de verilmektedir.

Müellif meseleleri ele alırken önce Ebu Hanife'nin sonra talebeleri Ebu Yusuf ve Muhammed'in zaman zaman da Züfe-r'in görüşlerine temas etmektedir. Bunların delillerini verirken tercih ettiği görüşün delilini diğerlerine cevap olması için en sona bırakmaktadır. Hidâye'de sadece Ebu Hanife'nin görüşleri verilmediği gibi farklı mezheb müçtehitlerinden İmam Malik ve Şafii'nin farklı görüşlerinin gerekçelerinin de verilmiş olmasından Hidâye'nin aynı zamanda mezhebler arası mukayeseli bir fıkıh kitabı görünümünde olduğunu söylemek mümkündür. Eserde Ahmed b. Hanbel'in görüşlerine rastlanmaz. Müellif zaman zaman sahabeden Hz Ömer, İbn Mesud, Hz. Ali gibilerin sözlerini ve tatbikatlarını da delil olarak getirir.

Hidâye, kendisinden önce yazılan ve daha geniş şerh olan Kifâyetü'l-Müntehi'nin özeti mahiyetinde olduğu için zaman zaman kapalı ifadeler bulunmaktadır. Hidâye'de konular kitab, bab ve fasıl olarak ele alınır. Eserde müellif Hanefi âlimlerinin daha çok kullandığı istihsan delilini bolca kullanmış ve böyle hareket etmesinin gerekçesini de izah etmiştir. Müftabih olan görüşleri de zaman zaman zikrederek "aleyhi'l-Fetva" lafzını kullanmıştır. Mesela ücretle Kur'ân öğretimi konusunda Mergînânî kendi asrındaki üstadlarının istihsanen cevaz verdiklerini naklederek fetvanın da buna göre olduğunu zikreder.[10]

Müellifin Hidâye'de kullandığı hadislerin çokluğu onun aynı zamanda muhaddis olduğunun delilidir. Hidâye'nin hadisleri üzerine birçok âlimin tahriç yapması, eserin ne kadar önemsendiğinin delili de olmuştur.

Hidâye'nin telifinde müellif bazı lafızlar kullanmıştır. Mesela zaman zaman "kitap" ifadesi kullanır bununla Kudûrî'nin muhtasarını kasteder.[11] "Limâ beyyenna" derken de konuyla il-

gili bir akli delili ifade eder. Bazı yerlerde “Kâle radıyallahu anh” der bununla da kendini kasteder. “Kâle meşâyihunâ” cümlesiyle Mâveraünnehir âlimleri kastedilir. “Bimâ zekernâ ve bimâ televnâ” cümlesiyle daha önce geçen hadis ve ayet kastedilir. “Eser” kelimesiyle de sahabenin sözünü kasteder. “Kâle abdu’d-Daîf” ifadesiyle de kendisini kasteder.

Muhaddislerden Muhammed Enver el-Keşmiri: “Dört mezhebin eserleri arasında Hidâye’nin bir benzeri daha yoktur” derken, bazı âlimler de en edebî ve fasih üç eseri sıralarken Kur’ân-ı Kerim, Buhari’nin Sahih’i, ve Mergînânî’nin Hidâye’sini söylerler.[12]

Hidâye Üzerine Yapılan Şerhlerden Bazıları

Hanefi fıkhında önemli bir müracaat kitabı olan Hidâye’nin tesir ettiği alanları coğrafi olarak ifade edecek olursak; Mâveraünnehir bölgesinden Buhara, Semerkant şehirlerinden başlayarak Bağdat, Şam, Halep, Anadolu’nun tamamıdır. Özellikle Osmanlı Devletinin yükselme döneminde hâkim olunan coğrafi bölgelerin her tarafında tanınmıştır. Bu eserin üzerine zamanın âlimlerince çeşitli şerhler ve haşiyeler yapılmıştır. Katip Çelebi, Hidâye üzerine 60 kadar şerh yapıldığını ifade etmektedir.[13] Pek çok âlim Hidâye üzerine yaptıkları şerh ve haşiyelerden dolayı Hidâye şârihi olarak bilinmektedir. Bu şerh ve haşiyelerin bazıları müelliflerinin ilmi yetenek ve güçlerine göre daha çok önem kazanmıştır. Bunlardan çok meşhur olan birkaçını müellifiyle beraber zikredelim:

1- *Hâşiyetü’l-Hidâye*, Celalüddin Ömer b. Muhammed b. Ömer el-Habbazi.[14]

2- *Kitâbu’l-Gaye*, Şemsüddin Ebu’l-Abbas Ahmed b. İbrahim b. Abdülgani es-Suruci.[15]

3- *Kitâbu’n-Nihaye*, Hüsamüddin el-Hüseyn b. Ali b. Haccac es-Sığnaki.[16]

4- *el-Vikâye*, Mahmud b. Ubeydullah b. Mahmud Tacu’ş-Şeria el-Mahbubi.[17]

5- *Nihâyetü’l-Kifâye li Dirâyeti’l-Hidâye*, Mahmud b. Ubeydullah b. Mahmud el-Mahbubi, bu âlimin soyu sahabeden Ubade b. Sabit’e varır. [18]

6- *Mirâcu’d-Dirâye*, Kıvâmuddin el-Kaki ed-Darirî.

7- *Gâyetü’l-Beyân*, Kıvamuddin Emir Katib el-İtkani. Dersler verip kadılık da yapmıştır. Fıkıh alanında önemli eserleri vardır. Bu âlim aynı zamanda dâhilerden sayılmaktadır.[19]

8- *el-İnâye*, Ekmelüddin Baberti er-Rumi. Talebeleri arasında Seyyid Şerif Cürcani, Molla Fenari vardır. Bu eser Anadolu-da çok meşhur olmuştur.[20]

9- *el-Binâye fi Şerhi’l-Hidâye*, Buhari şarihlerinden Bedrüddin Hafiz el-Aynî. Şam’da kazaskerlik yapmış ve uzun süre ders vermiştir. Aynî, bu eseri şerhetmekle beraber hadislerinin tahriç ve tahkikini de yapmıştır. Müellif, Hidâye’yi şerhederken bu eser üzerine yapılmış ve kendisine kadar ulaşmış olan şerhlerden de istifade ederek zaman zaman onlardan bazı nakillerde bulunmaktadır. Binâye 10 cilt olarak 1981’de basılmıştır.[21]

10- *Fethu’l-Kadir li’l-âcizi’l-Fakir*, İbnü’l-Hümam es-Sivasi. İbn Hümam fıkıh, tasavvuf, nahiv, sarf, bedi, beyan cedel ve musikide önemli bir karihadır. Fethu’l-Kadir, Hidâye’nin özellikle hadisleri değerlendirme bakımından önemli bir şerhidir.

Bu şerh ve hâşiyelerden başka Hidâye üzerine daha pek çok eser vardır. Ancak makalenin sınırlarını zorladığından bu şerhleri zikretmiyoruz.[22]

Sonuç

İslâm Hukuku Tarihinde Hanefi fakihler arasında önemli bir yeri olan Mergînânî, İslâmi ilimlerde özellikle fıkıh, tefsir ve hadise vukufiyetinin yanında şiir ve edebiyatta da söz sahibi olmuş bir kişiliğe sahiptir. Bir İslâm âliminde bulunması gereken zühd ve takva içerisinde bir hayat sürmesi müellifimizin en önemli özelliğidir. Bundan dolayı da her dönemde kendisinden sitayişle bahsedilmiş ve örnek bir mümin olarak gösterilmiştir.

Mergînânî’nin en önemli eseri Hidaye üzerine İslâm uleması tarafından pek çok şerh ve haşiye yazılmıştır. Müellifin bu eseri birçok oryantalistin de dikkatini çekmiş olduğundan batı dillerine çevrilmiştir. Hidaye, İslâm dünyasında senelerce fıkıh alanında el kitabı olmuş, medreselerde yıllarca ders kitabı olarak okutulmuştur. Yüce Yaratan bizleri de ilim öğrenip amel eden ve öğrendikleriyle de etrafına faydalı olan insanlardan eylesin! (Âmin).

*Atatürk Üniv. İlahiyat Fak. Öğrt. Üyesi
mkose@yeniumit.com.tr

DİPNOTLAR

1. Zehebî, Siyeru Alamü’n-Nübela XXI, 232; Taşköprüzade, Miftahu’s-Sade, Kahire, 1968, II, 264.
2. Ibn-i Abidin, Mecmuat-ı Resail, 1/12
3. Katip Çelebi, Keşfuzzunun, II, 2032.
4. Zehebî, XXI, 232; Taşköprüzade Ahmed Efendi, Mevzuatü’l-İlim, I, 724.
5. Bağdadi, I, 702
6. Uzunçarşılı İsmail Hakkı, Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı, Ankara, 1965, s. 19.
7. Füruzanfer Bediüzzaman, Mevlana Celaleddin, (Çev: Ferun Nafiz Uzluk), İstanbul, 1986, s. 59; Eflaki Ahmed, Ariflerin Menkıbeleri, (I-II), (Çev: Tahsin Yazıcı), İstanbul, 1987, s. 242, 287, 372
8. Uzunçarşılı, a.g.e., s. 42; Atay, s. 77,85, 95
9. Brockelmann, I, 466; Serkis, II, 1739
10. Hidâye, III, 65, 240, 276
11. Katip Çelebi, II, 2032
12. et-Tehanevi, III, 177; Taşköprüzade, II, 266; Kevseri, Nasbu’r-Ra’ye’nin Mukaddimesi, s. 14
13. Katip Çelebi, II, 2032-2038
14. İbn Kutluboğa,, 47
15. Taşköprüzade, II, 267
16. Taşköprüzade, II 266; İbn Kutluboğa, a.g.e., s. 25; Zirikli, II, 286; Kehhale, IV, 28
17. İbn Kutluboğa, 71; Leknevi, 109;
18. Hacevi, II, 213; Taşköprüzade, II, 267
19. Katip Çelebi, II, 2033; Şevkani, el-Bedrü’t-Tâlî, I, 158
20. Katip Çelebi, I, 112; İbn Kutluboğa,, 66
21. İbn Kutluboğa, 81; Ayni, el-Binaye IV, 215, 149, 206, 202,
22. Kırboğa Mehmet Ali, Kamusu’l-Kütüb ve Mevzuatü’l-Müellefat, Konya, 1974, s. 144

Dr. Saim ARI *

Temmuz / Ağustos / Eylül - 2006 / 73

ÜSEYD B. HUDAYR

Allah Resulü (s.a.s.)'in nübüvvet bahçesinde yetişen sahabelerin her birisi ayrı bir koku ve renge sahiptirler. Onlar arasında bir sahabi vardır ki, okuduğu Kur'ân'ı dinlemek üzere gelen melekler, bir bulut halinde göğü kaplardı. O kişi Üseyd b. Hudayr'dır.

Hz. Üseyd'in İslâm'a girdikten sonra yaşama tarzına hâkim olan üç özelliği vardı: Kur'ân okumak ve dinlemek, Efendimiz (s.a.s.)'in huzurunda bulunmaya dikkat etmek ve ölümü düşünmek. Bu özellikler Hz. Üseyd tarafından, "Hiç ayrılmak istemediğim üç hal…"[1] şeklinde ifade edilmişti.

Hz. Üseyd'in İslâm'a girdikten sonra yaşama tarzına hâkim olan üç özelliği vardı: Kur'ân okumak ve dinlemek, Efendimiz (s.a.s.)'in huzurunda bulunmaya dikkat etmek ve ölümü düşünmek. Bu özellikler Hz. Üseyd tarafından, "Hiç ayrılmak istemediğim üç hal…" şeklinde ifade edilmişti.

Medine'nin iki büyük kabilesinden Evs'e mensup olan Hz. Üseyd'in babası Hudayr kavminin liderliğini yapmaktaydı. Cahiliye döneminde az sayıda okuma yazma bilenlerden biri olan Hz. Üseyd, zekası ve cesareti ile toplumun önde gelen bir şahsiyeti idi. Onun için, İslâm ile şereflenmeden beş sene önce, Hazrec kabilesi ile yaptıkları "Buas" savaşında komutanlık yapmıştı. Orada gösterdiği üstün kabiliyeti ve kahramanlığı ile Hz. Üseyd, kabilesini büyük bir felaketten kurtararak üstün bir şöhrete kavuşmuştu. Bilindiği gibi, Medine'de İslâmiyet'in yayılması ile iki kabile eski düşmanlıklarını bir tarafa bırakmış, Allah için birbirleriyle kardeş olmuşlardı. Nice Medineli bahtiyar, İslâm'dan sonra kavgalarını ve mücadelelerini sadece Allah ve Resulü'nün (s.a.s.) yüce adının yayılmasına engel olanlara karşı vermişlerdir.

İslâm'a Girmesi

Hicretten bir sene önce Ensar'ın isteği üzerine Efendimiz (s.a.s.) tarafından Hz. Mus'ab, Kur'ân öğreticisi ve mürşid olarak Medine'ye gönderilmişti. Medine'de "Sonsuz Nur" doğuyordu. Ensar ile birlikte Hz. Mus'ab, kapı kapı dolaşarak Allah ve Resulü'nü (s.a.s.) anlatıyor, onlara Kur'ân-ı Kerim'i okuyordu.

Akabe Bi'atında bulunan Es'ad b. Zürare (r.a.), bir gün Hz. Mus'ab'ı, Abduleşhel oğulları ile Beni Zafer mahallesine götürerek, Kur'ân ziyafeti için onları bir yerde topladı. Hz. Mus'ab, etrafına toplanan bu insanlara Peygamber Efendimiz (s.a.s.)'i anlattı ve Kur'ân okudu. Tam bu sırada oradan geçmekte olan Sa'd b. Muaz, onları rahatsız etmeyi düşünmüştü. Ancak Hz. Mus'ab'ın, halasının oğlu Hz. Es'ad'ın himayesinde bulunduğunu fark etti. Bunun için en yakın arkadaşı Üseyd b. Hudayr'a giderek: "Senin başaramayacağın iş yoktur. Kimsenin yardımına muhtaç kalmayacak kadar da güçlüsün. İçimizdeki zayıf kimselerin inançlarını bozmak için gelen şu adamı mahallemizden çıkar. Es'ad benim akrabam olmasaydı bu işi kendim bitirirdim. Halamın oğlunun üzerine gitmem doğru olmaz." dedi.

Üseyd ve Sa'd'ın, henüz Kur'ân hakikatine gözlerini açma vakti gelmemişti. Belki de, iman ve Kur'ân hakikatlerini anlatacak Hz. Mus'ab gibisini bulamamışlardı. Elinde mızrağı ile gelen Üseyd, Hz. Mus'ab'ı rencide edici sözler sarf ettikten sonra:

—Buraya niçin geldin. Toplumdaki güçsüzlerin inançlarını mı bozacaksın!? Eğer, hayatta kalmak istiyorsan hemen burayı terk et!" dedi. Onun bu kaba hareketlerine karşı Hz. Mus'ab, hastasını şefkatle tedavi eden bir doktor edasıyla:

—Oturup beni dinlemez misin? Eğer anlattıklarım hoşuna giderse kabul edersin, beğenmezsen, elindeki mızrak ile boynumu vurabilirsin…" dedi. Bu sözler Üseyd'i insafa getirmişti. Elindeki mızrağı yere saplayıp oturdu ve dinlemeye başladı. Hz. Mus'ab Kur'ân okuyarak iman hakikatlerini dile getiriyordu. Hz. Üseyd'in içindeki buzlar erimeye başlamıştı. Bu değişiklik onun yüzünden okunmaktaydı. Daha sonraki günlerde bu manzarayı Hz. Es'ad ile Hz. Mus'ab:

"Kur'ân'ı dinlemeye başlar başlamaz Useyd'in yüzünde imanın nurunun parladığını ve kalbinin yumuşadığını anladık" şeklinde dile getirmişlerdi. Kur'ân'ın okunması bittikten sonra Üseyd: "Ne kadar güzel; ne kadar yüce sözler bunlar" dedi ve İslâm'a girmek istediğini ifade etti.

Üseyd Allah'a ve Resulü'ne iman ettikten sonra hemen irşad faaliyetine başlamıştı. İlk iş olarak, az önce kendisini kötü bir iş için yönlendiren arkadaşını kurtarmaya girişerek, süratle onun yanına gelip gördüklerini ve yaşadığı mutluluğu anlattı. Sa'd bin Muaz'ı da ikna ederek birlikte Hz. Mus'ab'ın yanına geldiler. Orada okunan Kur'ân ile onun da İslâm'a girmesine vesile oldu. Hz. Sa'd da kavminin yanına giderek onların toplu halde Müslüman olmasına vesile oldu.

Medinelilerden bir kısmı, iki sene önce, I. Akabe Biatı adı verilen buluşmada Allah Resulü (s.a.s.)'nü Mekke'de ziyaret etmişlerdi. İkinci buluşma için hazırlık yapılıyordu. Hz. Üseyd o tatlı anı sabırsızlıkla beklemekteydi. Nihayet, Nübüvvetin 12. senesi hac mevsiminde Ensardan 72 kişi ile birlikte Mekke'ye giderek Efendimiz (s.a.s.)'i görme ve tanışma bahtiyarlığına kavuştu. İkinci Akabe Biatı denilen buluşma sırasında Hz. Üseyd de, Allah Resulü (sallallahu aleyhi ve sellem)'i yurtlarında barındıracağına ve bu uğurda karşılaşacakları bütün zorluklara göğüs gereceğine dair söz verdi. Hicretten kısa bir süre sonra, Mekke'den inancı uğruna hicret eden Zeyd b. Harise'yi, Efendimiz (s.a.s.)'in emirleri ile kardeş olarak bağrına basmış, onun maddî-manevî destekçisi olmuştu.

Allah Resulü İle Beraberliği

Uhud Savaşında

Hz. Üseyd, Bedir savasına katılamamıştı. O, Allah Resulü (s.a.s.)'in savaş için Medine'den ayrıldığını bilmiyordu. Esasen, Efendimiz ve ashabı da savaş için çıkmamışlardı. Aniden düşmanla karşılaşmışlardı. Bedir'e katılamayışına çok üzülen Hz. Üseyd, Allah Resulü (s.a.s.)'in Medine'ye döndüğü sırada özür dileyerek;

"Seni Hak din ve Kur'ân ile gönderen Allah'a yemin ederim ki, savaştığınız her yerde bulunmak isterim. Ancak, Sizlerin savaşmak değil de kervanı takip için Medine'den yola çıktığınızı biliyordum." dedi. Efendimiz (s.a.s.) de, "Doğru söyledin" diyerek mazeretini kabul etti ve gönlünü aldı. Zeten, Sa'd b. Muaz da, Bedir'e katılamayan Ensar hakkında "Eğer onlar harb edeceğinizi bilselerdi, asla geri kalmazlardı"[2] demişti .

Bir süre sonra Uhud savaşı çıktı. O, sanki Bedir'de bulunamamanın acısını çıkarıyordu. Uhud'da Allah Resulü (s.a.s.)'in etrafında çarpışan az sayıda sahabeden biri olarak Efendimiz (s.a.s.)'e gelen tehlikelere göğsünü siper edip düşmana kılıç sallarken yedi yerinden yaralanmıştı. Nihayet savaş sona ermiş, Allah Resulü (s.a.s.) ashabı ile Medine'ye dönmüştü.

Hendek savaşında da Hz. Üseyd, büyük hizmetler gördü. Müslümanları ortadan kaldırmayı planlayan Kureyş, çeşitli kabilelerden topladıkları, müşrik ve Yahudilerden meydana gelen büyük bir ordu hazırlamış, Medine'ye doğru yola çıkmışlardı. Allah Resulü (s.a.s.), Medine'nin etrafında kazılacak hendekle savunmaya karar vermişti. Nitekim Kureyş, Medine'ye gelince, karşılaştıkları hendeğin gerisinde haftalarca beklemek zorunda kalmışlardı. Müşrikler arasında İslâm'a karşı savaşmakta direnmeye çalışanlardan hendeği geçebilenler, karşılarında Hz. Üseyd'in komutasında devriye gezen ve 200 sahabeden oluşan birliklerle karşılaşıyorlardı.

Bir ay boyunca ashabı ile Medine'yi müdafaa eden Efendimiz (s.a.s.), savaşı sona erdirmeye karar vermişti. Bunun için bir plan yaptı. Düşman saflarında bulunan Beni Gatafan kabilesine, Medine'nin hurmalarının üçte birini vermeyi teklif etti. Onlardan gelen heyet ise hurmaların yarısını istedi. Daha fazla hurma almak için pazarlık yapmaya gelen heyet başkanı Uyeyne b. Hısn, Efendimiz (s.a.s.)'in huzurunda, edebe aykırı davranışlar sergileyince, Üseyd b. Hudayr (r.a.) bir anda:

—Efendimiz (s.a.s.)'in huzurunda ayaklarını uzatamazsın! Topla ayaklarını! Eğer Allah Resulü (s.a.s.)'in huzurunda olmasaydın seni şu mızrakla parçalardım, diye sert bir şekilde çıkıştı. Daha sonra sesini alçaltarak Efendimiz (s.a.s.)'e:

—Ey Allah Resulü! Onlara hurma vermeyi düşünmeniz Yüce Allah'tan gelen bir emir ise, onu yerine getiriniz. Sizin yapmayı düşündüğünüz şeyde bir itirazımız yoktur. Eğer bizi korumak için bunu teklif edi-

yorsanız, Allah'a yemin ederim ki, kılıçtan başka onlara vereceğimiz hiçbir şey yoktur. Onlar bizden hiçbir şey alamazlar, dedi.

Üseyd (r.a.)'ın bu konuşması Efendimiz (s.a.s.)'i memnun ederken düşmana da iyi bir ders verilmişti. Onun bu konuşması üzerine Efendimiz (s.a.s.), Gatafanlılara hiçbir şey vermeyeceğini ortaya koydular. Uyeyne b. Hısn da aldığı dersin neticesinde Müslümanlarla savaşmanın zor bir şey olduğunu anlamış ve geri dönmeye karar vermişti. O, kavmine gidince;

—İstediğimizi elde edemedim. Peygamberleri uğrunda her türlü tehlikeyi göze alan akıllı ve cesur insanlarla karşılaştım. Biz bu işte zararlı çıktık. Başkalarının sözüne kanıp buraya geldik. Kureyş de bir şey yapamadan geri dönecek. Onlara yazıklar olsun! Halbuki Peygamber'in bize zararı yoktu." Böylece Efendimiz (s.a.s.), yüksek ferasetleri sayesinde, Gatafanlıların savaştan geri çekilmesini sağlamıştı. Daha sonra düşman kabileler birbirlerine düşmüş, Kureyş de Mekke'ye dönmüş ve ciddi bir kan dökülmeden savaş sona ermişti. Şüphesiz bu tarihî başarıda Hz. Üseyd'in konuşması da etkili olmuştu.

Uhud Savaşı'nda kötü maksatlarına ulaşamayan müşrikler, bir bedeviye para vererek Efendimiz (s.a.s.)'e suikast yapmayı planlamışlardı. Bedevi, Medine'de Allah Resulü (s.a.s.)'in bulunduğu yere geldi. Efendimiz ashabı ile sohbet ediyordu. Bu sırada bedevinin içeriye girdiğini gören Üseyd (r.a.), adamın kötü niyetli birine benzediğinden şüphelenmiş, bütün dikkatini onun üzerine çevirmişti. Bedevi kaba bir şekilde, "Hanginiz Abdulmuttalib'in torunudur?" diye sordu. Efendimiz (s.a.s.) edep ile, "Abdülmuttalibin oğlu benim" diye cevap verdi. Bedevi kötü planının gerçekleştirmek üzere Peygamberimiz (s.a.s.)'e doğru ilerlemeye başlayınca Hz. Üseyd de hızla adamın eteğinden yakalayıp onu geri çekti. Bu sırada bedevinin gizlediği hançer ortaya çıkmıştı. Hz. Üseyd bedeviyi kıskıvrak yakaladı. Adam, bu anda kendisine yardım edecek tek şahsın Efendimiz (s.a.s.) olduğunu anlamış ve "Beni bağışla Ey Muhammed" diye feryat etmişti. Allah Resulü (s.a.s.), bedevîye:

—Bana doğrusunu söyle, buraya niçin geldin? Eğer doğrusunu söylersen doğruluk sana fayda verir. Yalan söylersen bu senin için iyi olmaz. Yapmaya kalkıştığın işten zaten haberim var, dediler.

Bedevi her şeyi olduğu gibi anlatınca Efendimiz (s.a.s.) de:

—Senin canını bağışladım. Serbestsin. İstediğin yere gidebilirsin. Veya senin için daha hayırlı olanı tercih et, buyurdu. Kendisine suikast yapmak isteyeni dahi affeden Efendimiz (s.a.s.)'in bu kibar davranışlarından etkilenen bedevî, imana davet edildiğini anlamıştı. Daha fazla beklemeden Müslüman oldu.

Huneyn savaşında da büyük kahramanlıklar göstermiş olan Üseyd (r.a.), Mekke'nin fethi sırasında Allah Resulü (s.a.s.) ile birlikteydi. Allah Resulü (s.a.s.), Kasva isimli devesine binmiş olduğu halde, Hz. Ebubekir ve Üseyd b. Hudayr ile konuşa konuşa Mekke'ye girmişlerdi.[3]

Hz. Üseyd'in Vefatı

Hz. Üseyd, Hz. Ömer'in halifeliği döneminde hicretin 20. senesinde vefat etmiştir. Vefatının yaklaştığını hisseden Hz. Üseyd, Hz. Ömer'e yazmış olduğu bir vasiyetnamede, dört bin dinar borcu olduğunu yazmıştı. Vefat ettiğinde cenaze namazını kıldıran Hz. Ömer, onu kendi eliyle defnetti. Daha sonra vasiyetnameyi okuyan Hz. Ömer, Hz. Üseyd'den kalan bir hurma bahçesine takdir ettiği dört bin dirhemi alacaklılara dağıtarak dostuna olan vefa borcunu ödedi.[4]

Hayatından Tablolar

Mü'minlere En Büyük Nasihati

Hz. Üseyd, hayatına hâkim kıldığı üç hususu, herkese tavsiye ediyordu. "Hayatta olduğum sürece, devamlı olarak üç şey ile meşgul olabilseydim, cennetlik olacağımdan şüphe etmezdim." diyerek bunları şöyle sıralamıştır:

"1. Kur'ân okumak ve okunan Kur'ân'ı dinlemek
2. Efendimiz (s.a.s.)'in mübarek sohbetlerini dinlemek
3. Bir cenazenin başında bulunup kabri ve kabir sonrası hayatı düşünüp ibret almak."[5]

Hz. Üseyd'in Okuduğu Kur'ân'ı Dinlemeye Gelen Melekler

Akıllı, kültürlü ve cesaretli bir insan olan Hz. Üseyd, Kur'ân'ı okumaya ve dinlemeye çok düşkündü. Hz. Üseyd'in bir gece Kur'ân okurken meleklerin gruplar halinde gelerek kendisini dinlediğini anlatan şu hadise oldukça ibretlidir:

Hz. Üseyd bir gece hurma sergisini beklerken Bakara sûresini okumaya başlar. Tam bu sırada yakınında bulunan atı şahlanır. O, Kur'ân okumaya ara verdiği anda atın sakinleştiğini görür. Kaldığı yerden Kur'ân okumaya devam edince atın yeniden şahlandığını görür. Atın yakınında uyumakta olan oğlu Yahya'yı hatırlayan Hz. Üseyd, okumasını tamamen keserek atın yanına gider. O sırada başını

yukarılara doğru kaldırır. Atın üst tarafında beyaz bulutlar halinde bir şeyler görür. Onlardan parıltılar da yayılmaktadır. Bir süre sonra, gördüğü bu şeyler göğe doğru çekilip gider ve gözden kaybolurlar. Bu manzaradan çok etkilenen Hz. Üseyd, sabah olunca Peygamberimiz (s.a.s.)'in huzuruna giderek gördüklerini anlatır. Efendimiz (s.a.s.):

— Ey Üseyd! Biliyor musun, onlar neydi?

O, "Hayır" cevabını verince Allah Resulü (s.a.s.):

—Onlar meleklerdi. Kur'ân-ı Kerim okurken seni dinlemeye gelmişlerdi. Eğer devam etseydin sabaha kadar seni dinlerlerdi. Sabah da insanlar onları seyrederdi. Onlar da insanlardan gizlenmezlerdi." buyurdular.[6]

Efendimiz ve Hanımlarına Çamur Atanlara Hz. Üseyd'in Tepkisi

Beni Mustalık seferi dönüşünde Yahudiler, Hz. Aişe annemize iftira ederek Allah Resulü (s.a.s.)'i üzmeye çalışmışlardı. Atılan bu kirli çamurun o pâk annemizi lekelemesine Yüce Allah izin vermeyecekti. Bir şamar halinde iftiracılar hakkında indirdiği ayet-i kerimede Yüce Allah, Hz. Aişe'nin paklığını ve beraatini beyan ederken, iftiracıların cezalandırılmasını da emrediyordu. *(Nur Suresi, 24/4-19)* "İfk"[7] adı ile bilinen bu üzücü hadise, bazıları için bir imtihandı. Onlar, bu iftirayı dillerine dolamadan çekinmemişlerdi Ancak, sahabe içinde niceleri bu çirkin konuşmalara şiddetle karşı çıkmışlar, iftiracılara gereken dersi vermek için harekete geçmek istemişlerdi. Hz. Üseyd, "Ey Allah'ın Resulü! Eğer iftiracılar Evsten ise, onları biz cezalandırırız. Eğer Hazreçli kardeşlerimizden ise, emrini tatbik için emrinize hazırız. Allah'a yemin ederim ki, onlar öldürülmeyi hak etmiş kimselerdir."[8] demişti. Bu sözleri ile Hz. Üseyd, Allah Resulü (s.a.s.)'ne bağlılığını ve Efendimiz'in hanımının iffet abidesi oluşunu ilan etmişti.

Hz. Üseyd'in Allah Resulü (s.a.s.)'e Sevgisi

Üseyd (r.a.) güler yüzlü bir sahabe idi. Bazen Allah Resulü (s.a.s.)'nün yanında dahi yaptığı esprilerle arkadaşlarını güldürürdü. Bir gün yapmış olduğu espriyle yine arkadaşlarını güldürmüştü. Allah Resulü (s.a.s.)'de iltifat ederek onun böğrüne hafifçe vurmuştu. O anda Hz. Üseyd, "Bedenimi acıttın" dedi. Efendimiz (s.a.s.) de "O halde kısas yap" cevabını verdi. Hz. Üseyd, "Ey Allah'ın Resulü! Senin sırtında gömlek var, oysa vurulan yerim çıplaktı." diyerek Efendimiz'in gömleğini sıyırmasını sağladı. Bu güzel fırsatı kaçırmayan Hz. Üseyd, Efendimiz (s.a.s.)'i kucaklayıp gül kokulu böğrünü öptü ve "Anam babam sana feda olsun ya Resûlallah! Benim bütün istediğim sizin mübarek bedeninizi öpmekti"[9] dedi.

Münafıklara Karşı Tavrı

Mureysî seferi dönüşünde biri Ensardan diğeri Muhacirlerden olan iki sahabe arasına küçük bir tartışma çıkmış, daha sonra da iş tatlıya bağlanmıştı. Ordu içinde bulunan münafıklar, bu tartışmadan istifade ederek ortalığı karıştırmak istediler. Münafıkların başı Abdullah b. Übey b. Selül, Ensar'ın Muhacir kardeşlerine maddi–manevi yardımda bulunmalarını bir türlü hazmedememişti. İnançları uğruna mallarını Mekke'de bırakıp Medine'ye hicret eden insanları muhtaç anlamına gelen "zelil" olarak görmeye çalışıyordu. O, bu düşüncesini açığa vurup, "Yemin ederim ki, Medine'ye döndüğümüzde aziz olan, zelil olanı Medine'den çıkartacaktır," demişti. Bu sözler Hz. Ömer'in kulağına gidince, Peygamberimiz (s.a.s.)'e, "Ey Allah'ın Resulü! Bu halkı fitneye sokan kişi için bana izin ver de boynunu vurayım!" dedi. Ancak Allah Resulü (s.a.s.), fitne çıkmaması için buna izin vermemişti. Daha sonra Üseyd de Efendimiz (s.a.s.)'e geldi ve "Ey Allah'ın Resulü! İzin ver de insanları fitneye düşüren bu adamın boynunu vurayım" dedi. Allah Resulü (s.a.s.) onu da sakin olmaya davet etti.[10] Bu sırada nazil olan "Münâfikûn Sûresi"nin 7 ve 8. ayetleri bu münafığın durumunu anlatarak onu rezil bir hale düşürmüştü..

Hz. Üseyd'in Bastonu

Üseyd b. Hudayr (r.a) ve Abbad b. Bişr, yaşlı birinin ihtiyaçlarını karşılamak için Allah Resulü (s.a.s.)'nü ziyarete gitmiş, geç vakte kadar Efendimiz (s.a.s.)'le oturmuşlardı. Efendimiz (s.a.s.)'in huzurundan ayrılırken gecenin şiddetli karanlığı da her tarafı kaplamıştı. Bu durumda evlerine nasıl dönebilirlerdi. Ellerine bir sopa alarak yürümeye başladılar. Bir de ne görsünler.. Ellerindeki baston etrafa ışık saçıyor, etrafı aydınlatıyordu! Böylece evlerine doğru rahat bir şekilde yol almaya devam ettiler.[11]

* Araştırmacı Yazar
sari@yeniumit.com.tr

DİPNOTLAR

1. Kandehlevi, Hayatu's-Sahabe, IV, 438
2. İbn Hişam, II, 621
3. Kandehlevi, I, 150
4. İbn Abdulberr, el-İstiab, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, I, 176
5. Kandehlevi, IV, 438
6. Buhârî, Fedailu'l-Kur'ân 15; Müslim, Müsâfirîn 242,
7. Saadet Asrında, münafıkların çıkarmak istedikleri bir fitne olan İfk hadisesi Beni Mustalık Gazvesi sırasında olmuştu. Burada Nur sûresinde de anlatıldığı şekilde Hz. Aişe'ye ağır iftiralar atılmış, Allah onun bu iftiralardan beri olduğunu ayetle beyan buyurmuştu. Bu hadisenin ayrıntılarını tarih kitaplarına ve Nur sûresinin 11-22. ayetlerinin tefsirlerine havale ediyoruz.
8. Kandehlevi, II, 174
9. Kandehlevi, III, 27.
10. andehlevi, II, 63
11. Buhâri, Mesâ'ıd 78, Menakıb 28; Menakıbu'l-Ensar 13; Kandehlevi, IV, 441

Dr. Ahmet GÜNEŞ *

Temmuz / Ağustos / Eylül - 2006 / 73

YENİDEN DİRİLİŞİN ÖRNEKLERİ

Kur'ân-ı Kerim, bizim tespit edebildiğimize göre, öldükten sonra dirilme hakikatini iki grupta toplamıştır: Kıyas-ı temsili, nazirini gösterme metodu. Kur'ân bu iki şıkkı ele alırken bir makro âlemden, afakî delillerle haşrin meydana geleceğini, bir de normo (enfüsî) âlemden bunu anlatırken mikro âleme de inerek haşri ispat ediyor.

Ölüm ötesi hayat İslam inancının temel esaslarındandır. Allah'ın varlığı ve birliğiyle birlikte Kur'ân-ı Kerim'de en çok üzerinde durulan konulardan biridir. Kur'ân-ı Kerim'in üçte bir gibi önemli bir bölümünde, ilk nazil olan ayetlerden itibaren ahiret inancı canlı bir üslupla anlatılır. Bu üslup; ahlaki ve hukuki konularda da tekrarlanır. Hukuki hüküm bildiren ayetlerde dünyevi cezaların yanı sıra uhrevi cezalardan da bahsedilir. Daha doğrusu, hayatın her anında Allah'ın her şeyi görüp bildiği şuuru ile ahirette iğneden ipliğe hesaba çekeceği inancı, Müslüman'ın hayat felsefesini özetler *(Bakara, 2/228)*.

Bu öneminden dolayı, Üstad Bediuzzaman, 10. sözde ölüm ötesi hayatın gerekliliğini esma-i ilahiye penceresinden temellendirir. Çocuklar, ihtiyarlar, gençler ve aile hayatı açısından ahiret hayatına inanmanın psikolojik ve sosyolojik tahlillerini yapar. Beşerin idare ve ahlakıyla yakından alakalı olan sosyologlara, siyasetçilere ve ahlakçılara bu inancın yerini neyle doldurabileceklerini ve bunların yaralarını neyle tedavi edebileceklerini sorar. Nev'i şahsına münhasır bir üslupla anlattığı temsil ve hakikatlerin, Kur'ân-ı Hakîm'in feyzinden kaynaklandığını belirtir. Sonunda, "Asıl söz ise Kur'ân'ındır. Zira söz odur ve söz onundur" diyerek, konuyla ilgili bazı ayetleri nakleder.

İlgili ayetlerin tasnifini ise, M. Fethullah Gülen Hocaefendi şöyle yapar: "Kur'ân-ı Kerim, bizim tespit edebildiğimize göre, öldükten sonra dirilme hakikatini iki grupta toplamıştır.

Birincisi: Kıyas-ı temsili,
İkincisi: Nazirini gösterme metodu.

Kur'ân bu iki şıkkı ele alırken bir makro âlemden, afakî delillerle haşrin meydana geleceğini, bir de normo (enfüsî) dediğimiz âlemden bunu anlatırken mikro âleme de inerek haşri ispat ediyor. Ayrıca Kur'ân-ı Kerim makro ve mikro âlemi birden ele alarak meseleyi anlatır ki, biz buna âlemşümul delil de diyebiliriz. Bu son kısımda ise mutlak yaradılış nazara verilir." *(Ölüm Ötesi Hayat, s. 31-32)*. Biz bu yazıda, Kur'ân-ı Kerim'de yeniden dirilişi inkâr edenlerin itirazlarını ve bunlara verilen cevapları kısaca özetlemeye çalışacağız.

Yeniden Dirilişe İtirazlar

Ölüm, bu dünyanın karşı konulmaz yazgısı. Bu konuda itiraz da yok, itirazın anlamı da. Yalnız, yeniden diriliş konusunda, inanmayanların çeşitli itirazları ve şüpheleri bizzat Kur'ân-ı Kerim'de sıklıkla nakledilir ve hemen her yerde bunlara cevaplar verilir. Bu cevapların bir kısmının tarihi örneklerle; bir kısmının yeryüzündeki öldürme ve diriltme hadiseleriyle; bir kısmının ise Allah'ın sonsuz kudretiyle ilgili olduğu söylenebilir.

Kur'ân-ı Kerim'de anlatılanlara göre, ahiret hayatını inkâr edenler, başıboş olduklarını iddia etmiş, kendilerini zamanın öldürdüğünü ileri sürmüş, ahiret inancını bir "sihir" olarak değerlendirmiş, ahiretten bahseden peygamberleri, "Allah hakkında yalan uyduran kişiler" olarak nitelemiş, kıyametin kopacağını zannetmemiş; hatta bu zanlarını yeminle pekiştirmeye çabalamışlardır.

Bu insanlar ahiret hayatı konusunda masal türü bilgilerden bile mahrum kalmış, şüpheye düşmüş ve ilmini ihata edemedikleri bu konuyu yalanlamaya yeltenmişlerdir. Onların yegâne delilleri "biz de atalarımız da daha önceden bu tür şeylerle hep tehdit edildik durduk" demeleri ve peşinden "bu eskilerin masallarıdır" hükmünü vermeleridir. Doğrusu bu iddia en çok tekrarlanma özelliğine sahiptir ve çeşitli dönemlere aittir. İşte bu noktada Kur'ân-ı Kerim'de yeniden dirilişin tarihi örnekleri nakledilir.

Tarihi Örnekler

Kur'ân'da İsrailoğullarının "Allah'ı açıktan görmedikçe inanmayız" demeleri zikredilir. Hz. Musa'nın (a.s) Allahu Tealayı görme isteği ise, Allah'ın (c.c) tecellisine bile dayana-

mayacak bir boyutta gerçekleşir. Bununla beraber, Hz. İbrahim'in (a.s), "Ya Rabbi, ölüleri nasıl dirilteceğini bana gösterir misin?" talebine, önce "yoksa inanmadın mı?" denilmiştir. Hz. İbrahim'in (a.s) "kalbim mutmain olsun diye" karşılık vermesinden sonra ise, denileni yapması istenmiştir: "Dört kuş tut, bu kuşları kendine alıştır, akabinde onları kesip her dağın başına birer parça koy, sonra da onları çağır. O zaman, koşa koşa sana geleceklerdir" *(Bakara, 2/260)*.

Hz. Musa (a.s) zamanında öldürülmüş bir kişiye, belirli bir ineğin parçası vurulmuş, maktul canlanmış ve katilini söylemiştir. Bu olaydan sonra, "İşte Allah bunu nasıl diriltiyse, ölüleri de aynen bu şekilde diriltir" hükmü verilir. Hz. İsa'nın (a.s) mucizeleri arasında ise, şu olay anlatılır: "Ben size çamurdan kuş şekline benzer bir şey yapar, içine üflerim; o da Allah'ın izniyle kuş oluverir." Ayrıca, Ashab-ı Kehfin uyutulup üç yüz yıl sonra uyandırılmaları yeniden dirilişin mümkün olduğunu ispat eder. Ölmüş bir merkebin yeniden canlanması da, Kur'ân'da anlatılan tarihi örneklere eklenmelidir.

Elbette, bunlar her zaman yenilenen birer örnek değildir. Çeşitli tarihlerde meydana gelmiş olması da sık sık karşılaşılan bir olay olmadığını gösterir. Ama bu haberi veren kaynağın doğruluğuna iman, bunların vuku bulduğu inancını gerektirir. Yalnız, haber kaynağına inanmayanlara yönelik bir delil hükmünde olmayabilir. Diğer taraftan, günlük bir tecrübe olan insanın uykusu ve kupkuru yerin baharda yeniden canlanması herkesin gözü önünde gerçekleşmektedir.

Yeryüzünde Görülen Öldürme ve Diriltme Hadiseleri

Uyku, ölümün bir benzeridir. Bu yüzden uyku, Kur'ân-ı Kerim'de yeniden dirilişle irtibatlandırılır *(En'am, 6/60)*. İlgili ayette şöyle buyrulur: "Allahu teala, insanların ruhlarını ölümleri sırasında, ölmeyenlerin ruhlarını da uykuları sırasında alır. Hakkında ölüm hükmü verdiği ruhu tutar, vermediği ruhu ise belirli bir süreye kadar salıverir. Muhakkak ki bunda, düşünen kimseler için alınacak ibretler vardır" *(Zümer, 39/42)*.

Kur'ân-ı Kerim'de özellikle baharda kupkuru duran bitkilerin canlanması, yeniden dirilişin en önemli delili olarak ifade edilir. "Rahmeti olan yağmurun önünden müjdeci olarak rüzgarlar gönderen O'dur. Nihayet bu rüzgârlar o ağır bulutları hafif bir şeymiş gibi kaldırıp yüklendiklerinde, bakarsın biz onları ekinleri ölmüş bir ülkeye sevk eder, derken oraya su indiririz de orada her türlüsünden meyveler ürünler bitiririz. İşte ölüleri de böylece çıkarırız. Belki düşünür ibret alırsınız" *(A'raf, 7/57)*. "Hem o su ile ölü toprağa hayat verdik. İşte ölmüş insanların mezarlarından çıkışı da böyle olacaktır" *(Kâf, 50/9; Tövbe, 9/11)*. "İşte bak Allah'ın rahmetinin eserlerine. Ölmüş toprağa nasıl hayat veriyor. Bunları yapan kim ise, ölüleri de O diriltecektir. O, her şeye hakkıyla kadirdir" *(Rum, 30/50; ayrıca bkz. Hac, 22/5; Fâtır, 35/9)*.

Allah'ın (c.c) Sonsuz Kudreti

İnkâr edenler, "Kemik yığını ve ufalanan kırıntı haline geldikten sonra biz mi diriltilip yeniden yaratılacağız diyerek dinle alay ediyorlardı. Görmüyorlar mı ki, gökleri ve yeri yaratan Allah, kendilerinin benzerini yaratmaya elbette kadirdir. Bir de şöyle dediler, sahi biz kupkuru kemik yığını ve ufalanmış toz haline geldiğimiz zaman, biz mi yeniden yaratılıp dirileceğiz. De ki, ister taş olun, ister demir, isterse yeniden dirilmesi aklınıza imkânsız gibi görünen herhangi bir yaratık. Ne olursanız olun mutlaka dirilip kaldırılacaksınız. O halde diyecekler, kimdir bizi diriltecek olan? De ki, sizi ilk defa yoktan Yaratan. Bu sefer alaylı bir şekilde başlarını sallayacak ve ne zamanmış deyecekler. De ki, belki de pek yakın" *(İsra, 17/48-51)*.

Kur'ân-ı Kerim'de yeniden dirilişi imkânsız görenlere karşı, Allah'ın varlığı hakkında kullanılan deliller tekrar nazara verilir ve yoktan yaratma ile yeniden yaratma Allah'ın (c.c.) kudreti açısından karşılaştırılır. Zaten ikinci yaratmanın birinci yaratmaya göre daha kolay olması hükmü, mantıki bir tutarlılıktır. Bu sebeple bazı ayetlerde birinci yaratmadan yorulmadığı vurgulanır. Bu tür ayetlerin fasılalarının genellikle, "Allah, her şeye kadirdir" formuyla bittiği görülür.

Allah ilk yaratmayla yorulmamıştır. İlk yaratmaya göre yeniden yaratma daha kolay olacaktır. Daha doğrusu, Allah'ın bütün insanları yaratması, bir insanı yaratması kadar basittir. Diriltmesi de böyledir. Diğer bir anlatımla, semaları, yeri yaratan ve bunları yaratmasından yorulmayan Allah'ın, ölüleri diriltmeye de kadir olduğunu düşünmüyorlar mı? "Bütün bunları yapan Allah olduğu halde, insan, kemiklerini toplayamayacağımızı mı zannediyor. Biz, parmak uçlarını bile toplamaya kadiriz. Günahlara daldıktan sonra bir de kalkmış 'kıyamet ne zaman' diye soruyor." *(Kıyamet, 75/3-6)*

Bu tür iddialar yine yenilenir ve Allah'ın kudretine vurgu yapılır. "İnsan neden yaratıldığına bakmıyor mu? O atılan meniden bir nutfe değil miydi? Biz onu değersiz bir sudan yaratmadık mı? Bir de kendi yaratılışını unutarak bize misal getirmeye kalkışıyor ve şu çürümüş kemikleri kim diriltecek diyor. De ki, onları ilk defa yaratmış olan diriltecek. Çünkü Allah yaratmanın her çeşidini çok iyi bilendir." *(Yâsin, 36/77-79)*

"Ey insanlar, eğer siz öldükten sonra dirilmekten şüphe ediyorsanız, bilin ki, biz sizi ilkin topraktan, sonra nutfeden, sonra bir yapışkan hücreden, sonra esas unsurlarıyla hilkati tamamlanmış; ama bütün azalarıyla henüz tamamlanmamış bir çiğnem et görünümünde bir ceninden yarattık ki, kudretimizi size açıkça gösterelim" *(Nah1, 6/70)*.

Sözün özü yeniden diriltme, Allah'ın bir sözüdür. Allah'tan daha doğru sözlü kim olabilir ki?

* Atatürk Üniv. İlahiyat Fak. Öğr. Görevlisi
agunes@yeniumit.com.tr

YENİ ÜMİT
Temmuz - Ağustos - Eylül -2006 / 73

İÇİNDEKİLER

Başyazı 2

Mehmet Akif'in Kur'ân Anlayışı
Prof. Dr. Suat YILDIRIM 5

Manevî Kirlerden Arınma Yolu: Tövbe
Prof. Dr. Mehmet SOYSALDI 10

Bediüzzaman'a Göre Mutluluk Kriterleri
Yrd. Doç. Dr. Cüneyt EREN 14

Na't
Nâbi 17

Efendimiz (s.a.s.)'in Hayatından Bir Örnek Işığında Çocuk Eğitimi
Dr. Adem AKINCI 18

Kulluğun Derûnî Boyutu: Tevâzû
Prof. Dr. Abdulhakim YÜCE 22

Kur'ânî Perspektiften İsrafın Çeşitleri
Dr. Muhsin TOPRAK 28

İslâm ve İnsan
Yaşar İŞCAN 32

Kalın ve İnce Çizgileriyle Kader
Prof. Dr. Ali AKPINAR 36

Canan Yurdu
Mehmet Akif ERSOY 42

İlklerin Namaz Hayatları
Mustafa YILMAZ 44

Ebü'l-Feth El-Büstî ve Unvanü'l-Hikem Kasidesinin Tercümesi
Prof. Dr. Sadi ÇÖĞENLİ / Yrd. Doç. Dr. Selami BAKIRCI 50

Yolculuk
Necip Fazıl KISAKÜREK 53

Bediüzzaman Said Nursi'nin Mantıkla İlgili Bir Eseri: "Kızıl İcaz"
Abdullah ÇELİKKANAT 54

Ali B. Ebubekir El-Mergînânî ve "El-Hidâye" Üzerine Bir Bakış
Yrd. Doç. Dr. Murtaza KÖSE 58

Üseyd B. Hudayr
Dr. Saim ARI 61

Yeniden Dirilişin Örnekleri
Dr. Ahmet GÜNEŞ 65

Dini İlimler ve Kültür Dergisi

IŞIK EĞT. TİC. LTD. ŞTİ. ADINA SAHİBİ
Fehmi ÇALIŞKAN

GENEL KOORDİNATÖR
Dr. Ergün ÇAPAN

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ
Zühdü MERCAN

SORUMLU SEKRETER
Recep ÇAKIR

İDARİ MERKEZ
İstanbul

YAYIN TÜRÜ
Yaygın Süreli

GÖRSEL YÖNETMEN
Engin ÇİFTÇİ

GRAFİK-TASARIM
Sinan ÖZDEMİR

YAYIN VE İLETİŞİM ADRESİ
Emniyet Mh. Huzur Sk. No : 5 Üsküdar / İSTANBUL
Tel : 0 (216) 318 1000 - Faks : 0 (216) 422 4140

ABONE VE DAĞITIM MÜDÜRLÜĞÜ
Bulgurlu Mh. Libadiye Cd. Haminne Çeşmesi sk. No : 20 P.K.72
Üsküdar / İSTANBUL
Tel : 0 (216) 522 09 99 - Faks : 0 (216) 443 98 34

BASILDIĞI YER
Çağlayan A.Ş. Gaziemir/İZMİR
Tel: 0 232 252 20 97 Faks: 0 232 252 21 00

BAYİ DAĞITIM
DPP A.Ş.

BASIM TARİHİ
Eylül 2006

E-MAIL - WEB
www.yeniumit.com.tr • info@yeniumit.com.tr
Fiyatı: KDV Dahil 4,50 YTL

BÖLGE TEMSİLCİLİKLERİ

Ankara	341 7379
Antalya	244 9060
Bursa	223 0031
Diyarbakır	229 3386
Erzurum	234 3914
Gaziantep	215 1024
İst.Anadolu	449 8541
İst.Avrupa	639 9221
İst.Boğaziçi	272 0111
İst.Suriçi	272 0111
İzmir	483 9038
Kayseri	222 2031
Konya	345 3439
Samsun	432 7178

BÖLGE DAĞITIM BÜROLARI

Adana	363 4280
Afyon	213 4744
Ankara	310 4925
Antalya	344 2898
Bursa	273 4504
Diyarbakır	229 3386
Düzce	537 5501
Edirne	213 5282
Elazığ	238 9576
Erzurum	233 4835
Gaziantep	215 1818
İst.Anadolu	527 9987
İst.Avrupa	552 1020
İst.Boğaziçi	211 2640
İst.Suriçi	621 9269
İzmir	483 8344
Kayseri	222 2031
Konya	345 3439
Samsun	445 2146
Trabzon	223 3418
Van	214 1495

YAYIN İLKELERİ
- Gönderilen yazıların yayınlanmasına Yayın Kurulu karar verir.
- Yayınlanan yazıların her türlü sorumluluğu yazarlarına aittir.
- Yazılar 3000 kelimeyi geçmemelidir.
- Türkçeyi kullanmada itina gösterilmelidir.
- Faydalanılan kaynaklar, metin içerisinde.. meselâ, (Yazır 1983, 2: 560) gibi, yazarın soy ismi, kitabın yayın tarihi, varsa cilt ve sayfa numarası ile kısaca verilmeli, daha sonra, yazının sonunda liste hâlinde açık olarak belirtilmelidir. Kitap isimleri italik yazılmalıdır.
- Yazılar yayınlansın veya yayınlanmasın iade edilmez.
- Dergimizdeki yazılar, başka yerlerde kaynak gösterilerek yayınlanabilir.
- Yayınlanan yazılar için te'lif ücreti ödenir.

Yeni Ümit

Sesi-soluğu, vâridâtı, aşk u heyecanı ve insanlığa vadettikleriyle çağları aşan öyle yüce kâmetler vardır ki, üzerlerinden asırlar ve asırlar geçse de onlar hep taze ve canlıdırlar. Zaman onları eskitemez, hâdiseler onlara renk attıramaz ve muhalif rüzgârlar onları asla solduramaz.

YAYSAT NO: 2006/3

ISSN 1300-2554

FİYATI: 4.50 YTL